

**STRATEGIJA RAZVOJA MIKRO, MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA
U CRNOJ GORI 2018-2022**

Jul, 2018. godine

Lista skraćenica

AP	Akcioni plan
APŽ	Asocijacija poslovnih žena
ATCG	Akreditaciono tijelo Crne Gore
BDP	Bruto društveni proizvod
BFC SEE	Business Friendly Certification South East Europe (Sertifikacija povoljnog poslovnog okruženja u jugoistočnoj Evropi)
CBCG	Centralna banka Crne Gore
CEFTA	Central European Free Trade Agreement (Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini)
CIP	Competitiveness and Innovation Framework Programme (Program za konkurentnost i inovacije)
COSME	EU programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises (Program konkurentnosti i malih i srednjih preduzeća)
COST	European Cooperation in Science & Technology (Evropski program za saradnju u nauci i tehnologiji)
CSO	Centar za stručno obrazovanje
DB	Doing Business
DOP	Društveno odgovorno poslovanje
EBRD	Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj
EDIF	Enterprise Development and Innovation Facility
EE	Energetska efikasnost
EEN	Enterprise Europe Network (Evropska preduzetnička mreža)
EFTA	European Free Trade Association (Evropski ugovor o slobodnoj trgovini)
ENIF	Enterprise Innovation Fund (Fond za inovativna preduzeća)
ETF	European Training Foundation (Evropska trening fondacija)
EU	Evropska unija
EUREKA	Pan-evropska mreža za tržišno orijentisano istraživanje
EUROSTAT	Statistical Office of the European Commission
HORIZON	EU Okvirni program za istraživanja i inovacije
IPA	Instrument pretpristupne podrške
IPC	Inovaciono – preduzetnički centar
IPER	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj
IRFCG	Investiciono razvojni fond Crne Gore
ISME	Institut za standardizaciju Crne Gore
JIE	Jugoistočna Evropa
JLS	Jedinice lokalne samouprave
MBA	Montenegro Business Alliance
MEBAN	Crnogorska mreža biznis anđela
MEK	Ministarstvo ekonomije
MF	Ministarstvo finansija
MIPA	Agencija za promociju stranih investicija
MJU	Ministarstvo javne uprave
MK	Ministarstvo culture
MLJMP	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
MMSP	Mikro, mala i srednja preduzeća
MN	Ministarstvo nauke

MONSTAT	Zavod za zapošljavanje Crne Gore
MORT	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
MP	Ministarstvo prosvjete
MPRR	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
MRS	Međunarodni računovodstveni standard
MS	Ministarstvo sporta
MSP	Mala i srednja preduzeća
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NTO CG	Nacionalna turistička organizacija Crne Gore
NTP	Naučno tehnološki park
NVO	Nevladina organizacija
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
PAPRR	Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti
PDV	Porez na dodatu vrijednost
PJP	Privatno javnog partnerstvo
PKCG	Privredna komora Crne Gore
PU	Poreska uprava
RIA	Regulatory Impact Assessment (Analiza efekata propisa)
SBA	Small Business Act
SDI	Strane direktne investicije
STO	Svjetska trgovinska organizacija
UC	Uprava carina
UDG	Univerzitet Donja Gorica
UJN	Uprava za javne nabavke
UMPCG	Unija mladih preduzetnika Crne Gore
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNDP	United Nations Development Programme
UPCG	Unija poslodavaca Crne Gore
UZP	Uprava za inspekcijske poslove
WIPO	World Intellectual Property Organization
ZZZCG	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Sadržaj:

I DIO – POLAZNA OSNOVA I STRATEŠKI OKVIR	5
Uvod	5
1.1. Povezanost Strategije sa strateškim dokumentima u Crnoj Gori i EU	7
1.1.1. Povezanost Strategije sa nacionalnim dokumentima	8
1.1.2. Povezanost Strategije sa EU i regionalnim dokumentima	10
1.2. Metodologija izrade Strategije	14
II RAZVOJ MMSP U CRNOJ GORI – POSTOJEĆE STANJE	16
2.1. Makroekonomsko okruženje za poslovanje MMSP	16
2.2. Analiza stanja razvoja MMSP	17
2.3. Poslovno okruženje u Crnoj Gori sa aspekta međunarodnih izvještaja	19
2.3.1. Izvještaj Svjetske banke - Doing Business	19
2.3.2. Indeks globalne konkurentnosti	20
2.4. Instrukcionalni okvir	21
2.5. Pregled sprovođenja podrške mikro, malim i srednjim preduzećima i ostvarenih rezultata u periodu od 2011 - 2017. godine	21
2.5.1. Pregled ostvarenosti Strategije za razvoj MSP 2011-2015 po strateškim ciljevima	22
III – VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI	26
3.1. Unapređenje poslovnog ambijenta	30
3.2. Unapređenje pristupa izvorima finansija za MMSP	34
3.3. Razvoj preduzetničkih znanja, vještina i kompetencija – usklađenost sa potrebama tržišta rada	38
3.4. Jačanje konkurentnosti MMSP	42
3.5. Promocija ženskog preduzetništva, preduzetništva mladih i socijalnog preduzetništva	51
IV – SPROVOĐENJE STRATEGIJE	55
Okvirni Akcioni plan za sprovođenje Strategije za period 2018 – 2022. godina	57
Aneks 1. Definicija mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori	
Aneks 2. Izještaj sa Javne rasprave o nacrtu Strategije razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2018-2022.	

Uvod

Crna Gora je više od dvadeset godina posvećena unapređenju sektora mikro, malih i srednjih preduzeća (u daljem tekstu MMSP) koji predstavlja jedan od ključnih stubova ubrzanog ekonomskog razvoja. Politika podsticanja MMSP je formulisana i kontinuirano se razvija od 2001. godine, a efikasnost podsticanja se želi ostvariti integrisanjem aktivnosti u tri pravca:

- Strateški / makro nivo - kreiranje politika;
- Institucionalna podrška / operativni nivo - sprovođenje politike;
- Preduzeće / mikro nivo - rast performansi.

Na strateškom nivou je utvrđena potreba za formulisanjem politike MMSP koja utiče na stvaranje održivog okruženja za rast MMSP definisanjem mjera i efektivnih programa podrške za MMSP, finansiranih iz budžetskih i donatorskih sredstava. Na institucionalnom nivou postoji potreba za uspostavljanjem i jačanjem institucionalne infrastrukture i kapaciteta za promociju MMSP kroz implementaciju programa podrške MMSP-u i pružanju efikasnih usluga podrške poslovanju. Na nivou preduzeća je najznačajnija potreba za pružanjem integrisanog programskog pristupa MMSP kojima se utiče na povećanje produktivnosti i konkurentnosti preduzeća.

Strateški pravci razvoja su postavljeni, a za njihovo ostvarivanje se definišu i inoviraju mjere koje imaju za cilj promovisanje uslova koji su neophodni za rast i razvoj MMSP, a što se prvenstveno odnosi na kreiranje i unapređenje povoljnog poslovnog i regulatornog okruženja, izgradnju i jačanje održive infrastrukture i institucija koje obezbjeđuju i sprovode programe finansijske i nefinansijske podrške. U poslednjoj dekadi je napravljen značajan zaokret *ka sistemskom procesu efektivne koordinacije, monitoringa i evaluacije ostvarenih efekata u sprovođenju politike MMSP*. Strategija razvoja MSP za period 2011 – 2015 je pored okvirnog petogodišnjeg imala i godišnje akcione planove (u daljem tekstu AP) čije se ostvarivanje redovno pratilo i godišnji izvještaji dostavljali Vladi na razmatranje i usvajanje. Odgovorna institucija je bila Direkcija za razvoj MSP u okviru Ministarstvo ekonomije i uspostavljena je strateška i operativna efektivna saradnja sa drugim mnogobrojnim ministarstvima i institucijama u okviru javnog sektora, ali i sa ključnim predstavnicima privatnog i NVO sektora u procesu kreiranja i sprovođenja politike MMSP. Takav pristup je prepoznat i od starne donatora i međunarodnih institucija, koji su svojom programskom podrškom obezbijedili dodatnu održivost sprovođenja politike i podsticanja MSP u Crnoj Gori.

Potreba za utvrđivanjem nove Strategije MMSP je proistekla iz: okvirnih uslova definisanih krovnim strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore, potrebom za usklađivanjem sa politikom i principima podsticanja razvoja MMSP u EU, kao i identifikovanim novim potrebama crnogorskih preduzeća.

Ostvareni napredak u oblasti politike malih i srednjih preduzeća prezentovan je kroz proces pridruživanja Crne Gore Evropskoj Uniji, u Izvještajima o napretku Evropske komisije, kao i kroz pregovaračko poglavlje 20 – Preduzetništvo i industrijska politika, koje je zvanično otvoreno 18. decembra 2013. godine.

Utvrđen je ostvareni napredak u sledećim oblastima:

- Poboljšanje poslovnog ambijenta za MSP - pojednostavljenje postojećih i ukidanje nepotrebnih administrativnih postupaka; reforme lakoće poslovanja u dijelu omogućavanja jednošalterskog sistema registracije privrednih subjekata; elektronskog podnošenja prijave za registraciju preduzeća; reforme biznis licenciranja i uspostavljanja E-registra licenci; reforme u oblasti kreditnog biroa; registrovanja nepokretnosti; plaćanja poreza i zapošljavanja stranaca; uvođenje procjene uticaja propisa na poslovanje MSP;
- Unapređenje dostupnosti i raspoloživosti finansijskih sredstava – unaprijeđeni postojeći i uspostavljeni novi instrumenti finansiranja (kredit, faktoring, garancije, grantovi itd);

- Podsticanje konkurentnost na nivou MSP unapređenjem raspoloživosti i obuhvatom savjetodavnih usluga i informacija - podrška internacionalizaciji MSP i jačanja izvoza; podsticanje inovativnosti; uvođenje preduzetničkih kompetencija u obrazovanje, formalnu i neformalnu edukaciju u MSP; efektivnost privatno-javnog partnerstva u kreiranju i implementaciji politike MSP; razvoj institucionalne infrastrukture za MSP (uspostavljanje biznis centara i tehnoloških parkova); podrška udruživanju MSP u klastere;
- Promocija preduzetništva i MSP - unapređenje društvene odgovornosti; jačanje uloge žena u biznisu; sveobuhvatna podrška početnicima u biznisu (uspostavljanje inkubatora; raspoloživost specifičnih finansijskih instrumenata; pristup informacijama i dostupnost, savjeta i pomoći prilikom osnivanja preduzeća).

Pravni okvir

Crna Gora spada u zemlje koja nije jednim, jedinstvenim zakonom utvrdila definiciju MSP, kao i ostale relevantne komponente razvoja, već je horizontalnim pristupom integrisala različita zakonska rješenja koja utiču i afirmišu MSP sektor. Ključni su Zakon o privrednim društvima ("Sl. list RCG", br. 06/02 i "Sl. list Crne Gore", br. 17/07, 80/08, 40/10, 36/11 i 40/11), a klasifikacija malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori je regulisana Zakonom o računovodstvu (Sl. list RCG", br 52/2016) u članu 5a u kojem se pravna lica, u smislu ovog zakona, razvrstavaju se na mikro, mala, srednja i velika, u zavisnosti od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne aktive.

I pored značajnih rezultata i ostvarenih pozitivnih efekata na dalji razvoj sektora MMSP, objektivne domaće analize i ocjene proistekle iz komunikacije sa Evropskom Komisijom, kao i izneseni pogledi i stavovi predstavnika MMSP sektora su utvrdili potrebu za daljim unapređenjem politike MMSP i realizacijom specifičnih mjera i aktivnosti. To se prije svega odnosi na potrebu: (i) daljeg unapređenja poslovnog ambijenta, uz jačanje dijaloga javnog i privatnog sektora i saradnje svih institucija, na nacionalnom i lokalnom nivou, uključujući unapređenje institucionalnog okvira za podršku MMSP; (ii) olakšavanje pristupa MMSP finansijama i korišćenju novih instrumenata; (iii) podizanju konkurentnosti i inovativnosti preduzeća omogućavanjem sticanja različitih vidova znanja i vještina menadžmenta i zaposlenih i blisko saradnji MMSP sa istraživačko razvojnim centrima); (iv) realizacijom specifičnih, ciljanih programa podrške MMSP shodno njihovim izraženim potrebama, (sertifikacija standarda kvaliteta, transfer tehnologije, razvoj e-trgovine, unapređenje i razvoj novih proizvoda i usluga, razvoja lanca snabdijevanja i klastera, jačanje pristupa inostranim tržištima itd.); (v) promocijom preduzetništva u okviru specifičnih ciljnih grupa (žene, mladi)

Zadovoljenjem ovih potreba i daljem rastom MMSP ostvario bi se značajan doprinos sveukupnom bržem ekonomskom rastu Crne Gore, daljoj transformaciji strukture ka modernoj i ekološki prihvatljivoj ekonomiji, koja omogućava integrativno povezivanje ruralnih i urbanih cjelina. U tom cilju je neophodno obezbijediti komplementarnost i povezanost polike MMSP sa drugim strateškim politikama.

U pripremi izrade ove Strategije, okvir za primjenu politike MMSP je definisan nacionalnim strateškim dokumentom „Program ekonomskih reformi za period 2018-2020“, a takodje i dokumentima „Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021“ i „Strateške smjernice za razvoj MSP 2018 - 2021“, koji predstavljaju okvir i polazište za kreiranje Strategije za razvoj MMSP u Crnoj Gori za period 2018-2022.godina.

Prilikom pripreme Strategije posebna pažnja je posvećena njenom usklađivanju sa već ranije usvojenim strateškim dokumentima i politikom EU koja se odnosi na ovu oblast i doprinosi njihovom sprovođenju.

U tom kontekstu je potrebno naglasiti i preporuke Evropske Komisije Crnoj Gori na ministarskom sastanku iz maja 2017. godine, da je neophodno nastaviti sa jačanjem finansijskih i nefinansijskih usluga podrške malim i srednjim preduzećima, s obzirom da su u sektoru MMSP, a posebno za početnike u biznisu evidentni problemi u dijelu nedovoljnih kapaciteta za osnivanje preduzeća i finansijske pismenosti, kao i mogućnosti preduzeća da prošire svoje poslovanje na inostranim tržištima i ostvare poslovne veze. Imajući u vidu navedeno, strateški krovni dokumenti Crne Gore u dijelu koji se odnose na MMSP, imaju za cilj jačanje sistema nefinansijske podrške koji unapređuje spremnost za finansiranje i investiranje u MMSP, sa posebnim akcentom na potencijalne preduzetnike, kao i uslove za izvoz, internacionalizaciju i učešće

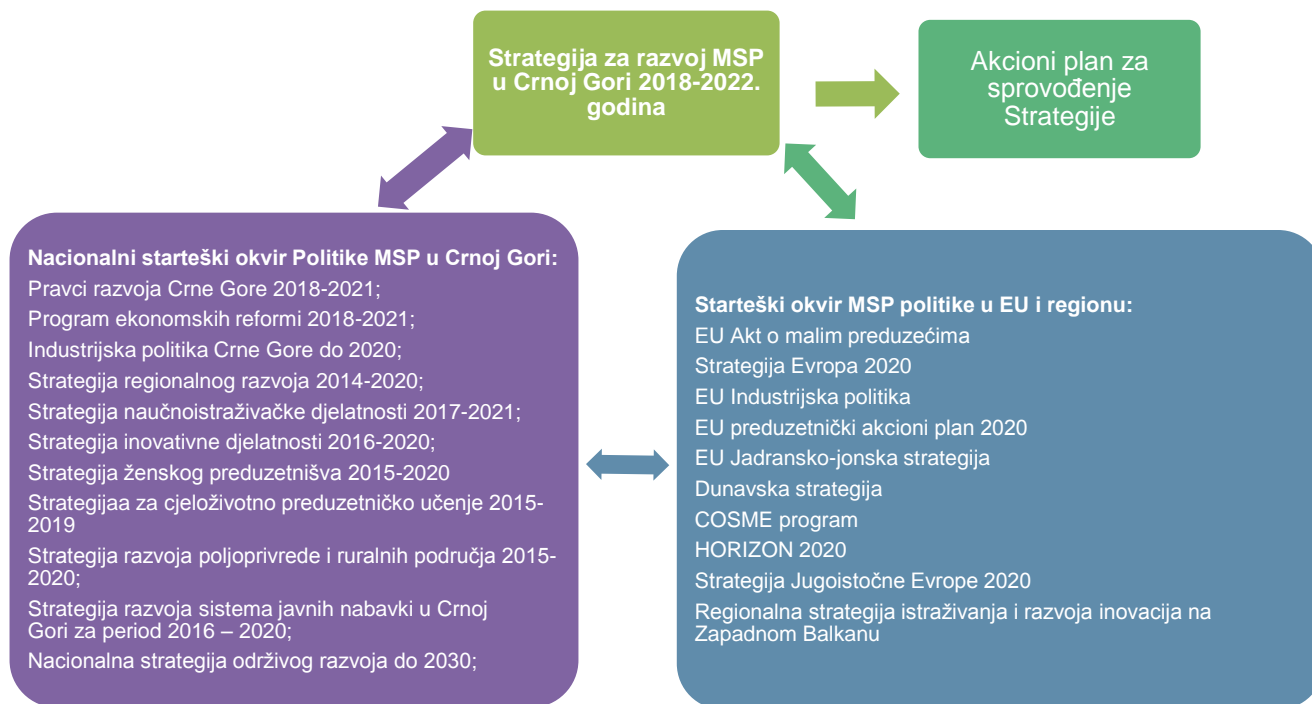
u širim poslovnim mrežama. Za ove svrhe alocirana su sredstva u okviru državnog budžeta, kao i u okviru raspoloživih EU sredstava.

Na tim osnovama se ovom Strategijom želi obezbijediti identifikacija i primjena širokog spektra programa i usluga koje će dalje jačati sektor MMSP, efikasnijom saradnjom i koordinacijom između ministarstava, agencija i različitih donatora i komplementarnih institucija na nacionalnom nivou i efektivnijeg uticaja regionalne koordinacije. Time će se raspoloživi finansijski resursi i institucionalni i ljudski kapaciteti na najefekasniji način staviti u funkciju razvoja MMSP sektora u Crnoj Gori.

1.1. POVEZANOST STRATEGIJE SA STRATEŠKIM DOKUMENTIMA U CRNOJ GORI I EU

Strategija MMSP 2018-2022 ne predstavlja izolovanu i fragmentiranu politiku, vodjenu samo zadovoljavanjem interesa pojedinih preduzeća ili njihovih poslovnih ili organizacionih udruženja. Politika MMSP predstavlja značajan segment integrativne, sveobuhvatne razvojne politike Crne Gore i kao što je već naglašeno i vertikalno i horizontalno je povezana sa drugim ključnim strateškim politikama koje definišu okvirne uslove ili omogućavaju specifično podsticanje sektora MMSP. U okviru analiziranih politika, posebno su razmatrani strateški, odnosno operativni ciljevi i mjere koje mogu imati uticaja za razvoj MMSP sektora, posebno sa aspekta unapređenja poslovnog okruženja, pristupa finansijama, unapređenja znanja i vještina, kao i razvoja inovativnosti i podsticanja konkurentnosti, uz specifični osvrt na specifične ciljne grupe kao što su žene, mladi, potencijalni preduzetnici itd. Ovakav pristup u kreiranju politike MMSP je usmjeren na razumjevanje okruženja u Crnoj Gori, ali i na okvir koji pruža proces pridruživanja Evropskoj Uniji.

Na sledećoj slici je dat pregled najznačajnijih politika Crne Gore i EU sa kojima je povezana/ komplementarna politika MMSP u Crnoj Gori, predstavljena Strategijom MMSP za period 2018-2022.

1.1.1. Povezanost Strategije sa nacionalnim dokumentima

Pravci razvoja 2018-2021. godine su krovni razvojni implementacioni dokument razvoja Crne Gore, a mala i srednja preduzeća su i identifikovana kao jedan od starteških prioriteta i uključena kao posebna politika u pravac razvoja "pametan rast", a kojim je predviđeno da će "dinamičniji rast i razvoj MSP rezultirati povećanjem broja zaposlenih, unapređenjem izvoznih mogućnosti ekonomije i uravnoteženijim regionalnim razvojem. Dokument predstavlja strateški okvir za izradu Strategije i pratećih akcionih planova, a predložene su sledeće mjere podsticanja MSP koje predstavljaju okvir za formulisanje mjera u Strategiju MMSP:

- *Unapređenje mehanizama finansijske podrške MSP;*
- *Unapređenje preduzetničke infrastrukture i jačanje preduzetničkih znanja i vještina;*
- *Unapređenje konkurentnosti MSP.*

Program ekonomskih reformi 2018-2020. predstavlja ključni strateški dokument srednjoročnog makroekonomskog i fiskalnog programiranja sa identifikovanim mjerama strukturnih reformi važnih za smanjenje ili eliminisanje prepreka privrednom rastu i jačanju sveukupne konkurentnosti zemlje. Pored mjera koje se odnose na poboljšanje konkurentnosti, istraživanje, razvoj i inovacije, sektorske prioritete i stvaranje uslova za privlačeje investicija, značajne su specifične mjere koje se odnose direktno na podsticanje razvoja sektora MSP. U okviru godišnjih akcionih planova Strategije MSP potrebno je definisati konkretne aktivnosti, koje će predstavljati operacionalizaciju sledećih mjera utvrđenih ovim Programom:

- *Unapređenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća;*
- *Unapređenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća.*

Industrijska politika Crne Gore do 2020. godine predstavlja politiku „glavnog usmjerenja“ relevantnih politika u cilju uspostavljanja moderne industrije, kao pokretača sveukupnog ekonomskog razvoja. Osnovni cilj je unapređenje konkurentnosti crnogorske privrede zasnovane na promjenama poslovnog ambijenta, podsticanja prioriteta sektora koji imaju potencijale rasta i doprinose ubrzanom industrijskom razvoju, efikasnije korišćenje raspoloživih resursa, promocija preduzetništva i inovacija, bolje upravljanje životnom sredinom, unapređenje internacionalizacije. Industrijska politika Crne Gore posebno stvara uslove za modernizaciju uz primjenu principa pametne specijalizacije za podršku sektorima sa najvećim inovativnim potencijalom, primjenu savremenih tehnologija, razvoj novih industrija u nastajanju.

Industrijska politike definiše sljedeće strateške ciljeve: konkurentna industrija, investicije i finansije za modernizaciju industrije, inovacije i preduzetništvo, pristup tržištu.

- Strateški cilj 3 Inovacije i preduzetništvo u okviru Industrijske politike, pored mjera u okviru ostalih ciljeva, obezbjeđuje okvir za promociju preduzetništva i preduzetničke kulture za inovacije i stabilan ekonomski rast, povećanje produktivnost i zaposlenosti u MSP.

Strategija regionalnog razvoja 2014-2020. godina definiše postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju. Kroz priritetnu oblast razvoja „Konkurentnost i inovacije“ definisan je sledeći set prioriteta i mjera, a na koje će se naslanjati mjere i aktivnosti u okviru definisanih strateških ciljeva Strategije MMSP:

- Unapređenje poslovnog okruženja za MSP;
- Jačanje finansijske podrške opštinama i MSP na njihovoj teritoriji;
- Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva;

- Saradnja naučnoistraživačke zajednice s privrednim sektorom;
- Jačanje infrastrukture kvaliteta za razvoj preduzetništva;
- Podrška početnicima u biznisu – start up;
- ICT infrastruktura.

Strategija inovativne djelatnosti 2016-2020. godina je usmjerena na stvaranje povoljnog ambijenta za razvoj inovacija i inovativne kulture, sistemsko planiranje instrumenata za podršku inovacijama i povezivanje naučnoistraživačke zajednice sa privredom. Implementacija Strategije podrazumijeva uspostavljanje nove i jačanje postojeće inovacione infrastrukture, koja će omogućiti povezivanje nauke i privrede i razviti inovativne potencijale MSP, čime će se doprinijeti podizanju njihove konkurentnosti i izveznoj orijentaciji. Strateški ciljevi Strategije odnose se na: Povećanje kapaciteta za inovacije i tehnološki razvoj Crne Gore; Jačanje instrumenata povezivanja i saradnje aktera u sistemu inovacija; i Jačanje potencijala za inovacije u privrednom sektoru.

- Strategija inovativne djelatnosti obezbjeđuje okvir za podsticanje inovativnosti MSP. Komplementarnost Strategije MSP sa Strategijom inovativne djelatnosti moguće je obezbijediti kroz kreiranje specifičnih mjera u okviru operativnog cilja koji se odnosi na unapređenje inovativnosti MSP i koje su u skladu sa okvirom i implementacijom Strategije inovativne djelatnosti.

Strategija naučnoistraživačke djelatnosti 2017-2021. godine uvodi nove mjere i instrumente usmjerene ka boljem kvalitetu istraživanja, pristupu savremenim tehnologijama i velikim infrastrukturama i podsticanju konkurentnije ekonomije zasnovane na znanju kroz partnerstvo naučnoistraživačkih ustanova i privrednih subjekata. Poseban fokus Strategije je unapređenje ljudskih resursa u istraživanjima putem kreiranja novog ambijenta za rad i atraktivnih radnih mjesta za buduće generacije. Dalja implementacija Strategije treba da obezbijedi zaokruživanje potrebne institucionalne infrastrukture, bolje povezivanje nauke i privrede i razvoj inovativnih potencijala preduzeća.

Strategija MSP u koncipiranju mjera podrške razvoju inovativnosti MSP će se posebno naslanjati na implementaciju aktivnosti u okviru strateškog cilja 3 ove Strategije: Jačanje sinergije između nauke i ekonomije i definisanih sledećih mjera:

- Unapređenje mehanizama za transfer tehnologije;
- Kreiranje povoljnijeg ambijenta za inovativno preduzetništvo; i
- Finansijska podrška I&I aktivnostima i preduzetništvu.

Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020. godine definiše ciljeve, prioritete i put razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u kontekstu opšteg opredjeljenja Crne Gore da vodi politiku pridruživanja EU tokom perioda 2015-2020. godine. Prioritet je da se domaće tržište zadovolji poljoprivredno-prehrambenim proizvodima koje je moguće u kontinuitetu proizvoditi u Crnoj Gori.

- Komplementarnost Strategije MMSP će se obezbijediti kroz identifikaciju mjera i aktivnosti koje se odnose na jačanje konkurentnosti preduzeća, unutrašnjih performansi, kao i kroz dalji razvoj postojećih i formiranje novih klastera, jačanje internacionalizacije i razvoj zelene ekonomije, a što može biti u skladu sa podsticanjem razvoja prehrambeno –preradivačke industrije

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOR) kojom se utvrđuju principi, strateški ciljevi i mjere za dostizanje dugoročnog održivog razvoja crnogorskog društva, uzimajući u obzir postojeće stanje i preuzete međunarodne obaveze, prioritarno Agendu Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030 godine. Riječ je o krovnoj, horizontalnoj i dugoročnoj razvojnoj strategiji Crne Gore, koja se ne odnosi samo na ekonomiju i životnu sredinu, već i na nezamjenjive ljudske resurse i dragocjeni društveni kapital.

- Strategijom se definišu sljedeći strateški ciljevi: unapređenje stanja ljudskih resursa, podrška vrijednostima, normama i obrascima ponašanja značajnim za održivost društva, očuvanje

prirodnog kapitala, uvođenje zelene ekonomije, unapređenje upravljanja za održivi razvoj. Navedeni strateški ciljevi postavljaju odgovarajući okvir i komplementarni su sa Strategijom MMSP i orijentacijom da se specifičnim mjerama podstiče održivi razvoj MMSP i preduzetništva.

Strateške smjernice za razvoj MMSP 2018 - 2021“, dokument predstavlja analizu sprovođenja politke MSP u prethodnom periodu i ostvarenih efekata na razvoj sektora MSP. Na osnovu analize, kao i identifikovanih potreba MSP, dokument sugerise 4 strateška cilja politke MSP za naredni period:

- Unapređenje poslovnog okruženja;
- Unapređenje preduzetničke infrastrukture i jačanje preduzetničkih znanja i vještina;
- Unapređenje mehanizama finansijske podrške MSP i
- Unapređenje konkurentnosti MSP.

*Potrebno je naglasiti da **Strateške smjernice za razvoj MMSP 2018-2021 predstavlja svojevrsnu vrstu polaznog dokumenta i okvira u definisanju Strategije razvoja MMSP u Crnoj Gori 2018-2022. godina. Istovremeno, u procesu kreiranja Strategije MMSP 2018-2022, analizirao se okvir i operativno sprovođenje sledeća dva strateška dokumenta koja se u značajnoj vezi sa politikom MSP, a koji imaju uticaja na definisanje i sprovođenje Strategije MMSP:***

- *Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019 – U okviru strateškog cilja Razvoj preduzetničkih znanja, vještina i kompetencija, definisane su mjere na kojima će se zasnivati dalji strateški pristup, a koje će biti i inkorporine u Strategiju MMSP.*
- *Strategija razvoja ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2015-2020 - Utvrđeni ciljevi Strategije komplementarni su sa mjerama u okviru strateškog cilja Strategije MMSP koji se odnosi na promociju ženskog preduzetništva, mladih i socijalnog preduzetništva i neophodno je nastaviti sa implementacijom već definisanih mjera u okviru Strategije ženskog preduzetništva, dok će se kreiranje i implementacija novih uz obezbjeđenje budžetskih sredstava podržati i Strategijom MMSP.*

Pored navedenih dokumenta, Strategija MMSP će obezbijediti usklađenost i sa definisanim reformskim mjerama u okviru Srednjoročnog plana rada Vlade 2018-2020. godina, a koje se posebno odnose na otklanjanje prepreka za potpuniju valorizaciju razvojnih potencijala koji trebaju dovesti do povećanja konkurentnosti ekonomije, dalje unapređenje ukupnog poslovnog ambijenta, usvajanje međunarodnih standarda kvaliteta i veću saradnju domaćih preduzeća u nastupu na inostranom tržištu.

1.1.2. Povezanost strategije sa EU i regionalnim dokumentima

Relevantan okvir za formulisanje Strategije MMSP u Crnoj Gori proizilazi iz potrebe za strateškim i usklađivanjem sa politikom i primjenom najboljih praksi u EU. U tom kontekstu posebno su razmatrani strateški krovni razvojni EU dokumenti kao što su Strategija Evropa 2020 i EU Industrijska politika, ali i strateški dokumenti koji su direktno usmjereni ka podržavanju razvoja MSP u EU (Akt o malim preduzećima i EU preduzetnički akcioni plan 2020), ili specifični programi podrške kao što su COSME ili HORIZON 2020. Takođe, razmatrana su regionalna strateška dokumenta koja su povezana sa Strategijom Evropa 2020 (Strategija jugoistočne Evrope 2020, Jadransko-Jonska Strategija i Dunavska Strategija), Takođe, analizirane su i specifične, ciljne preporuke EU relevantne za politiku MSP, a koje su proistakle iz procesa pridruživanje Crne Gore EU.

Strategija Evropa 2020 je stvorila okvir za ostvarivanje tri integrativna prioriteta koja se medjusobno nadopunjuju, a koji se odnose na razvijanje ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama uz efikasnije iskorištavanje raspoloživih resursa i generisanje visoke stope zaposlenosti i visoku teritorijalnu povezanost.

Industrijska politika u EU teži da unaprijedi nivo industrijske konkurentnosti sa ciljem osnaživanja građana, revitalizacije regiona i korišćenja najboljih tehnologija za pametnu, čistu i inovativnu industriju.

EK promoviše i podržava industriju kroz niz inicijativa, a posljednja "Investiranje u pametnu, inovativnu i održivu industriju-inovirana EU Industrijska politika" (COM 2017/479), objavljena u septembru 2017. godine, je sveobuhvatna i uključuje prethodne i nove horizontalne i specifične sektorske inicijative sa fokusom na investiranje u nove tehnologije, inovacije, digitalizaciju, jedinstveno tržište, internacionalizaciju, cirkularnu i niskokarbonsku ekonomiju.

U skladu sa okvirom koji daje Evropa 2020, a u odnosu na potrebe i prepreke sa kojim se suočavaju MSP, Evropska Komisija je formulisala Akcioni plan za preduzetništvo 2020 koji je usmjeren na uklanjanje postojećih prepreka i promovisanje kulture preduzetništva. Akcioni plan preduzetništva 2020 identifikuje tri oblasti za hitnu intervenciju:

- Preduzetničko obrazovanje i obuka za podršku rastu i stvaranju preduzeća;
- Uklanjanje postojećih administrativnih barijera i podrška preduzetnicima u ključnim fazama poslovnog životnog ciklusa;
- Uzdizanje kulture preduzetništva u Evropi i negovanje nove generacije preduzetnika.

Sprovođenje Akcionog plana i ostvarenost ključnih akcija, Evropska Komisija prati kroz mehanizme upravljanja konkurentnošću i industrijskom politikom i mehanizmima upravljanja Akta o malim preduzećima.

Akt o malim i srednjim preduzećima (Small Business Act – SBA), predstavlja strateški dokument MSP politike u EU. SBA definiše deset vodećih principa za izradu i donošenje politike MSP, kao i onih politika koje imaju značajan uticaj na poboljšanje sveukupnog okvira i uslova za podsticanje razvoja preduzetništva. U cilju evaluacije sprovođenja deset principa razvijen je Indeks politike MSP, monitoring alat pomoću kojeg se prati i ocjenjuje napredak u politikama koje podržavaju MSP i procjenjuje njihovo usklađivanje sa dobrim praksama u EU.

Pravci realizacije Strategije razvoja MMSP u Crnoj Gori 2018-2022. godine definisanjem specifičnih mjera i aktivnosti i njihove usklađenosti sa Aktom o malim i srednjim preduzećima prikazana je u sljedećoj tabeli:

Tabela 1. Usklađenost Strategije MMSP i Akta o MSP

Akt o malim preduzećima	Strategija razvoja MSP u Crnoj Gori 2018-2022.
<p>Princip 1: Stvaranje okruženja u kojem preduzetnici i porodične firme mogu da se razvijaju, a preduzetništvo može da se nagrađuje</p>	<p>Strateški cilj 3. Razvoj preduzetničkih znanja, vještina i kompetencija – usklađenost sa potrebama tržišta rada; Operativni cilj 1: Razvoj preduzetničkih kompetencija u obrazovnom sistemu; M1. Unapređenje implementacije preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije u sve obrazovne programe i na svim nivoima obrazovanja; M2. Kontinuirana obuka nastavnika u dijelu sprovođenja preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije; M3. Jačanje saradnje između obrazovnih institucija i privrede u cilju usaglašavanja obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada; M4. Promocija uvođenja preduzetništva u sve studijske programe u visokom obrazovanju; M5. Razvijanje mehanizama za procjenu postignuća učenika Strateški cilj 5. Promocija ženskog preduzetništva, preduzetništva mladih i socijalnog preduzetništva;</p>
<p>Princip 2: Obezbijediti da poštteni preduzetnici koji su se suočili sa stečajem brzo dobiju drugu šansu</p>	<p>Promocija druge šanse za preduzetnike koji su se suočili sa stečajem.</p>
<p>Princip 3: Izraditi pravila u skladu sa principom „Mislimo najprije na male“</p>	<p>Strateški cilj 1. Unapređenje poslovnog ambijenta; Operativni cilj 1: Stvaranje podsticajnog pravnog okvira i pojednostavljenje administrativnih procedura prema potrebama MMSP; Mjera 4: Realizacija preporuka predviđenih akcionim planom 'Giljotine propisa'; Operativni cilj 2: Uvođenje i implementacija pune RIA-e; Mjera 2: Uvođenje MSP testa i procjene narušavanja konkurencije kao sastavnog djela analize procjene uticaja propisa – RIA;</p>

<p>Princip 4. Učiniti da državna uprava izlazi u susret potrebama malih i srednjih preduzeća</p>	<p>Stateški cilj 1. Unapređenje poslovnog ambijenta; Operativni cilj 1: Stvaranje podsticajnog pravnog okvira i pojednostavljenje administrativnih procedura prema potrebama MMSP; <i>M1: Unapređenje pravne regulative i smanjenje administrativnih opterećenja;</i> <i>M 2: Uklanjanje regulatornih prepreka preduzećima u postupku registracije;</i> <i>M 3: Unapređenje transparentnosti i predvidljivosti poreskog sistema;</i> <i>M4: Realizacija preporuka predviđenih akcionim planom 'Giljotine propisa';</i> <i>M5: Nastavak rada na unapređenju e Uprave i pružanju elektronskih usluga;</i></p> <p>Operativni cilj 3: Uključivanje predstavnika privrede u kreiranje poslovnog ambijenta; <i>M1: Uključivanje predstavnika privrede u proces donošenja odluka, pre svega propisa i strateških dokumenata;</i> <i>M2: Propisivanje obaveze konsultacija u svim fazama pripreme propisa i strateških dokumenata koji utiču na poslovni ambijent;</i></p>
<p>Princip 5: Prilagoditi sredstva javne politike potrebama malih i srednjih preduzeća</p>	<p><u>Strateški cilj 4. Jačanje konkurentnosti MSMP;</u> Operativni cilj 1. Dalji razvoj sistema za podršku preduzetničkom ekosistemu; <i>M1. Jačanje institucionalne podrške za razvoj MMSP;</i> <i>M2. Obezbeđenje on-line informacija za potrebe MMSP;</i> <i>M3. Podrška razvoju preduzetničke infrastrukture;</i> <i>M4. Kontinuirano statističko praćenje svih oblika preduzetništva.</i></p>
<p>Princip 6: Olakšati pristup malim i srednjim preduzećima finansijama i stvoriti pravno i poslovno okruženje koje podržava blagovremeno plaćanje u poslovnim transakcijama</p>	<p>Strateški cilj 2. Unapređenje pristupa finansijama Operativni cilj 1: Unapređenje ponude i korišćenja postojećih finansijskih instrumenata <i>M1: Poboljšanje ponude i korišćenja kreditnih i faktoring aranžmana;</i> <i>M 2: Unapređenje ponude i mogućnosti korišćenja bespovratne podrške (grantova).</i></p> <p>Operativni cilj 2: Razvoj i korišćenje novih finansijskih instrumenata <i>M1: Razvoj modela i izdavanje kreditnih garancija;</i> <i>M2: Razvoj novih instrumenata mikrokreditiranja;</i> <i>M3: Razvoj i unapređenje uslova za korišćenje instrumenta vlasničkog kapitala;</i> <i>M4: Unapređenje korišćenja raspoloživih finansijskih instrumenata u okviru EU programa (COSME, HORIZON, IPA, EASI, WB EDIF, itd).</i></p> <p>Operativni cilj 3: Unapređenje kapaciteta za pristup i upravljanje finansijama</p>

	<p>M1: Promocija modela finansiranja i unapređenje znanja i vještina iz oblasti upravljanja finansijama;</p> <p>M2: Jačanje kapaciteta za ulaganje u alternativne izvore finansiranja (investiciona spremnost).</p> <p>Operativni cilj 4: Unapređenje regulatornog okvira za pristup finansijama</p> <p>M1: Unapređenje zakonske regulative za lakši pristup finansijama;</p> <p>M2: Obezbijediti zakonodavni okvir za osnivanje i funkcionisanje fondova preduzetničkog kapitala.</p>
<p>Princip 7: Pomoć malim i srednjim preduzećima da imaju više koristi od mogućnosti koje pruža jedinstveno tržište</p>	<p><u>Strateški cilj 4. Jačanje konkurentnosti MMSP</u></p> <p>Operativni cilj 2. Jačanje unturašnjih performansi preduzeća</p> <p>M1. Obezbjedenje savjetodavne podrške za MMSP;</p> <p>M2. Promocija uvođenja i primjene standarda i šema kvaliteta;</p> <p>M3. Jačanje aktivnosti na promociji primjene prava intelektualne svojine;</p>
<p>Princip 8: Podsticati stručno usavršavanje i sve oblike inovacija</p>	<p><u>Strateški cilj 4. Jačanje konkurentnosti MMSP</u></p> <p>Operativni cilj 3. Unapređenje inovativnosti MMSP</p> <p>M1. Unapređenje infrastrukture za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju;</p> <p>M2. Unapređenje podrške za inovativna preduzeća i jačanje njihovog potencijala za inovacije;</p> <p>M3. Pružanje podrške za bolje korišćenje sredstava iz EU programa za istraživanje, razvoj i inovacije;</p> <p>M4. Jačanje svijesti MMSP o značaju inovacija;</p>
<p>Princip 9: Omogućiti malim i srednjim preduzećima da iskoriste promjene u zaštiti životne sredine</p>	<p><u>Strateški cilj 4. Jačanje konkurentnosti MMSP</u></p> <p>Operativni cilj 5. Zelena ekonomija</p> <p>M1. Promocija primjene eco standarda;</p> <p>M2. Unapređenje energetske efikasnosti u MMSP;</p> <p>M3. Promocija koncepta društvene odgovornosti;</p> <p>M4. Podsticanje upotrebe zelenih javnih nabavki.</p>
<p>Princip 10: Podsticati i podržavati mala i srednja preduzeća da iskoriste tržište rasta</p>	<p><u>Strateški cilj 4. Jačanje konkurentnosti MMSP</u></p> <p>Operativni cilj 2. Jačanje unturašnjih performansi preduzeća</p> <p>M6. Promocija osnivanja klastera.</p> <p>Operativni cilj 4. Podrška internacionalizaciji</p> <p>M1. Obezbjedjivanje informativne i edukativne podrške o međunarodnim tržištima;</p> <p>M2. Podrška za nastup na međunarodnim tržištima;</p> <p>M3. Stimulisanje MMSP za uključivanje u međunarodne javne nabavke;</p>

M4. Jačanje ekonomske diplomatije u funkciji uspostavljanja kontakata sa potencijalnim poslovnim partnerima i povećanja izvoza.

Operativni cilj 7. Digitalna transformacija biznisa

M1. Promocija i obezbjeđenje savjetodavne podrške za unapređenje biznisa primjenom digitalizacije;

M2. Promocija primjene e-commerce u poslovanju MMSP;

Strateški EU program podsticanja sektora MSP, a koji je dostupan i Crnoj Gori je **COSME – EU Program za konkurentnost preduzetništva i MSP**, koji ima za cilj jačanje konkurentnosti i održivosti preduzeća Evropske unije. Program ima četiri cilja: unapređenje okvirnih uslova za konkurentnost i održivost MSP uključujući sektor turizma, podsticanje preduzetničke kulture i promociju stvaranja i rasta MSP, poboljšanje pristupa finansijama za MSP i poboljšanje pristupa tržištu.

HORIZON 2020 (2014-2020) je najveći **EU Okvirni program za istraživanja i inovacije**, koji je finansijski instrument implementacije inicijative Unija inovacija, a u kontekstu pokretača ekonomskog rasta i stvaranja novih radnih mjesta u Evropi. Najznačajniji djelovi ovog programa su: Izvrsnost u nauci, Industrijsko liderstvo i Društveni izazovi. Poseban dio programa odnosi se na “Širenje izvrsnosti i proširenje učešća”, namijenjen zemljama koje imaju slabije učešće u ovom programu, a kako bi se iskoristili svi raspoloživi potencijali širom Evrope.

Strategija Jugoistočne Evrope 2020, Jadransko-Jonska Strategija i Dunavska Strategija, kao regionalne strategije teže ostvarivanju strateških ciljeva prezentiranih u Strategiji Evropa 2020, ali sa aspekta regiona, njihovih potencijala i prednosti koje mogu obezbijediti brži i održiv ekonomski rast i razvoj uz istovremeno otklanjanje evidentiranih prepreka i prevazilaženje slabosti koje predstavljaju barijere razvoju.

Možemo sumirati da sve strategije teže istim strateškim razvojnim ciljevima i prioritetima, odnosno da su sve strategije okrenute stvaranju uslova koji omogućuju stvaranje dodate vrijednosti, ka unapređenju znanja, organizacionih procesa, boljoj povezanosti i korišćenju savremenih informaciono komunikacionih i drugih tehnologija i digitalizaciji, podstičući inovativnost i konkurentnosti preduzeća, uz održivo korišćenje resursa i zaštitu okruženja u kom preduzeća posluju. Takav kontekst indirektno je stvorio povoljan okvir i uslove za koncipiranje specifičnih ciljeva i mjera podrške MSP sektoru koji je predstavljen kao jedan od strateških prioriteta u svakoj od pomenutih regionalnih strategija.

Regionalna strategija istraživanja i razvoja za inovacije na Zapadnom Balkanu ima za cilj da podstakne istraživačko-razvojne aktivnosti ovog regiona, međunarodnu saradnju kao preduslov za postizanje napretka, saradnju sa biznis sektorom, kao i da istraži mogućnosti finansiranja istraživanja i razvoja kroz projekte Evropske unije i da pruži podršku integraciji Regiona u Evropski istraživački prostor i Uniju inovacija. Strategijom su utvrđena četiri strateška cilja: Unapređenje istraživačke baze i uslova za istraživačku izvrsnost; Promocija saradnje i tehnološkog transfera između naučnoistraživačkih ustanova i industrije; Omogućavanje biznis i start-up inovacija; i Jačanje upravljanja politikama istraživanja i razvoja.

Svi pomenuti programi predstavljaju značajan potencijalan izvor finansiranja realizacije pojedinih specifičnih ciljeva i aktivnosti Strategije MMSP, posebno vezanih za strateški cilj jačanje konkurentnosti MMSP.

Ocjene **Evropske Komisije** o stanju u MSP sektoru u Crnoj Gori u Poglavlju 20. Preduzetništvo i industrijska politika, ukazuju da su mala i srednja preduzeća suočena sa razvojnim izazovima, kao što su složenost poslovnog ambijenta i zakonodavstva, posebno na lokalnom nivou, ili dostupnosti pristupačnih finansija. Ključna preporuka je da je neophodno podići konkurentnost MSP, posebno na regionalnom nivou. U tom kontestu je neophodno jačati različite vrste poslovnih i savjetodavnih usluga prilagođenih potrebama MSP, kao i unaprijediti regulatorno okruženje i pojednostaviti administrativne procedure.

U skladu sa tim, podržava se primjena mjera koje je Vlada Crne Gore predložila u Programu ekonomskih reformi i koje se odnose na jačanje finansijske i nefinansijske podrške MSP, koje će doprineti raznovrsnijoj ponudi finansijskih instrumenata MMSP, posebno u okviru aktivnosti IRF Crne Gore. Istovremeno, potrebno je obezbijediti veću finansijsku podršku nefinansijskim uslugama podrške kojima se podstiče jačanje kapaciteta i bolju poslovnu organizovanost MMSP, kao i bolje korišćenje regionalnih instrumenata finansiranja malih i srednjih preduzeća, kao što su COSME i Enterprise Development and Innovation Facility (EDIF).

1.2. METODOLOGIJA IZRADE STRATEGIJE

Metodologija izrade Strategije

Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2018–2022. godina utvrđuje razvojne prioritete, odnosno strateške ciljeve i odgovarajuće operativne ciljeve za postizanje strateških ciljeva u oblasti politike MMSP. Na nivou strateških/operativnih ciljeva su utvrđeni indikatori, koji služe za praćenje ostvarenosti Strategije.

Sastavni dio Strategije je okvirni višegodišnji Akcioni plan za njeno sprovođenje, na osnovu kojeg je definisan dvogodišnji akcioni plan za period 2018/2019-2019/2020. U Akcionom planu su sve mjere razvijene kroz konkretne, pojedinačne aktivnosti, predstavljajući način na koji se sprovode utvrđeni operativni ciljevi u okviru svakog strateškog cilja upotrebom ljudskih, organizacionih, finansijskih i materijalnih resursa. Za svaku od aktivnosti se definiše indikator rezultata kojim se prati ostvarenost svake pojedinačne aktivnosti.

U kreiranju Strategije realizovan je princip usklađenosti. Strategija je u skladu sa svim prioritetima i ciljevima krovnih strateških dokumenata Crne Gore, kao i sa ostalim relevantnim strateškim dokumentima, čime se izbjeglo preklapanje aktivnosti ili kontradiktornosti.

Izrada Strategije je zasnovana na analizi stanja sektora MMSP, identifikovani su ključni izazovi sa kojima se suočavaju preduzetnici i koje je potrebno prevazići na osnovu definisanih strateških i operativnih ciljeva, kao i ključne naučene lekcije koje su naučene tokom realizacije prethodne strategije. Takođe, Strategija se zasniva i na ostvarenosti prethodne Strategije za razvoj malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2011-2015. godina, čime je obezbijeđen princip kontinuiteta. Takođe, značajan input u izradi Strategije su predstavljala prikupljena mišljenja i stavovi o potrebama MMSP kroz direktan dijalog sa preduzetnicima tokom realizovanog Biznis karavana od strane Ministarstva ekonomije uz podršku UNDP tokom 2017. godine. Dodatni input čine i rezultati kampanja: "Poreski karavan" koji realizuje Poreska uprava u saradnji sa UPCG i lokalnim samoupravama; i kampanja "Bez barijera. Da posao ne stoji" koji je sprovela Kancelarija UNDP u Crnoj Gori u saradnji sa Ministarstvom finansija, uz podršku Britanske ambasade u Podgorici i drugih partnera.

Svi ključni nalazi proizašli iz dijaloga sa MMSP sektorom su korišćeni u kreiranju dokumenta „Strateške smjernice za razvoj MSP 2018 - 2021“, a koji predstavlja i polazni dokument u kreiranju Strategije MMSP 2018-2022.

Metodološki pristup izrade Strategije

Aktivnosti na pripremi i kreiranju Strategije realizovane su kroz sledeće faze:

- **Faza I – Analitička osnova:** prikupljanje relevantnih statističkih podataka, informacija i preporuka na osnovu kojih je izvršena svobuhvatna analiza razvojnih performansi MMSP sektora, u okviru koje su i integrisani i nalazi sadržani u izvještajima domaćih i međunarodnih institucija. Takođe, konsultovana su i krovna i sektorska strateška dokumenta Crne Gore, posebno su razmatrani prioriteta i komplementarnost sa politikom MMSP i to sa aspekta unapređenja poslovnog okruženja,

pristupa finansijama, razvoja inovativnosti i podsticanja konkurentnosti, unapređenja znanja i vještina, kao prioriteta koji imaju specifičan značaj za promociju preduzetništva;

- **Faza II - Formiranje radne grupe:** U cilju obezbjeđivanja osnove za unapređenje postojećeg dijaloga i partnerstva privatnog i javnog sektora u procesu kreiranja politike MMSP kreirana je radna grupa za izradu Strategije MMSP 2018-2022. Članove radne grupe čine predstavnici svih relevantnih ministarstava, institucija, univerziteta, poslovnih asocijacija i međunarodnih donatora. U okviru rada formirani su i timovi za posebne teme/oblasti koje su analizirane i uključene u finalnom dokumentu;
- **Faza III - Izrada Koncepta strateškog dokument:** U ovoj fazi definisani su ciljevi razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2018–2022. godina i pripremljen Koncept dokumenta. Koncept je sadržao kratak pregled trenutnog stanja u oblasti razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori, izazove i strateške ciljeve nove Strategije;
- **Faza IV - Presentacija koncepta i konsultacije:** U procesu kreiranja prvog nacrtu Strategije, održani su sastanci sa predstavnicima svih relevantnih institucija koje se bave podrškom razvoju preduzetništva u cilju detaljnog sagledavanja polaznih osnova i definisanja prioriteta za naredni period; Svi relevantni nalazi koji su uključeni u nacrt Strategije i predstavljaju osnov za naredni krug individualnih i grupnih konsultacija sa predstavnicima resorno odgovornih ministarstava i institucija u procesu formulisanja višegodišnjeg Akcionog plana za sporovodjenje Strategije;
- **Faza V - Javna rasprava:** nacrt Strategije MMSP sa pripadajućim višegodišnjim Akcionim planom za sporovodjenje, u skladu sa crnogorskim zakonodavstvom, prezentovan je najširoj javnosti i proces javne rasprave trajao je 22 dana (od 25. juna do 16. jula. t.g.) omogućujući javnosti da dostave komentare i sugestije na nacrt Strategije. U okviru ove faze organizovan je jedan Okrugli sto koji se održao 16. jula t.g. u Privrednoj komori Crne Gore, a na . kojem je predstavljena Strategija, a komentari su upućivani i elektronski. Sve primjedbe i komentari su evidantirani, a relevantne sugestije su ugrađene u finalnu verziju Strategije.

Istovremeno, nacrt dokumenta je predstavljen i Radnoj grupi za pregovaračko Poglavlje 20 – Preduzetništvo i industrijska politika u okviru pristupanja Crne Gore EU, kao i međunarodnim organizacijama koje pružaju finansijsku i nefinansijsku podršku razvoju preduzetništva u Crnoj Gori: Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj – OECD, Evropska trening fondacija – ETF, UNDP, EBRD.

Izveštaj sa javne rasprave je dat u Aneksu 2. Strategije.

II - RAZVOJ MMSP U CRNOJ GORI – POSTOJEĆE STANJE

Mikro, mala i srednja preduzeća predstavljaju izuzetno važnu komponentu privrede Evropske unije (EU). U Uniji postoji oko 23 miliona malih i srednjih preduzeća koja zapošljavaju dvije trećine ukupnog privatnog sektora i obezbjeđuju oko 80% novih radnih mjesta. Mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP) imaju isti, ako ne i veći značaj za Crnu Goru i čine 99% ukupnog broja postojećih preduzeća, zapošljavaju 75,5% ukupno zaposlenih lica, dok u izvozu učestvuju oko 75,2%. U ukupnim investicijama u osnovna sredstva, koje su iznosile 652,8 mil. € 2016. godine, učešće MSP je bilo oko 56,7% ili 370,2 mil. €.

MMSP, uz strane direktne investicije, restrukturiranje i privatizaciju, ostvaruju značajan uticaj na stabilan ekonomski razvoj Crne Gore i bitno doprinose dinamičnom tranzicionom procesu zemlje i stvaranju uslova da Crna Gora bude članica EU. Razvoj MMSP u Crnoj Gori, doprinosi rastu društvenog proizvoda, otvaranju novih radnih mjesta i smanjenju nezaposlenosti, značajan su izvor inovacija i povećanja konkurentnosti na domaćem tržištu uz snažan uticaj i ulogu u ravnomjernijem regionalnom razvoju. Posebno značajna uloga sektora malih i srednjih preduzeća ogleda se u razvoju konkurentnosti na nivou nacionalne ekonomije u funkciji unapređenja međunarodnog poslovanja domaće privrede i uspješno tržišno pozicioniranje na globalnom tržištu.

2.1 Makroekonomsko okruženje za poslovanje MMSP

Crna Gora, sa malom i tržišno orijentisanom ekonomijom, ostvarila je u prethodnim godinama značajan rast i razvoj ekonomije mjereno povećanjem nacionalnog dohotka i životnog standarda stanovništva. Bruto domaći proizvod (BDP) u 2016. godini bio je veći 21,1 % u poređenju sa vrijednošću ovog parametra 2011. godine. Stopa rasta zabilježena je i u slučaju BDP po glavi stanovnika (22,3 %), koji je danas najveći među državama Zapadnog Balkana. Inflacija je smanjena, a broj zaposlenih je povećan za 9.1% u odnosu na 2011.godinu.

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti (Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma o konkurentnosti zemalja, iz septembra 2017.godine), Crna Gora je rangirana na 77. mjestu od 137 država (napredak za pet pozicija u odnosu na prethodnu godinu).

Na listi Svjetske banke o uslovima za poslovanje (*“Doing Business”* iz oktobra 2017.godine) Crna Gora je zauzela 42.mestu od 190 država, što je napredak za devet pozicija u odnosu na prethodnu godinu.

Promjene u strukturi BDP-a pokazuju da se ekonomija Crne Gore tokom prethodnih godina ubrzano pomjerala od tradicionalnih industrijskih ka uslužnim sektorima.

U odnosima sa inostranstvom ekonomija Crne Gore konstantno bilježi deficit, koji je djelimično ublažavan ostvarenim suficitom na računima usluga, dominantno po osnovu prihoda od turizma. Deficit je finansiran prilivom po osnovu stranih direktnih investicija (SDI), koje su glavni pokretač razvoja posljednjih godina. Crna Gora je lider u grupi zemalja u tranziciji centralne i istočne Evrope po visini SDI po glavi stanovnika. Neto priliv SDI je, u periodu 2011 - 2016, kretao se između 9,4% i 16,6% BDP-a. Povoljan poreski tretman u poslovanju, slobodan trgovinski režim i prenos kapitala, uz konstantno unapređenje poslovnog ambijenta, čine crnogorsku ekonomiju atraktivnom za strane investicije.

Broj zaposlenih je u periodu 2011-2017 povećan za 12,7% ili 20.746 novozaposlenih, a broj nezaposlenih na kraju 2017. godine je iznosio **43.900 ili za oko 9% manje** nego 2011. Rast broja nezaposlenih lica izražen tokom 2016. godine je uzrokovan povećanjem broja novoprijavljenih žena na evidenciji nezaposlenih, kao posledica primjene Zakona o dopunama Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti. Nezaposlenost je posebno izražena u manje razvijenim opštinama na sjeveru. Istovremeno, značajan broj

nerezidenata iz zemalja regiona angažuje se na stalnim ili sezonskim poslovima, uglavnom u turizmu, građevinarstvu i poljoprivredi.

Posljednjih godina posebna pažnja se poklanja ulaganjima u infrastrukturu. Veliki kapitalni projekti, u sektorima saobraćaja, turizma i energetike, su završeni, započeti ili su u pripremi. U ovom periodu Crna Gora je postala članica STO, a ugovori o slobodnoj trgovini, koje je potpisala sa EU, EFTA, CEFTA, Ruskom Federacijom, Turskom i Ukrajinom, crnogorskim kompanijama omogućavaju pristup tržištu od preko 800 miliona stanovnika.

Prema projekcijama rasta Svjetske banke, crnogorska ekonomija će i u narednim godinama biti najbrže rastuća zemlja regiona.

Tabela 2 : Kretanja makroekonomskih pokazatelja u periodu 2011-VIII 2017. godine

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	I-VIII 2017
BDP (mil €)¹	3,264.8	3,181.5	3,362.5	3,457.9	3,654.5	3,954.2	3,957.2
BDP po stanovniku	5,265	5,126	5,412	5,561	5,780	6,439	
Inflacija	3.5	4.1	2.2	-0.7	1.5	0.4	2.5
Industrijska proizvodnja (%)	-10.3	-7.1	10.6	-11.4	7.9	-4.4	-6.7
Kreditni privredi od strane bankarskog sektora (mil €)	979.756	930.425	950.520	917.931	936.052	937.209	937.617
Efektivne kamatne stope na kredite (%)	9.69	9.47	9.36	9.22	8.53	7.45	7.00
Broj zaposlenih	163,082	166,531	171,474	173,595	175,617	177,908	183,828
Broj nezaposlenih	30,869	30,182	32,190	33,284	34,587	42,844	50,390
Uvoz po robnim sektorima (mil €)	1,823.3	1,820.8	1,773.3	1,784.2	1,841.5	2,061.7	1,487.2
Izvoz po robnim sektorima (mil €)	454.3	366.9	375.6	333.2	317.2	325.8	242.1
Robni bilans (mil €)	-1,368.9	-1,453.9	-1,397.7	-1,451.0	-1,524.3	-1,735.8	-1,245.1
Neto SDI (mil €)	389.1	461.6	323.8	353.9	619.2	371.5	220.0 ²

2.2. Analiza stanja razvoja MMSP

Prema Zakonu o računovodstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 052/16), pravna lica, razvrstavaju se na mikro, mala, srednja i velika, u zavisnosti od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne active (definicija razvrstavanja preduzeća prema veličini je data u Aneksu XZ).

Sektor MSP, pokazuje tendenciju rasta, posmatrano po broju preduzeća i zaposlenih. Broj MSP u 2017. godini prema podacima Poreske uprave je 26.755, što je povećanje od 44% u odnosu na 2011. godinu. Od toga, više od trećine je locirano u Podgorici (35,9 %), zatim u Budvi (11,2 %) i Baru (9,9 %). Od ukupnog broja preduzeća, mikro preduzeća čine 90,5% (24.212), mala preduzeća čine 8.15 % (2.180), srednjih je 1,36 % (363) i velikih 0,25 % (68). Većina preduzeća je u sektoru trgovine (30.9%), usluge pružanja smještaja i hrane (12,4%), građevinarstvo (10,7 %), prerađivačka industrija (8,4%), saobraćaj (5,1 %).

Tabela 3. Broj preduzeća i preduzetnika u periodu od 2011-2017. Godine

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mikro	16.436	17.775	19.284	20.911	22.129	23.070	24.212
Mala	1.825	1.751	1.911	1.897	1.983	2.012	2.180
Srednja	310	303	330	330	343	358	363
Velika	61	64	58	56	59	65	68
Ukupno	18.632	19.374	21.583	23.194	24.514	25.505	26.823
Preduzetnici	9.602	9.519	9.580	9.652	9.579	9.521	9.351

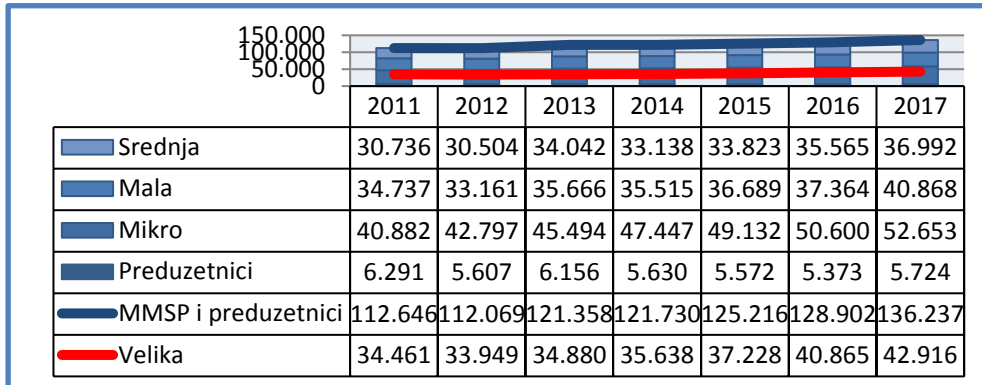
Izvor: Poreska uprava

1 Podatak za 2011-2016. godinu je izvor MONSTAT, a za 2017. projekcija Ministarstva finansija

2 Podatak za period januar-jun 2017. godine

Slika 2. Broj zaposlenih u periodu od 2011-2017. Godine

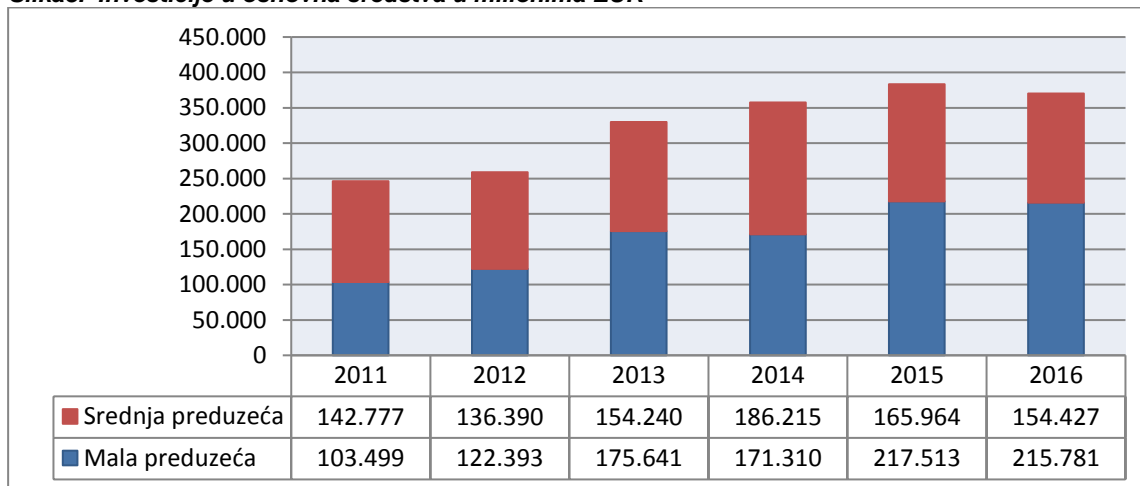
Izvor: Poreska uprava

Mala i srednja preduzeća su u ovom periodu dala doprinos u povećanju broja zaposlenih o čemu govori i podatak o učešću zaposlenih u MMSP u ukupnoj zaposlenosti od 75,6% i u ukupnom izvozu od 75,2%.

U ukupnim investicijama u osnovna sredstva, koje su iznosile 652,8 mil. € 2016. godine, učešće MMSP je bilo oko 56,7% ili 370,2 mil. €. Podaci u tabeli pokazuju promenu trenda i da mala preduzeća investiraju više u osnovna sredstva od srednjih preduzeća u poslednje dvije godine.

Slika3. Investicije u osnovna sredstva u milionima EUR

Izvor: Monstat

Učešće prometa MMSP u ukupnoj vrijednosti je 2016. godine bilo 77,2%, a bruto dodate vrijednosti MSP 70,5%.

Podaci pokazuju da raste učešće malih preduzeća u odnosu na srednja u ukupnom prometu, ali da je udio MSP sektora u ukupnom prometu približno isti u prethodnih pet godina.

Tabela 4. Učešće u ukupnom prometu 2012-2016. godine

Klasifikacija djelatnosti (KD 2010)	Klasa preduzeća	% Učešće u ukupnom prometu (Monstat)				
		2012	2013	2014	2015	2016
Sektori B - S osim sektora K i O3	Mala (0 - 49)	46%	49%	50%	52%	52%
	Srednja (50-249)	30%	27%	27%	26%	25%
	Velika (+250)	24%	24%	23%	22%	23%
	Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: MONSTAT

Sličan trend je prisutan i u učešću u bruto dodatoj vrijednosti, gde je učešće malih preduzeća poraslo za 9%, usled pada učešća srednjih preduzeća. Učešće MMSP sektora u bruto dodatoj vrijednosti je stabilno i varira između 70 - 75% ukupne vrijednosti u prethodnih pet godina.

Tabela 5. Učešće u bruto dodatoj vrijednosti 2012-2016. godine

Klasifikacija djelatnosti (KD 2010)	Klasa preduzeća	2012	2013	2014	2015	2016
Sektori B - S osim sektora K i O	Mala (0 - 49)	36%	36%	39%	41%	45%
	Srednja (50-249)	32%	29%	28%	28%	26%
	Velika (+250)	32%	35%	33%	31%	30%
	Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: MONSTAT

Sektor MMSP pokazuje stabilnost u svom razvoju i rastu, a kroz specifične oblike podrške i dalje unapređenje poslovnog okruženja, doprinos održivom ekonomskom razvoju Crne Gore može biti i unaprijedjen i ubrzan.

2.3 Poslovno okruženje u Crnoj Gori sa aspekta međunarodnih izvještaja

Najistaknutiji izvještaji u kojima se analizira svetska, a u tome i crnogorska ekonomija su: Doing Business (Svjetska banka), Ekonomske slobode (Heritidž Fondacija), Ekonomske slobode (Frejzer Institut) i Indeks globalne konkurentnosti (Svjetski ekonomski forum). Posmatrano kroz duži vremenski period, sprovedene reforme imale su za posledicu ostvarivanje progressa Crne Gore u smislu unaprjeđenja njene pozicije na rang listi "Doing Business" Svetske banke. Ipak, pozicije na drugim listama su u padu u poslednjim godinama.

Tabela 6. Crna Gora u međunarodnim ekonomskim izvještajima

Međunarodni indikatori / rang	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Doing Business <i>Svjetska banka</i>	56	56	51	44	36	46	51	42
Ekonomske slobode <i>Heritage Foundation</i>	68	76	72	70	68	66	65	83
Economic Freedom of the World <i>Fraser Institut</i>	47	37	28	49	38	62	59	85
Indeks globalne konkurentnosti <i>WEF</i>	49	60	72	67	67	70	82	77

Izvor: Ministarstvo finansija

2.3.1 Izvještaj Svjetske banke - Doing Business

Crna Gora je u novom Izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja (Doing Business 2018) za period jun 2016 – jun 2017. godine, zauzela 42. mjesto na listi od 190 rangiranih zemalja i time, u poređenju sa prošlogodišnjim revidiranim Izvještajem, ostvarila napredak za 9 mjesta. Od zemalja u regionu bolje od Crne Gore rangirane su Makedonija (11), Slovenija (37) i Kosovo (40), dok su lošije rangirane Srbija (43), Rumunija (45), Bugarska (50), Hrvatska (51), Albanija (65) i Bosna i Hercegovina (86).

Tabela 7. Rang CG po lakoći poslovanja - DB2015-2018

Struktura indikatora / rang	DB2018	DB2017	DB2016	DB2015
Rang na globalnoj listi zemalja	42	51	46	47
- započinjanje biznisa	60	58	59	55
- izdavanje građevinske dozvole	78	93	91	102
- dobijanje priključka za elektr. Energiju	127	167	163	162
- registrovanje imovine	76	78	79	77
- dobijanje kredita	12	7	7	6
- zaštita manjinskih investitora	51	42	36	33
- plaćanje poreza	70	57	64	97
- prekogranična trgovina	44	43	42	42
- izvršenje ugovora	42	41	43	43
- rješavanje insolventnosti	37	40	36	33

Izvor: www.doingbusiness.org/reports/

Izveštaj pokazuje značajan napredak u oblastima izdavanje građevinskih dozvola (napredak za 24.pozicije), dobijanje priključka za električnu energiju (35.pozicija) i plaćanje poreza (17.pozicija). Crna Gora je i dalje najviše pozicionirana u kriterijuma dobijanje kredita i rješavanje insolventnosti.

2.3.2 Indeks globalne konkurentnosti

Indeks globalne konkurentnosti koji objavljuje Svjetski ekonomski forum u velikoj mjeri određuje rizik ulaganja u neku zemlju, odnosno šanse za nove investicije. Prema izvještaju za 2017 - 2018, Crna Gora je ocijenjena sa 4,15 poena od mogućih 7, zauzela 77 mjesto po konkurentnosti ekonomije i zabilježila napredak za 5 mjesta u odnosu na prethodnu godinu. Što se tiče zemalja regiona, Slovenija, Srbija i Albanija su ostvarile napredak, dok je Hrvatska zadržale istu poziciju, dok za Makedoniju nema podataka u izvještaju 2017/2018.

Tabela 8. Pozicija Crne Gore i zemalja regiona prema indeksu globalne konkurentnosti u periodu 2011-2018. Godine

Zemlja / Godina	2017/2018	2016/2017	2015/2016	2014/2015	2013/2014	2012/2013	2011/2012
Slovenija	48	56	59	70	62	56	57
Makedonija	n/a	68	60	63	73	80	79
Crna Gora	77	82	70	67	67	72	60
Hrvatska	74	74	77	77	75	81	76
Albanija	75	80	93	97	95	89	78
Srbija	78	90	94	94	101	95	95
BiH	103	107	111	n/a	87	88	100

Izvor: Svjetski ekonomski forum

Prema podacima Svjetskog ekonomskog foruma, Crna Gora poseduje konkurentnske prednosti u razvijenosti finansijskog tržišta i tehnološkoj spremnosti. Dobro je pozicionirana i prema kriterijumima: više obrazovanje i trening, zdravstvo i osnovno obrazovanje, efikasnost tržišta roba i institucije. Konkurentski nedostaci su u veličini tržišta, makroekonomskom okruženju, poslovnoj sofistifikaciji i inovacijama.

Stoga je posebno važno fokusirati se na poslovnu sofistifikaciju i inovacije u ovoj Strategiji, jer se mjerama može unaprijediti pozicija Crne Gore na rang listi konkurentnosti.

Tabela 9. Pozicija Crne Gore prema kriterijuma konkurentnosti u periodu 2016. godini

Kriterijum	Godina 2017/2018
Opšti rang	77
Institucije	66
Infrastruktura	70
Makroekonomsko okruženje	116
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	62
Više obrazovanje i trening	61
Efikasnost tržišta roba	65
Efikasnost tržišta rada	74
Razvijenost finansijskog tržišta	47
Tehnološka spremnost	48
Veličina tržišta	128
Poslovna sofistifikacija	101
Inovacije	91

Izvor: Svjetski ekonomski forum

Reformske aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta rezultirale su napretkom u pojedinim oblastima, posebno izdavanje građevinskih dozvola, dobijanje priključka za električnu energiju i plaćanje poreza.

Ipak, prema pomenutim izvještajima, **značajni izazovi se nalaze pred Crnom Gorom, prevashodno u jačanju poslovne infrastrukture, pružanju usluga podrške biznisu i poslovnog savjetovanja, unapređenje efikasnosti tržišta rada, dostupnosti i pristupačnosti finansijskih usluga, poslovne sofistifikacije i razvoja klastera.** Ulažući napore u prevazilaženje pomenutih izazova, stvorice se uslovi za brži razvoj preduzetništva, poboljšanje investicionog ambijenta, podsticanjem inovativnih potencijala i usmjeravanjem održivog razvoja u skladu sa principima zaštite životne sredine.

2.4. Institucionalni okvir

Ministarstvo ekonomije je institucija u čijoj nadležnosti je proces kreiranja i implementacije politike razvoja preduzetništva i malih i srednjih preduzeća, a koji predstavlja jedan od strateških prioriteta iz nadležnosti Ministarstva. U svojoj strukturi, Ministarstvo je formiralo Direktorat za investicije, razvoj malih i srednjih preduzeća i upravljanje EU fondovima (u okviru novoformiranog Direktorata operativno je pet Direkcija: Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Direkcija za saradnju sa biznis zajednicom, Direkcija za investicije i unapređenje poslovnog ambijenta, Direkcija za podršku preduzetništvu kroz međunarodne projekte, Direkcija za upravljanje projektima finansiranim iz EU pretpristupnih fondova). Direktorat predstavlja jedinstveni “one-stop-shop” za mala i srednja preduzeća i preduzetnike, koji će omogućiti privrednim subjektima da na jednom mjestu dobiju informacije i inpute o svim programima podsticanja razvoja biznisa, mogućnostima za unapređenje poslovanja i uvezivanje sa drugim resornim institucijama na državnom i lokalnom nivou. Ministarstvo ekonomije je i član konzorcijuma “Evropskog centra za informacije i inovacije Crna Gora”(EIIIC) kao dio Evropske preduzetničke mreže, koji je operativan od 2009. godine.

Značajnu institucionalnu podršku za razvoj preduzetništva pružaju i Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Investiciono razvojni fond Crne Gore A.D, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ministarstvo turizma i održivog razvoja, Ministarstvo nauke, i drugi. Većina Ministarstava u Vladi Crne Gore, je u okviru svojih nadležnosti kreirala projekte u okviru kojih je predviđena podrška sektoru MMSP. Na lokalnom nivou, podršku pored lokalnih Sekretarijata za razvoj preduzetništva, pružaju u regionalni/lokalni biznis centri, biznis inkubatori, inovaciono- preduzetnički centar i ostali. Podršku i zastupanje interesa MMSP u kontinuitetu obezbjeđuju i udruženja privrednika (Privredna komora Crne Gore, Unija poslodavaca Crne Gore, Montenegro Business Alliance, itd.), poslovne asocijacije, univerziteti, međunarodne organizacije.

2.5. Pregled sprovođenja podrške mikro, malim i srednjim preduzećima i ostvarenih rezultata u periodu od 2011 - 2017. godine

Monitoring i evaluacija politike MSP za period 2011-2015 redovno se obavljala kroz kreiranje godišnjih izvještaja o ostvarenosti, koji je pripremala Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća i dostavljala Ministarstvu i Vladi na razmatranje i usvajanje. Pored kvalitativnih ocjena uspješnosti sprovođenja Strategije, praćeni su i kvantitativni indikatori uspješnosti u skladu sa definisanim ciljevima Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća 2011 - 2015. godine, gdje je postignut sledeći napredak:

Tabela 10. Ostvarenje ciljeva Strategije razvoja MSP 2011-2015. godine

Cilj	Projekcija	Ostvarenje	
		2015	2016
Povećanje broja novih MSP	Povećanje od 25%	31.6%	39.6% ⁴
Povećanje zaposlenosti u MSP	Povećanje za 17%	12,5%	17.2%
Povećanje učešća MSP u izvozu	Povećanje na 35%	76.1%	75.2%
Povećanje učešća MSP u BDP ⁵	Povećanje na 50%		
Povećanje učešća MSP u ukupnim investicijama	Povećanje na 50%	69.7%	56.7%
Povećanje učešća MSP u prometu	Povećanje na 50%	78%	77.2%
Povećanje učešća MSP u bruto dodatoj vrijednosti	Povećanje na 50%	69%	70.5%

2.5.1. Pregled ostvarenosti Strategije za razvoj MSP 2011-2015 po strateškim ciljevima

Strategija MSP 2011-2015 imala je za cilj da olakša kreiranje novih i poslovanje postojećih MSP kreiranjem povoljnijeg poslovnog okruženja, reformom regulatornog okvira i smanjivanjem administrativnih barijera. Pored toga, jedan od prioriteta bio je i kriranje lakšeg pristupa MSP finansijama, dok su specifične mjere bile usmjerene ka podizanju konkurentnosti MSP i promociji preduzetništva i start-up projekata

U narednom dijelu je dat pregled ostvarenih rezultata Strategije po strateškim ciljevima.

Strateški cilj 1. Unarpjeđenje poslovnog ambijenta

U okviru ovog strateškog cilja fokus je bio na izmjeni važeće regulative na osnovu preporuka u okviru „Giljotine propisa“, koja je imala za cilj olakšanje poslovanja MSP. Registracija preduzeća se vrši na jednom mjestu (One stop shop), uz on-line podnošenje prijave za registraciju preduzeća, preko Portala e-uprave. U okviru Giljotine propisa, u fazi Inventure propisa, analizom regulative je obuhvaćeno oko 690 propisa i 320 administrativnih postupaka, pripremljeno je oko 1.887 preporuka. U dijelu implementacije preporuka „Giljotine propisa“ vršena je izmjena propisa prihvatanjem preporuka gdje je stepen realizacije, zaključno sa III kvartalom 2017. godine iznosio 85,13% preporuka, odnosno od ukupno prihvaćenih 1.446 preporuka, realizovano je 1.231 preporuka

Pregled najznačajnijih aktivnosti koje su uticale na unarpjeđenje poslovnog okruženja:

⁴ Podaci o broju novih MSP i povećanju zaposlenih se analiziraju za period 2011-X 2017.godine

⁵ Podaci o učešću MSP u BDP-u i profitu nijesu dostupni

Ostvareni efekat: Unapređen poslovni ambijent za MSP pojednostavljivanjem i smanjivanjem troškova administrativnih procedura

Ključni rezultati:

- Unapređeno poslovno okruženje pojednostavljivanjem pojedinih administrativnih procedura i uvođenjem elektronskog poslovanja u komunikaciji;
- omogućen sveobuhvatan pregled i uspostavljena procedura objedinjene registracije preduzeća, ubrzane su procedure izdavanja građevinske dozvole, postupanje katastarskih organa, itd.;
- ostvareno je usklađivanje propisa u skladu sa implementacijom preporuka Giljotine propisa;
- unaprijeđen nivo znanja državnih službenika za analizu procjene uticaja regulative RIA;
- olakšan je postupak dobijanja licenci kroz pružanje informacija o administrativnim koracima za dobijanje licenci, putem e-registra licenci;
- skraćena je procedura i postupak registracije novih privrednih subjekata on-line putem;
- olakšana je procedura dobijanja radnih dozvola za strance donošenjem i implementacijom Odluke o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance;
- unaprijeđen je izvršni postupak donošenjem podzakonskih akata i smanjeni su troškovi za rad izvršitelja, kao i tarife notarskih usluga;
- ojačanim kapacitetom kreditnog registra kod CBCG povećan je kvalitet informisanja fizičkih i pravnih lica o zaduženosti, i omogućen bolji sistem izvještavanja;
- poboljšana je informisanost o carinskim procedurama kao i informisanost o sajmovima za izvozno orjentisana preduzeća;
- kreirani su preduslovi za jednostavnije izmirenje poreskih obaveza, podnošenje prijave i finansijskih iskaza elektronskim putem.

Naučena lekcija: Kroz aktivan dijalog i partnerstvo javnog i privatnog sektora moguće je mijenjati regulatorni okvir kojim se unapređuje poslovni ambijent u skladu sa potrebama MMSP sektora.

Strateški cilj 2. Unapređenje pristupa finansijama

U prethodnom periodu u domenu poboljšanja pristupa i dostupnosti kreditima i jačanja kapaciteta MSP za unapređenje finansijama, Investiciono-razvojni fond CG je iz godine u godinu unaprijeđivao kreditnu podršku za MSP i preduzetnike, sa posebnim akcentom na mlade, žene u biznisu i početnike, poljoprivredne proizvođače, za projekte iz oblasti infrastrukture, energetike i zaštite životne sredine ali i za rješavanje pitanja likvidnosti. Ukupna kreditna podrška kroz direktne kredite i posredstvom banaka za period 2011-2017. godine iznosila je 353,88 mil. € za 1.834 projekta, uz povoljne uslove kreditiranja.

U cilju jačanja likvidnosti za MSP preduzeća, IRFCG je razvio novi finansijski instrument – faktoring aranžman, u okviru kojeg je, u periodu 2011-2017. godine podržano 184 preduzeća u iznosu od 248,36 mil € IRF je uspostavio i kreditne aranžmane sa Evropskim investicionom bankom u okviru CIP/EIP finansijskih instrumenata. Segment dostupnosti grantovima za MSP je implementiran kroz EBRD BAS (ASB) program sa ciljem angažovanja lokalnih i međunarodnih eksperata za jačanje kapaciteta i konkurentnosti MSP. U periodu 2011 - 2017. odobreno je ukupno 310 grantova iz sredstava specijalnog fonda akcionara EBRD, švedske razvojne agencije SIDA, EU sredstava, i dr.

U aprilu 2016. godine IRFCG je pristupio ENIF fondu za inovativna preduzeća (u okviru WB EDIF³), u svojstvu partnera i investitora, čime je otvorena mogućnost finansiranja kroz novi instrument ulaganja u vlasnički kapital za start up i inovativna MSP okviru CIP programa potpisan je Sporazum između

Evropskog Investicionog Fonda i CKB o garantnom aranžmanu vrijednom 20 mil. €, namijenjen početnicima i rizičnim ciljnim grupama, a dodatno, u julu 2015. godine potpisan je COSME² sporazum između CKB i EIF koji podrazumijeva ugovoreni portfolio od 30 mil. € na period od 3 godine, za kreditiranje MSP i u okviru kojeg je CKB banka za potrebe MSP odobrila ukupno 633 kredita u vrijednosti od 12,3 mil.€.

Pristup kreditima kreiranjem podsticajnog regulatornog okvira je olakšan donošenjem Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, kojom se implementira MRS 39 8 i koja procjenu kreditne sposobnosti dužnika zasniva na analizi rentabilnosti razvojnog projekta. Usvojen je i Zakon o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju i nastavljeno sa daljom harmonizacijom sa propisima EU i usklađivanja sa uslovima poslovanja na međunarodnom tržištu kroz primjenu bazelskih standarda.

Pregled najznačajnijih rezultata ostvarenih na unapređenju raspoloživosti finansija za potrebe MSP:

Ostvareni efekti: Povećana ponuda raspoloživih finansija MSP shodno njihovim potrebama

- unaprijeđena je dostupnost i pristupačnost raspoloživih sredstava za finansiranje poslovanja MSP kroz široku ponudu kreditnih linija i smanjenje kamatnih stopa;
- razvijena je finansijska podrška specifičnim ciljanim grupama u okviru MSP (mladi u biznisu, žene, visokoškolci, postojeća MSP, poljoprivredni proizvođači, itd);
- unaprijeđena je likvidnost MSP implementacijom faktoring aranžmana;
- ponuda finansijskih instrumenata je proširena razvojem grantova i garantnih šema;
- unaprijeđeno je znanje u oblasti osnivanja preduzeća i upravljanja finansijama;
- omogućeno je uključivanje crnogorskih finansijskih institucija u realizaciju CIP/EIP, COSME, WB EDIF programa i razvoj saradnje sa institucijama iz EU (prije svega EIB i EIF) na promociji i implementaciji novih finansijskih instrumenata;
- unaprijeđena implementacija međunarodnih računovodstvenih standarda - MRS u MSP i izvještavanje u skladu sa MRS 39 i harmonizacija sa propisima EU;
- olakšano je odlučivanje u finansijskim institucijama ocjenom rentabilnosti razvojnog projekta;
- poboljšana je regulatorni okvir radi sticanja uslova za bolji finansijski položaj dužnika.

Naučena lekcija: Kreiranjem novih i unapređenjem postojećih finansijskih instrumenata u okviru javnog sektora, finansijska ponuda je u najvećoj mjeri prilagođena potrebama MMSP.

Strateški cilj 3 - Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva

U okviru ovog cilja značajni naponi su usmjereni ka uspostavljanju i unapređenju okvirnih uslova koji omogućavaju unapređenje znanja i vještina MSP, kao i dalju izgradnju institucionalne infrastrukture na regionalnom/lokalnom nivou i pružanje novih usluga MSP i promociju specifičnih vidova preduzetništva i jačanja dijaloga javnog i privatnog sektora.

Preduzetničko učenje je uključeno u nastavni plan svih osnovnih škola kao međupredmetna i izborna oblast, publikovan je Program obuke kojim se nastavnici osposobljavaju da integrišu učenje za preduzetništvo u redovne nastavne aktivnosti, a u gimnazijama i opšteobrazovnim predmetima u srednjim stručnim školama realizuje se kao međupredmetna tema i kao izborni predmet.

Kao specifična usluga za MSP uveden je mentoring sistem kao oblik pružanja nefinansijske podrške (u formatu neposrednog rada sa preduzećem, rješavanja problema i planiranja budućeg poslovanja).

U Crnoj Gori funkcioniše mreža od 3 lokalna biznis centra (Cetinje, Bijelo Polje, Plav), a u okviru realizacije prvog dijela kapitalnog projekta Naučno-tehnološkog parka (NTP) u Crnoj Gori, u septembru 2014. godine u Nikšiću je počeo s radom prvi Inovaciono – preduzetnički centar (IPC), Tehnopolis d.o.o. Značajna podrška internacionalizaciji MSP ostvaruje se kroz aktivnosti koje sprovodi Evropski informativni i inovativni centar – EIICM (EEN Montenegro) u okviru Evropske mreže preduzetništva, čijim radom je unaprijeđena mogućnost uspostavljanja poslovne saradnje i nivo informisanosti MSP, institucija javnog i privatnog sektora o EU temama, tenderima i stranim tržištima, uslovima i kriterijumima apliciranja za finansiranje iz EU fondova, temama u vezi sa internacionalizacijom, inovativnosti i sl. U okviru projekta “Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost (INVO)”, koji se finansira iz sredstava kredita Svjetske banke, značajna sredstva uložena su u uspostavljanje prvog centra izvrsnosti u Crnoj Gori u oblasti bioinformatike, a dodijeljeno je više grantova u cilju podrške saradnji nauke i biznisa. Jedan od najznačajnijih infrastrukturnih projekata međunarodnog karaktera je Međunarodni institut za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (SEEIIST) koji će doprinijeti razvoju cijelog Regiona, ne samo Crne Gore, u smislu tehnološkog napretka, medicinskih inovacija, naučnoistraživačkih dostignuća, indistrijskog osnaživanja i brojnih benefita za sektor MMSP.

Unaprijeđen je dijalog i partnerstvo javnog i privatnog (PJP) sektora, kroz uspostavljene redovne aktivnosti u procesu kreiranja i sprovođenja politike MSP na nacionalnom i lokalnom nivou. Radom Savjeta za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta uspostavljeno je partnerstvo između vladinih agencija i privatnog sektora, a na redovnim sastancima Koordinacionog tima za izradu i implementaciju Strategije MSP, Savjeta za podsticanje konkurentnosti na mikro nivou i Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje, analizirali su se rezultati i davale preporuke za realizaciju politike MSP. Protokoli o saradnji u pružanju mjera podrške MSP na lokalnom nivou potpisani su sa više opština. Posebni programi za osnaživanje položaja žena preduzetnica su realizovani uz podršku UNDP, EBRD, SIDA, kao i kroz partnerske i/ili samostalne projekte UPCG, APŽ, itd., a koji su rezultirali i izradom Strategije razvoja ženskog preduzetništva 2015 - 2020.

Pregled najznačajnijih rezultata ostvarenih na podsticanju konkurentnosti MSP:

Ostvareni efekti: Poboljšani uslovi za razvoj preduzetničkog obrazovanja, pristup poslovnim informacijama i poslovna zastupljenost i organizovanost MSP, uz jačanje institucionalne infrastrukture

- uvođenje preduzetništva kao ključne kompetencije na svim nivoima obrazovanja i stvaranje uslova za nastavak cjeloživotnog preduzetničkog učenja na sistemski način;
- unaprijeđena informisanosti za nastup na tržištima regiona i EU, informisanosti o programima za inovacije, uspostavljanju institucionalne infrastrukture za unapređenje inovacija, sticanja stručnih kvalifikacija, ekonomskog osnaživanja žena, jačanje svijesti o društvenoj odgovornosti, praćenju preporuka SBA;
- napredak je ostvaren u osnivanju biznis zona, izrade strateških planova opština;
- podignuta svijest o potrebi statističkog praćenja i istraživanja MSP i novim alatima za lobiranje i zastupanje interesa poslodavaca
- ojačani kapaciteti klastera MSP i svijest o potrebi uvođenja međunarodnih standarda poslovanja;
- stvoreni su uslovi za sprovođenje Strategije za razvoj ženskog preduzetništva 2015 – 2020;

Naučena lekcija: MMSP sektor ulaže u dodatno sticanje informacija, znanja i vještina kako bi oslobodio svoje inovacione potencijale i komercijalizovao ih na tržištu

Strateški cilj 4 - Podrška početnicima u biznisu – start up

Obezbjedivanje potrebne infrastrukture za početnike, uz obezbjeđivanje finansijske i nefinansijske podrške, su bili strateški prioriteti podrške novim preduzetnicima.

Uspostavljanje politike razvoja mreže inkubatora rezultiralo je stvaranjem novih inkubatora u Beranama i koji ima regionalni karakter i pruža podršku pri zapošljavanju građana iz sjevernih opština i Cetinju. Postojeći inkubatori su organizovali 4 različita ciklusa obuka za preduzetnike i MSP i 2 takmičenja za najbolji biznis plan. Takođe, ZZZCG je 2015. godine realizovao projekat - obuku "Mladi su naš potencijal - pružimo im šansu" za 50 mladih nezaposlenih visokoškolaca, i to za najmanje po dvije osobe iz svih opština.

Finansijska podrška preduzetnicima početnicima u okviru različitih ciljnih grupa je obezbijedena preko IRFCG kroz specifične instrumente, posebno namenjenim tim ciljnim grupama. Takođe, IRFCG je realizovao i kreditnu liniju Program podrške razvoju preduzetništva, u saradnji sa Direkcijom za razvoj MSP i ZZZCG, u okviru koje je u periodu 2016-2017. godini odobreno 33 kredita i organizovani ciklusi edukacije za 92 polaznika. ZZZCG je u periodu 2016. –decembar 2017. godine odobrio je 79 kredita i realizovao prateće programe edukacije. Pregled najznačajnijih rezultata ostvarenih na podršci početnika u biznisu:

Ostvareni efekti: Unapređena poslovna infrastruktura i dostupnost specifičnog znanja i finansijskih instrumenata posebno kreiranih za početnike u biznisu.

- inkubatori se prepoznaju kao važni instrumenti podrške početnicima u biznisu kroz pružene usluge i realizovane aktivnosti;
- stvoreni su preduslovi za poslovanje inkubatora u Beranama i zapošljavanje građana iz sjevernih opština;
- unaprijeđen je kvalitet i dostupnost finansijske start-up podrške od strane IRFCG i ZZZCG;
- finansijskom podrškom su otvorena nova preduzeća i unaprijeđeno je poslovanje;
- postojećih preduzeća i početnika u biznisu, što je uticalo na smanjenje nezaposlenosti;
- poboljšani su uslovi MSP za pristup finansijama za početnike u kombinaciji sa nefinansijskom podrškom;
- unaprijeđene su promotivne aktivnosti sa aspekta kvaliteta i informisanosti potencijalnih preduzetnika (informatori, lifete za nezaposlena lica, lifete za poslodavce, tematske brošure za otpočinjanje biznisa);
- edukacijom i obukom u virtuelnim preduzećima unaprijeđena je svjesnost o započinjanju biznisa;
- realizovanim radionicama unaprijeđen je kvalitet nefinansijske podrške - razvojem usluga putem kojih se obezbjeđuju sticanje potrebnih znanja i vještina za započinjanje sopstvenog biznisa.

Naučena lekcija: Podrška preduzetnicima početnicima je fokusirana na finansijsku, kao nefinansijsku podršku i raspoloživa shodno njihovom specifičnostima.

Na osnovu izvršene analize o stanju i performansama MMSP sektora u Crnoj Gori i poređenju sa drugim zemljama, kao i rezultatima i efektima sprovođenja politike MMSP u prethodnom periodu i iskazanim potrebama MMSP i, mogu se identifikovati izazovi sa kojima su suočena MMSP u Crnoj Gori.

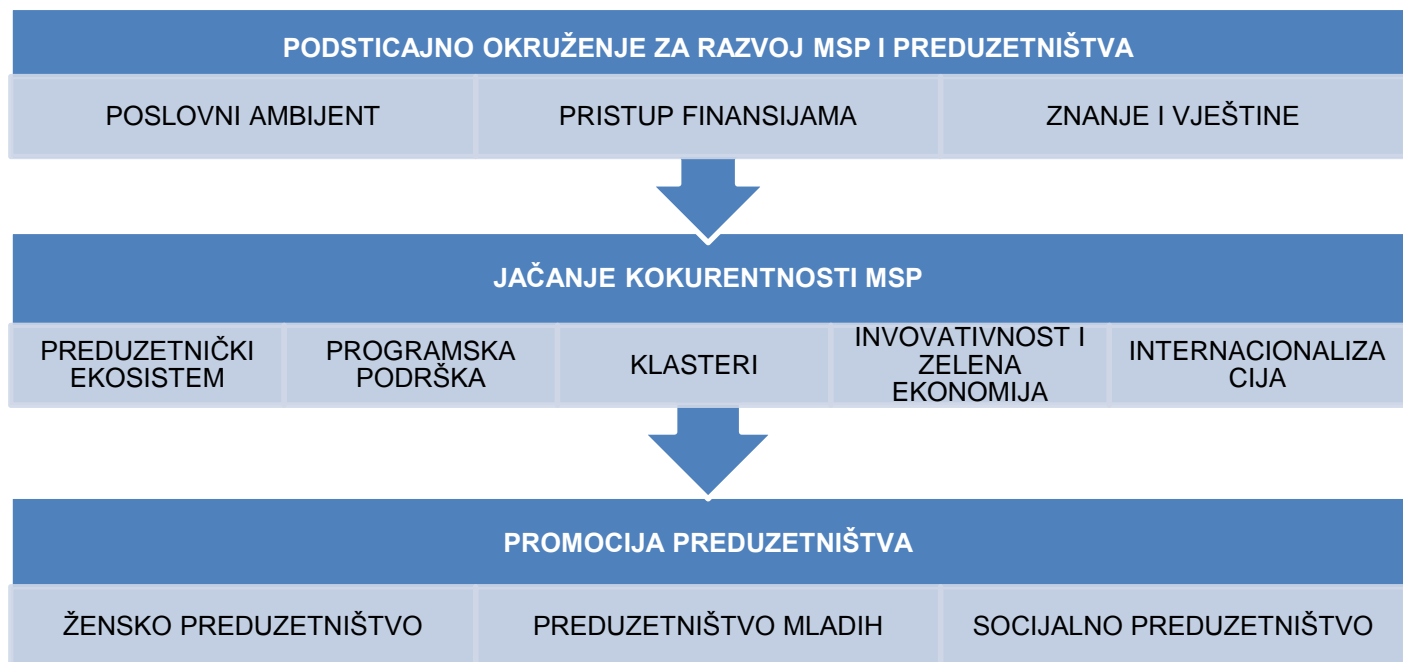
Dalji napredak u razvoju MMSP sektora zavisi od unapređenja okvirnih uslova-eksternih faktora koji utiču na poslovanje MMSP, ali i u velikoj mjeri od unapređenja unutrašnjih kapaciteta MMSP. To se prije svega odnosi na prevazilaženje sledećih izazova:

- ▶ Složenost poslovnog ambijenta:
 - Potreba za unapređenjem pravne regulative;
 - Dalje pojednostavljivanje administrativnih procedura i elektronske dostupnosti javnih usluga;
 - Predvidljivost pravnih i poreskih instrumenata.
- ▶ Dostupnost finansija:
 - Lakši i pristupačniji pristup različitim izvorima finansiranja;
 - Raznovrsnost finansijskih instrumenata shodno potrebama MMSP;
 - Nedovoljno razvijeni kapaciteti finansijskih institucija i MMSP za razvojem međusobne saradnje.
- ▶ Obrazovanje i kapaciteti ljudskih resursa:
 - Sticanje potrebnih znanja i vještina u okviru formalnog obrazovanja i neformalnog učenja shodno potrebama MMSP i tržišta rada;
 - Podizanje kapaciteta pružaoca poslovnih i savjetodavnih usluga.
- ▶ Nedovoljna konkurentnost preduzeća:
 - Zaokruživanje institucionalne infrastrukture;
 - Unapređenje nefinansijske podrške MMSP;
 - Uvođenje i primjena međunarodnih standarda u poslovanje;
 - Povezanost MMSP sa centrima znanja i razvoj inovativnosti;
 - Povezanost MMSP u klastere i lance dobavljača;
 - Spremnost za izvoz.

Strategija razvoja MMSP u Crnoj Gori 2018-2022 predstavlja u najvećoj mjeri kontinuitet politike definisan prethodnom strategijom. Struktura Strateških ciljeva je postavljena tako da se fokus politike usmjeri ka efikasnijom sprovođenju podsticajnih programa i mjera podrške MMSP, uz uključivanje novih ciljnih grupa. U tom kontekstu se i nameće zaključak da viziju iz prethodne strategije nije potrebno značajno mijenjati.

VIZIJA - Razvijena tržišna ekonomija, koja ima konkurentan sektor MMSP, u kojoj je prihvaćen koncept održivog razvoja zasnovanog na znanju i inovativnosti i koji doprinosi jačanju Crne Gore kao preduzetničkog društva.

Za ostvarivanje vizije, definisano je pet strateških ciljeva koji definišu operativne ciljeve i mjere za unapređenje konkurentnosti MSP u srednjoročnom periodu.

Strateški ciljevi koji se odnose na poslovni ambijent, pristup finansijama i olakšavanje sticanja potrebnih znanja i vještina su vezani za sveukupno okruženje koje treba da olakša razvoj preduzetništva u cjelini, dok se četvrti cilj vezuje za unapređenje kapaciteta na nivou preduzeća koje treba da rezultira povećanjem konkurentnosti MMSP. Na tim osnovama je uspostavljen model koji treba da promovira preduzetništvo među potencijalnim preduzetnicima i specifičnim ciljnim grupama.

U sledećoj tabeli je dat prikaz strateških ciljeva, razvijen na operativne ciljeve i mjere, a koje predstavljaju osnov za izradu Akcionog plana za sprovođenje Strategije.

Tabela 11. Pregled strateških i operativnih ciljeva Strategije

SC 1. UNAPREĐENJE POSLOVNOG AMBIJENTA	
OC 1. Stvaranje podsticajnog pravnog okvira i pojednostavljenje administrativnih procedura prema potrebama MSP	M1: Unapređenje pravne regulative i smanjenje administrativnih opterećenja; M2: Uklanjanje regulatornih prepreka preduzećima u postupku registracije; M3: Unapređenje transparentnosti i predvidljivosti poreskog sistema; M4: Realizacija preporuka predviđenih akcionim planom 'Giljotine propisa' M5: Nastavak rada na unapređenju e Uprave i pružanju elektronskih usluga
OC 2. Uvođenje i implementacija pune analize uticaja propisa – RIA	M1: Unapređenje procesa analize procjene uticaja propisa – RIA M2: Uvođenje MMSP testa i procjene narušavanja konkurencije kao sastavnog djela analize procjene uticaja propisa – RIA; M3: Uvođenje standarda za mjerenje administrativnog opterećenja privrede i njegovo redovno sprovođenje.
OC3. Unapređenje uključivanja predstavnika privrede u kreiranje poslovnog ambijenta	M1: Uključivanje predstavnika privrede u proces donošenja odluka, pre svega propisa i strateških dokumenata; M2: Propisivanje obaveze konsultacija u svim fazama pripreme propisa i strateških dokumenata koji utiču na poslovni ambijent.
SC 2. UNAPREĐENJE PRISTUPA IZVORIMA FINANSIJA ZA MMSP	

OC 1. Unapređenje ponude i korišćenja postojećih finansijskih instrumenata	M1. Pобољшanje ponude i korišćenja kreditnih i faktoring aranžmana; M2. Unapređenje ponude i mogućnosti korišćenja bespovratne podrške (grantova).
OC 2. Razvoj i korišćenje novih finansijskih instrumenata	M1. Razvoj modela i izdavanje kreditnih garancija; M2. Razvoj novih instrumenata mikrokreditiranja; M3. Razvoj i unapređenje uslova za korišćenje instrumenta vlasničkog kapitala; M4. Unapređenje korišćenja raspoloživih finansijskih instrumenata u okviru EU programa (COSME, HORIZON, IPA, FP9, EASI, WB EDIF, itd).
OC 3. Unapređenje kapaciteta za pristup i upravljanje finansijama	M1. Promocija modela finansiranja i unaprijeđenje znanja i vještina iz oblasti upravljanja finansijama; M2. Jačanje kapaciteta za ulaganje u alternativne izvore finansiranja (investiciona spremnost).
OC 4. Unapređenje regulatornog okvira za pristup finansijama	M1. Unapređenje zakonske regulative za lakši pristup finansijama; M2. Obezbijediti zakonodavni okvir za osnivanje i funkcionisanje fondova preduzetničkog kapitala.
SC 3. RAZVOJ PREDUZETNIČKIH ZNANJA, VJEŠTINA I KOMPETENCIJA – USKLAĐENOST SA POTREBAMA TRŽIŠTA RADA	
OC1: Razvoj preduzetničkih kompetencija u obrazovnom sistemu	M1. Unapređenje implementacije preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije u sve obrazovne programe i na svim nivoima obrazovanja; M2. Kontinuirana obuka nastavnika u dijelu sprovođenja preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije; M3. Jačanje saradnje između obrazovnih institucija i privrede u cilju usaglašavanja obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada; M4. Promocija uvođenja preduzetništva u sve studijske programe u visokom obrazovanju; M5. Razvijanje mehanizama za procjenu postignuća učenika .
OC2. Podizanje kapaciteta pružalaca poslovnih usluga	M1: Unapređenje poslovnih usluga za potrebe MMSP M2: Dalji razvoj obuka za potrebe MMSP
OC3. Promocija cjeloživotnog preduzetničkog učenja u cilju povećanja zapošljivosti ljudskih resursa u Crnoj Gori	M1: Razvoj sistema neformalnog obrazovanja za unapređenje znanja i vještina; M2: Jačanje kapaciteta Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje
SC 4. JAČANJE KONKURENTNOSTI MMSP	
OC1. Dalji razvoj sistema za podršku preduzetničkom ekosistemu;	M1. Jačanje institucionalne podrške za razvoj MMSP; M2. Dostupnost on-line informacija za potrebe MMSP; M3. Podrška razvoju preduzetničke infrastrukture; M4. Kontinuirano statističko praćenje svih oblika preduzetništva;

	M5. Podrška razvoju usluga za MMSP.
OC 2. Jačanje unturašnjih performansi preduzeća	<p>M1. Obezbeđenje savjetodavne podrške za MMSP;</p> <p>M2. Promocija uvođenja i primjene standarda u poslovanju i šema kvaliteta i obezbeđivanje informacija MMSP o procesu standardizacije i akreditacije;</p> <p>M3. Jačanje aktivnosti na promociji primjene prava intelektualne svojine;</p> <p>M4. Kontinuirana edukacija i osposobljavanje MMSP za učešće u postupcima javnih nabavki;</p> <p>M5. Olakšati pristup MMSP velikim poslovnim sistemima dobavljača i davaocima franšize</p>
OC 3. Dalji razvoj postojećih klastera i formiranje novih	<p>M1. Nastavak aktivnosti na formiranju novih klastera</p> <p>M2. Unapređenje kapaciteta postojećih sektorskih klastera</p> <p>M3. Formiranje vertikalnih klastera, sa akcentom na sektore turizam i poljoprivrede</p> <p>M4. Povezivanje klastera sa naučno-istraživačkim institucijama</p>
OC 4. Unapređenje inovativnosti MSP	<p>M1. Unapređenje strukture za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju;</p> <p>M2. Unapređenje podrške za inovativna preduzeća i jačanje njihovog potencijala za inovacije;</p> <p>M3. Pružanje podrške za bolje korišćenje sredstava iz EU programa za istraživanje, razvoj i inovacije;</p> <p>M4. Jačanje svijesti MMSP o značaju inovacija;</p> <p>M5. Unapređenje statističkog praćenja inovacija.</p>
OC 5. Podrška internacionalizaciji MSP	<p>M1. Obezbeđivanje informativne i edukativne podrške o međunarodnim tržištima;</p> <p>M2. Podrška za nastup na međunarodnim tržištima;</p> <p>M3. Jačanje kapaciteta MMSP za uključivanje u međunarodne javne nabavke;</p> <p>M4. Jačanje ekonomske diplomatije u funkciji uspostavljanja kontakata sa potencijalnim poslovnim partnerima i povećanja izvoza.</p> <p>M5. Smanjenje barijera u trgovini (sa ciljem njihove eliminacije) između zemalja potpisnica CEFTA Sporazuma</p> <p>M6. Pojednostavljenje procedura uvoza i izvoza roba, sa posebnim osvrtom na trgovinu između zemalja potpisnica CEFTA Sporazuma</p> <p>M7. Obezbeđenje podrške za postizanje usaglašenosti sa zahtevima tehničkih propisa i standard.</p>
OC 6. Razvoj zelene ekonomije	<p>M1. Promocija primjene eco standarda;</p> <p>M2. Unapređenje energetske efikasnosti u MSP;</p> <p>M3. Promocija koncepta društvene odgovornosti;</p> <p>M4. Podsticanje upotrebe zelenih javnih nabavki.</p>

OC 7. Digitalna transformacija biznisa	M1. Promocija i obezbjeđenje savjetodavne podrške za unapređenje biznisa primjenom digitalizacije; M2. Promocija primjene e-commerce u poslovanju MMSP;
SC 5. PROMOCIJA PREDUZETNIŠTVA MLADIH, ŽENA I SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA	
OC 1: Unapređenje institucionalnog okruženja i pristupa finansijama	M1. Analiza zakonodavnog okruženja, uspostavljanje definicija i statističkog praćenja ciljnih grupa; M2. Uspostavljanje i unapređenje institucionalne infrastrukture potrebne za razvoj preduzetništva (inkubatori, klubovi, preduzeća...) mladih, žena i socijalnog preduzetništva na nivou sva tri regiona; M3. Unaprijediti i diversifikovati mehanizme finansijske podrške za žene, mlade preduzetnike i socijalne preduzetnike; M4. Kreirati i promovisati posebne grant programe i garancijske sheme za mlade i žene i socijalne preduzetnike koji pokreću biznis.
OC 2: Obezbeđenje potrebnih znanja i vještina	M1. Kontinuirano sprovoditi i unapređivati sadržaje za razvoj preduzetničkih vještina u formalnom i neformalnom obrazovanju za žene, mlade i socijalne preduzetnike; M2. Uvesti posebne programe mentorstva i savjetodavne podrške za žene, mlade i socijalne preduzetnike u svim fazama poslovnog razvoja; M3. Unaprijediti sistem poslovnog informisanja i obezbijediti informacije o mogućnostima i modelima razvoja i ciljane podrške za žene, mlade i socijalne preduzetnike na nacionalnom i lokalnom nivou.
OC 3: Promocija, umrežavanje i zagovaranje interesa žena, mladih i socijalnih preduzetnika	M1. Sprovođenje kontinuirane kampanje o značaju preduzetništva mladih i žena; M2. Unapređivanje kapaciteta poslovnih udruženja žena i mladih i njihovog povezivanja i internacionalizaciji; M3. Unapređenje vidljivosti uloge i informisanja o mogućnosti socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori; M4. Promocija primjera dobre prakse kroz inicijative i projekte koji promovišu žensko preduzetništvo, preduzetništvo mladih i socijalno preduzetništvo.

U sledećem dijelu Strategije, na početku svakog strateškog cilja data je ocjena trenutnog stanja, aktuelni problemi koji se teže prevazići i na tim osnovama operativni ciljevi koji su dalje razrađeni kroz mjere koje su detaljno obrađene u pratećem akcionom planu kroz konkretne pojedinačne aktivnosti i čije ostvarivanje treba da doprinese ostvarivanju strateškog cilja.

3.1. UNAPREĐENJE POSLOVNOG AMBIJENTA

Povoljan poslovni ambijent predstavlja jedan od osnovnih preduslova za razvoj stabilne i jake ekonomije, rast životnog standarda, smanjenje nezaposlenosti i socijalne nesigurnosti, ali i povećan priliv stranih i domaćih investicija. Pouzdan, predvidiv, jasan i podsticajan pravni okvir poslovanja obezbjeđuje transparentno i jednostavno obavljanje privredne djelatnosti, bez nepotrebnih administrativnih troškova i drugih prepreka, pravnu sigurnost, smanjenje negativnog uticaja koruptivnih faktora i dinamičan privredni rast.

Veliko zalaganje Vlade Crne Gore u oblasti unapređenja i stvaranja atraktivnog poslovnog ambijenta izraženo je kroz definisanje mehanizama podrške privrednom sektoru i progresivno povećanje

investicionih ulaganja. Takođe, aktivnosti države su usmjerene na unapređenje regulatornog okvira, pojednostavljenje administrativnih procedura i kreiranje efikasnijeg javnog sektora kao osnove za pružanje kvalitetne usluge sektoru privrede. Intenzivno se radi na razvoju sistema poslovanja biznis zona, u okviru kojih su, pored zajedničkog prostora i infrastrukture, korisnicima omogućene i finansijske olakšice sa državnog i lokalnog nivoa u smislu oslobađanja ili umanjenja poreza i doprinosa, lokalnih taksi, naknada i administrativne podrške. Poslovni ambijent u Crnoj Gori je, usvajanjem novih zakona usklađenih sa EU regulativom i sprovođenjem institucionalne reforme u fiskalnom sistemu i finansijskom sektoru, značajno poboljšan. Crna Gora intenzivno radi na usaglašavanju nacionalnog zakonodavstva za industrijske proizvode sa EU propisima kako bi se stvorili isti zakonski uslovi koji važe na zajedničkom tržištu EU.

U prethodnom periodu sprovedene su značajne regulatorne promjene koje u su prvenstveno za cilj imale unapređenje poslovnog ambijenta i ubrzanje privrednog rasta, posebno u oblasti poreske politike. Crna Gora je postigla visoku makroekonomsku stabilnost i u potpunosti reformisala poreski tretman privrednika što je značajno uticalo na bolje uslove poslovanja i smanjenje troškova privrednom sektoru. Stopa poreza na dobit pravnih lica od 9% je najniža u Evropi. Sveobuhvatna reforma propisa se sprovodi od 2011. godine kroz implementaciju 'Giljotine propisa'.

Proaktivan pristup Crne Gore se ogleda i kroz Berlinski proces, s obzirom da se predviđene mjere fokusiraju na promovisanje dalje trgovinske integracije, uvođenje dinamičnog regionalnog prostora za investicije, olakšavanje regionalne mobilnosti, te stvaranje programa digitalne integracije što će sve imati veliki značaj za unapređenje poslovnog ambijenta. U skladu sa tim, Crna Gora će se u cilju unapređenja poslovne klime voditi i preporukama OECD Publikacije „Konkurentnost Jugoistočne Evrope 2018“ i UNCTAD publikacija "Investment Policy Review" za zemlje Jugoistočne Evrope. U tom dijelu, važan doprinos aktivnostima stvaranja ambijenta za razvoj održivih preduzeća u Crnoj Gori (na nacionalnom i lokalnom nivou) daju i izvještaji UPCG6 koji, uz analizu postojećeg stanja, sadrže i pregled preporuka za eliminisanje biznis barijera koje otežavaju poslovanja MMSP.

Pored državnog aparata na nacionalnom nivou, značajnu ulogu u sprovođenju reformskih mjera za podršku MMSP sektoru i preduzetnicima, imaju i jedinice lokalne samouprave. One se smatraju glavnim nosiocima lokalnog razvoja i razvijanje administrativnih kapaciteta na lokalnom nivou je od presudne važnosti za implementaciju nacionalnih strateških prioriteta. Smanjenje administrativnih procedura na lokalnom nivou predstavlja glavni benefit za preduzetnike, mikro, mala i srednja preduzeća. Takođe, efikasniji proaktivan pristup lokalne uprave u cilju jačanja konkurentnosti privrede direktno utiče na razvoj MMSP sektora, jačanje njihove pozicije na tržištu i otvaranje novih radnih mjesta.

Na unapređenju poslovnog ambijenta Crna Gora radi posvećeno, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Pored procesa strateškog planiranja razvoja na lokalnom nivou koje je u funkciji jačanja lokalnog ekonomskog razvoja i konkurentnosti, u narednom periodu predviđena je realizacija aktivnosti u selektovanim JLS u cilju dobijanja sertifikata za povoljni poslovni ambijent⁷. Sertifikat BFC SEE je prepoznat u međunarodnim okvirima kao pokazatelj efikasne lokalne administracije i povoljne investicione klime u Jugoistočnoj Evropi, što značajno može da doprinese u privlačenju investicija, ali i lokalnim ulaganjima kako bi se uslovi poslovanja učinili jednostavnijim i javne usluge kvalitetnijim.

6 Strateški dokument UPCG "Izveštaj o parafiskalitetima u Crnoj Gori" (2017), kao i drugi izvještaji UPCG kreirani uz podršku ILO: "Regulatorni okvir u Crnoj Gori", "Neformalna ekonomija u Crnoj Gori", "Pristup finansijskim sredstvima u Crnoj Gori".... (2016)

7 Program koji je kreirao NALED u saradnji sa Američkom agencijom za međunarodni razvoj (USAID) 2007. godine, rukovodeći se najboljim svjetskim praksama u radu lokalne samouprave. Sertifikacija opština sa povoljnim poslovnim okruženjem u Jugoistočnoj Evropi (BFC SEE) je jedinstveni program za poboljšanje i usklađivanje uslova za poslovanje, podsticanje ekonomske saradnje i privlačenje novih investicija u regionu Jugoistočne Evrope. Od 2012. godine BFC SEE programu je pristupilo više od 80 lokalnih samouprava iz regiona (Srbije, Bosne i Hercegovine i Makedonije).

Izveštaji na osnovu koji se planiraju reforme, kako u pogledu unapređenja poslovnog ambijenta, tako i u drugim sferama poslovanja i ekonomskog napretka, odnose se na: Doing Business (DB), koji priprema Svjetska banka, zatim izvještaji o Ekonomskim slobodama, Heritage Fondacije i Fraiser Instituta, kao i Indeks globalne konkurentnosti, koji prezentuje Svjetski ekonomski forum.

Prema DB izvještaju za 2018. godinu, najveći napredak je ostvaren u sljedećim oblastima: izdavanje građevinskih dozvola, registracija nepokretnosti, rješavanje problema insolventnosti i dobijanje električne energije. Takođe, Crna Gora u DB izvještaju zauzima i konkurentnu poziciju kada je u pitanju započinjanje biznisa, prekogranična trgovina, kao i izvršenje ugovora.

Analizom izvještaja u oblasti ekonomskih sloboda, Crna Gora je lošije ocjenjena u poređenju sa izvještajima od prošlih godina. Lošije pozicije su identifikovane prilikom ocjene: lakoće poslovanja, sloboda na tržištu rada, državne potrošnje, monetarnih sloboda, slobodne trgovine, poreskog opterećivanja, veličine javne uprave, pravne regulative i poštovanja imovinskih prava, kontrole privrede i bankarskog sektora.

Crna Gora je u izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma, po pitanju konkurentnosti ekonomije, zabilježila napredak ali su se kao problematični indikatori, izdvojili: veličina tržišta, makroekonomska stabilnost, sofisticiranost tržišta i inovacije.

U gotovo svim izvještajima, istakle su se najranjivije oblasti, u okviru kojih je neophodno definisati mehanizme za unapređenje i regulaciju: vladavina prava, zaštita imovinskih prava – izvršenje ugovora, suzbijanje korupcije, registracija nepokretnosti, izdavanje građevinskih dozvola i fiskalne slobode – plaćanje poreza.

U cilju obezbjeđenja povoljnog poslovnog ambijenta za mikro, mala i srednja preduzeća i preduzetnike, identifikovani su problemi koje je neophodno prevazići, a sa kojima su ove kategorije privrednih subjekata suočene na tržištu:

- otežan pristup finansijskim sredstvima i nedovoljna tehnička podrška sa državnog i lokalnog nivoa;
- visoke naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta i neunificiranost naknada po regionima;
- predvidljivost poslovnog ambijenta;
- nejednaka primjena zakonskih rješenja i različita procedura izdavanja građevinskih dozvola po jedinicama lokalnih samouprava;
- nedostatak adekvatne infrastrukture za obavljanje djelatnosti;
- monopolski položaj instituta notara i previsoke cijene prilikom registracije nepokretnosti;
- nedostatak specijalizovane i obučene radne snage;
- nedostatak radne snage u Sjevernom regionu i učestale migracije u Centralni region;
- uvoz specijalizovane radne snage u Južnom regionu tokom trajanja turističke sezone;
- nemogućnost plasmana proizvoda i usluga na tržište;
- nedovoljna vidljivost i prepoznatljivost proizvoda i usluga, kao i njihova konkurentnost;
- otežano izmirenje poreskih obaveza i preduge procedure;
- komplikovane poreske prijave – 300 sati godišnje za popunjavanje poreskih prijava;
- prevelik broj plaćanja tokom godine po osnovu PDV-a;
- nefunkcionalnost objedinjene naplate poreza i doprinosa u praksi;
- nije uvedena potpuna elektronska registracija preduzeća;
- slaba likvidnost tržišta, u smislu sve većeg broja blokiranih preduzeća i same činjenice da je postala praksa “kompenzacije” bez ili sa minimalnim učešćem novca u razmjeni dobara. Broj blokiranih pravnih lica i preduzetnika koji se nalaze u evidenciji CRPS-a na dan 31.12.2017. godine iznosio je 12.719;
- preveliki broj dana za izvršenje ugovora – prosjek u Crnoj Gori je 545, a u Evropi 486 dana.

Reforme u cilju unapređenja poslovnog ambijenta, sprovedene su na osnovu reformi definisanih DB izvještajem, uvođenjem analize efekata propisa u crnogorski regulatorni sistem, programima finansijske i nefinansijske podrške razvoju MMSP i regulatornom reformom 'Giljotine propisa'.

Prioriteti definisani u okviru ovog stratškog cilja su:

OC 1: Stvaranje podsticajnog pravnog okvira i pojednostavljenje administrativnih procedura prema potrebama MMSP;

OC 2: Uvođenje i implementacija pune RIA-e;

OC 3: Uključivanje predstavnika privrede u kreiranje poslovnog ambijenta.

U narednom dijelu, u okviru svakog operativnog cilja su definisane mjere koje će se detaljno razraditi u okviru Akcionog plana.

Operativni cilj 1: Stvaranje podsticajnog pravnog okvira i pojednostavljenje administrativnih procedura prema potrebama MMSP

Prioritet regulatorne reforme u cilju postizanja podsticajnog poslovnog ambijenta za MSP je izmjena propisa koji negativno utiču na poslovanje i ekonomski rast, smanjenje administrativnog opterećenja, puna primjena usvojenih propisa, kao i unapređenje transparentnosti i predvidljivosti poreskog sistema. Komplikovane administrativne procedure mogu biti uzrok značajnog opterećenja za poslovanje MMSP, te je njihovo pojednostavljenje prepoznato kao jedan od glavnih ciljeva Akta o malim preduzećima. Kako bi se obezbijedila predvidljivost i transparentnost potrebno je urediti jasan pravni okvir za pružanje javnih usluga, sa precizno utvrđenim rokovima postupanja i sredstvima zaštite privrednika u ostvarivanju prava i ispunjavanju obaveza. Ovako bi se ujednačila praksa u postupanju javne uprave pri pružanju iste vrste usluge. Takođe je neophodno sprovesti sveobuhvatnu reformu administrativnih procedura koje se odnose na poslovanje, ukinuti nepotrebne procedure i pojednostaviti one koje su suviše komplikovane, odnosno svesti ih na pravu mjeru kako bi se obezbijedila pravna sigurnost i smanjilo nepotrebno opterećenje privrede.

Značajan korak u smanjenju administrativnog opterećenja, a samim tim i unapređenju poslovnog ambijenta predstavlja i uvođenje pružanja elektronskih javnih usluga i jednošalterskih sistema gdje god je to moguće (za dozvole u građenju; registraciju i brisanje privrednih subjekata; prijavu i odjavu radnika; usluge jedinica lokalnih samouprava za privredu). Posebno značajno za MMSP jeste stvaranje uslova da na jednom mjestu mogu pronaći sve informacije potrebne za poslovanje, ovdje je veliki prostor za unapređenje koji će imati posebno značajan uticaj na poboljšanje poslovnog ambijenta.

Giljotina propisa predstavlja ex post analizu uticaja odredbi postojeće regulative na poslovni ambijent. Problemi u implementaciji su se javili u vidu odlaganja i prolongiranja realizacije definisanih obaveza. S tim u vezi, Vlada Crne Gore je donijela Odluku o obrazovanju Savjeta za konkurentnost, sa zadatkom da koordinira aktivnosti na planu sprovođenja prioriternih reformskih mjera definisanih strateškim razvojnim dokumentima, koje su u funkciji otklanjanja ključnih prepreka za veću konkurentnost i brži privredni rast Crne Gore.

Aktivnosti u okviru ove mjere će biti usmjerene na dodatno pojednostavljenje postupka građenja, implementacijom novog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, unapređenje procesa registracije preduzeća, uvođenjem potpune elektronske registracije, kao i mogućnost registracije u svim podružnicama Poreske uprave, realizacija preporuka predviđenih akcionim planom 'Giljotine propisa', kao i smanjenje administrativnih barijera. Ključne mjere odnose se na dalje unapređenje u oblasti registracije preduzeća – započinjanje biznisa, rad katastarskih službi, izdavanje građevinskih dozvola, registracija nepokretnosti, izvršenje ugovora i plaćanje poreza.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Unapređenje pravne regulative i smanjenje administrativnih opterećenja;

Mjera 2: Uklanjanje regulatornih prepreka preduzećima u postupku registracije;

Mjera 3: Unapređenje transparentnosti i predvidljivosti poreskog sistema;

Mjera 4: Realizacija preporuka predviđenih akcionim planom 'Giljotine propisa';

Mjera 5: Nastavak rada na unapređenju e Uprave i pružanju elektronskih usluga.

Operativni cilj 2: Uvođenje i implementacija pune analize uticaja propisa - RIA;

Pravcima razvoja Crne Gore 2018-2021, u cilju unapređenja poslovnog ambijenta, predložena je reforma javnog sektora i to kroz implementaciju mjera utvrđenih Strategijom reforme javne uprave 2016-2020. i široka primjena analize uticaja propisa – RIA, na državnom i lokalnom nivou, a posebno na sve propise koji utiču na poslovanje i poslovni ambijent.

Kao ključni izazovi u implementaciji reformi ističu se unapređenje tehničkih predispozicija i informatičkih rješenja u državnim institucijama, u cilju jačanja efikasnosti državnog aparata, kao i visok nivo netransparentnosti. Neophodno je dodatno pristupiti izmjenama pravne regulative razmatrajući i preporuke privatnog sektora, pojednostavljenje procedura i postupaka na državnom i lokalnom nivou, uz kontinuirano vršenje analize procjene uticaja propisa – RIA.

U dijelu koji se odnosi na postupak usvajanja regulative, vrši se procjena uticaja odredbi propisa na građane, poslovnu zajednicu i budžet države. Kao glavna prepreka prepoznato je isključivo formalno popunjavanje obrazaca. Resori RIA-u doživljavaju kao nametnutu obavezu, a ne kao alat koji pokazuje koliko je odgovorno i adekvatno donošenje nove regulative. Takođe, najveći izazov u ovom procesu predstavlja vršenje analize troškova koje propis može izazvati privredi i građanima, posebno u dijelu definisanja pozitivnih, negativnih, direktnih i indirektnih implikacija.

Za potrebe praćenja stanja i procjene lakoće poslovanja, kao i rezultata regulatorne reforme, neophodno je pripremiti standarde i uputstva, uključiti MSP test u RIA, kao i ocjenu uticaja propisa na narušavanje konkurencije na tržištu i pristupiti redovnom mjerenju administrativnog opterećenja privrede.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Unapređenje procesa analize procjene uticaja propisa – RIA;

Mjera 2: Uvođenje MSP testa i procjene narušavanja konkurencije kao sastavnog djela analize procjene uticaja propisa – RIA;

Mjera 3: Uvođenje standarda za mjerenje administrativnog opterećenja privrede i njegovo redovno sprovođenje.

Operativni cilj 3: Unapređenje uključivanja predstavnika privrede u kreiranje poslovnog ambijenta

Aktivno učešće predstavnika privrede, kao zainteresovane strane, u kreiranju poslovnog ambijenta je jedan od osnovnih preduslova za obezbjeđenje transparentnosti i predvidivosti poslovnog ambijenta, ali i za očuvanje postignutog nivoa njegove optimizacije. **Uključivanje predstavnika privrede treba da bude pravovremeno što podrazumijeva dostupnost informacija od momenta preispitivanja potrebe pravnog uređenja određene oblasti ili izmjena već postojećih akata, otvoren dijalog i pratnerstvo javnog i privatnog sektora na stvaranju povoljnijeg pravnog i strateškog okvira poslovanja.**

Zato je potrebno jačati mehanizme za pravovremenu informisanost privrede o planovima za promenu propisa koji utiču na poslovni ambijent, kreiranje mehanizama za konsultacije u svim fazama pripreme propisa i strateških dokumenata, kao i sprovođenja širokih i sveobuhvatnih javnih rasprava o prijedlozima rješenja za novu regulativu.

Takođe, je značajno razviti mehanizme mješovitih radnih grupa za sistemsko praćenje efekata propisa koji utiču na poslovanje u cilju prikupljanja potrebnih podataka za njihovo unapređenje.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Uključivanje predstavnika privrede u proces donošenja odluka, prije svega propisa i strateških dokumenata;

Mjera 2: Propisivanje obaveze konsultacija u svim fazama pripreme propisa i strateških dokumenata koji utiču na poslovni ambijent.

3.2. UNAPREĐENJE PRISTUPA IZVORIMA FINANSIJA ZA MMSP

Osnovne prepreke unapređenju konkurentnosti mikro, malih i srednjih preduzeća se, između ostalog, odnose na otežan pristup finansiranju iz razloga što raspoloživi finansijski instrumenti i procedure nijesu u potpunosti adekvatne potrebama i kapacitetima ovih korisnika. Iako je poslednjih godina pristup finansijama za MSP značajno unaprijeđen i dalje postoje ograničenja i na strani ponude i na strani tražnje, što dovodi do nedovoljne apsorpcije finansijskih sredstava od strane MMSP, a posebno od strane potencijalnih preduzetnika i start up preduzeća. Finansijske institucije u svojoj ponudi imaju instrumente koji nijesu u dovoljnoj mjeri prilagođeni potrebama MMSP, alternativni izvori finansiranja nijesu u potpunosti raspoloživi, procedure odobravanja sredstava su dugotrajne, zahtjevi za sredstvima obezbjeđenja često neadekvatni mogućnostima preduzetnika, itd. Sa druge strane, preduzeća, a posebno početnici u biznisu, često nemaju potrebnu kreditnu sposobnost ni odgovarajuća sredstva obezbjeđenja kredita. Takođe, početnici i MMSP nijesu dovoljno edukovani da svoju ideju ili projekat predstave potencijalnim investitorima i finansijerima, odnosno finansijska pismenost je na niskom nivou, čime se dovodi u pitanje i sposobnost upravljanja finansijama preduzeća odnosno uredno servisiranje kredita i drugih obaveza.

Kada je riječ o kreditnoj politici u bankarskom sektoru Crne Gore, podaci govore o i dalje prisutnoj opreznosti u odobravanju kredita privrednim društvima u privatnom vlasništvu i preduzetnicima. Uslovi kreditiranja u većini banka su i dalje neadekvatni sa aspekta visine kamatnih stopa i sredstava obezbjeđenja, skupih i zahtjevnih procedura, posebno za potencijalne preduzetnike i novoosnovana preduzeća, ali i nedovoljne ponude kredita sa dužim rokovima otplate. Pojedine banke, ipak, su razvile šeme ponude kredita za rizičnije kategorije preduzeća i za početnike, bez potrebe obezbjeđenja kolateralom, zahvaljujući korišćenju instrumenata kreditnih garancija za finansijske posrednike u okviru EU programa. I pored rastućeg trenda i dalje postoji ograničenost u kreditnoj ponudi banaka, čime je njihov doprinos opstanku, likvidnosti i profitabilnosti preduzeća manji od očekivanog.

Mikrofinansijske institucije su odobrile zanemarljiv iznos sredstva za privredni sektor, ali po znatno nepovoljnijim uslovima kada je riječ o visini kamatne stope i rokovima otplate i to za preduzetnike i preduzeća koja nijesu bila u mogućnosti da ispune bankarske uslove, ali uz kraće i jednostavnije procedure. Lizing aranžmanima za nabavku opreme i vozila je u određenoj mjeri upotpunjena finansijska ponuda.

Investiciono-razvojni fond Crne Gore intenzivno sprovodi aktivnosti na podsticanju preduzetništva posebno za kategorije kao što su mladi, žene, visokoškolski, tehnološki viškovi, lica na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, poljoprivredni proizvođači, uz šeme beskamatnog kreditiranja i pružanje dodatne podrške kroz programe preduzetničke edukacije. Dugoročni i kratkoročni krediti predstavljaju finansijsku ponudu koja je u smislu uslova korišćenja i procedura dobijanja kredita najpovoljnija i najpribližnija zahtjevima početnika i MMSP (razvijena šema više kreditnih linija, maksimalna kamata do 4,5%, grejs period do 4 godine i rok otplate do 12 godina). U cilju očuvanja likvidnosti privrednih subjekata obezbjeđena je usluga faktoringa sa kamatom koja se kreće od 3% do 4%.

Stvoreni su preduslovi za uspostavljanje novog instrumenta garancija u okviru Garantnog fonda (dio Investiciono-razvojnog fonda). Cilj uspostavljanja instrumenta garantnih šema je da omogući MMSP lakšu interakciju sa bankama kroz umanjenje zahtjeva za kolateralom, a početnici i MMSP će biti u mogućnosti da dobiju kredit ili ostvare veće iznose sredstava.

Zavod za zapošljavanje pruža kreditnu podršku stvaranju novih preduzeća i postojećim preduzetnicima i pravnim licima u otvaranja novih radnih mjesta u okviru "Inoviranog programa za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori", po znatno povoljnijim uslovima od tržišnih (kamatna stopa 4%, a za projekte koji se realizuju na sjeveru zemlje i u manje razvijenim opštinama 3%, kao i za projekte koje realizuju žene, grejs period je godinu dana, rok otplate 2 godine za preduzetnike i pravna lica).

Zavod jednom godišnje, u trajanju od dva dana, u svim opštinama realizuje pružanje Specijalističke obuke iz oblasti poslovnih vještina, menadžmenta, poslovnog planiranja, poslovne komunikacije, elektronskog poslovanja, finansija, pravne regulative itd.

Bespovratna, grant podrška i podrška u vidu subvencija koju realizuju nadležna ministarstva i organi državne uprave je na raspolaganju MMSP kroz set programa kreiranih da obezbijede pokriće dijela troškova za nabavku opreme, unapređenje inovativnosti, uvođenje međunarodnih standarda, razvoj klastera, podsticaj investicija, obogaćivanje i unaprjeđenje turističke ponude, razvoj poljoprivredne proizvodnje.

Raspoloživost i informisanost o značaju korišćenja instrumenta ulaganja u vlasnički (venture) kapital, za start up i inovativna preduzeća, je u ranoj fazi. Ovaj instrument je dostupan preduzećima u Crnoj Gori kroz ENIF fond za inovativna preduzeća, u kojem je Investiciono-razvojni fond jedan od investitora (WB EDIF program). Korišćenje ovog instrumenta je slabo iz razloga što preduzeća nemaju dovoljno razvijene poslovne ideje, spremnost da ustupe dio vlasništva, razvijene strategije upravljanja ili dovoljna znanja za komercijalni uspjeh ideje na tržištu.

U dijelu zakonske regulative, obavljanje kreditno-garantnih poslova uređuje Zakon o Investiciono-razvojnem fondu, dok je izmjenama i dopunama Zakona o Investiciono-razvojnem fondu uređeno osnivanje Garantnog fonda koji će izdavati garancije za MMSP, čime je omogućen razvoj novog finansijskog instrumenta u korist MMSP. Takođe, u oktobru 2017. godine usvojen je Zakon o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima kojim se uređuju predmetni poslovi, kao i osnivanje, poslovanje i kontrola poslovanja privrednih društava koja se bave ovim poslovima.

Pravna regulativa koja olakšava pristup finansijama za MMSP i omogućava razvoj novih nebankarskih finansijskih institucija i finansijskih instrumenata poput okvira za vlasnički/rizični kapital i fondove preduzetničkog kapitala u Crnoj Gori nije razvijen.

Kapaciteti mikro, malih i srednjih preduzeća za pristup finansijama nijesu na dovoljnom nivou u smislu potrebnih znanja i vještina o o poslovnom planiranju, upravljanju finansijama, pripremi investicionih prijedloga, što je od ključnog značaja za privlačenje potencijalnih investitora i finansijera.

Dalje unaprjeđenje mehanizma finansijske podrške treba biti usmjereno ka obezbjeđenju različitih finansijskih instrumenata koji odgovaraju potrebama MMSP u različitim fazama razvoja, od osnivanja, faze ranog razvoja do širenja poslovanja. Raspoloživost finansijskih sredstava za MMSP predstavlja neophodan preduslov za opstanak i jačanje produktivnosti i efikasnosti poslovanja, pri čemu treba težiti usklađivanju ponude instrumenata sa potrebama i tražnjom od strane ovog sektora, kako bi što više različitih kategorija korisnika dobilo finansijsku podršku.

U narednom periodu treba dodatno unaprijediti kreditnu politiku, uslove i procedure kreditiranja, saradnju finansijskih institucija, banaka i MMSP, razvijati nove instrumente finansiranja usklađene sa potrebama i kapacitetima MMSP, unaprijediti finansijsku pismenost, raditi na daljem poboljšanju poslovnog ambijenta za pristup finansijama.

Prioriteti definisani u okviru ovog stratškog cilja su:

OC 1: Unapređenje ponude i korišćenja postojećih finansijskih instrumenata;

OC 2: Razvoj i korišćenje novih finansijskih instrumenata;

OC 3: Unapređenje kapaciteta za pristup i upravljanje finansijama;

OC 4: Unapređenje regulatornog okvira za pristup finansijama.

Operativni cilj 1: Unaprjeđenje ponude i korišćenja postojećih finansijskih instrumenata

Aktivnosti na planu poboljšanja korišćenja kredita i faktoringa podrazumijevaju usklađivanje finansijske ponude sa potrebama MMSP kroz unaprjeđenje postojećih i kreiranje novih kreditnih linija i programa podrške, razvoja novih modela faktoringa, uz unaprjeđenje uslova i olakšavanje procedura odobravanja. Faktoring je značajan instrument u podršci izvoza MMSP i potrebno ga je i u tom pravcu razviti. Takođe značajno je i omogućiti kreditiranje izvoza, odnosno pripreme za izvoz.

Podrška treba biti usmjerena ka podsticanju preduzetništva, podršku postojećim MMSP, za održavanje i poboljšanje likvidnosti u formi kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih kredita. Za ciljne grupe kao što su visokoškolci, mladi, žene, tehnološki viškovi i druge kategorije lica koja planiraju da započnu i održe biznis treba usmjeriti posebne kreditne linije, u skladu sa njihovim potrebama i mogućnostima, uz dodatne obuke i treninge koji će olakšati pristup kreditima.

Korišćenje modela bespovratne podrške u vidu grantova od posebnog je značaja za unaprjeđenje konkurentnosti MMSP. Aktivnosti na ovom planu trebaju biti usmjerene na realizaciji postojećih i razvoj novih programa koji će doprinijeti unaprjeđenju poslovnih performansi, inovativnosti, jačanju kapaciteta zaposlenih i internacionalizaciji preduzeća.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Poboljšanje ponude i korišćenja kreditnih i faktoring aranžmana;

Mjera 2: Unaprjeđenje ponude i mogućnosti korišćenja bespovratne podrške (grantova).

Operativni cilj 2: Razvoj i korišćenje novih finansijskih instrumenata

Osnivanjem Garantnog fonda u okviru Investiciono-razvojnog fonda i izdavanje kreditnih garancija biće dodatni stimulans za osnivanje MMSP preduzeća i lakši pristup kreditima za veći broj preduzeća jer će time smanjiti rizik, ali i troškove kreditiranja. Garantni fond će na taj način težiti da se premosti jaz u finansiranju za one kategorije preduzetnika koje nemaju sredstva obezbjeđenja ili njihovi kolaterali nijesu dovoljni ili atraktivni za ostvarivanje kreditne podrške. Istovremeno će se olakšati interakcija MMSP sa poslovnim bankama jer će Garantni fond predstavljati garanta u korist MSP i omogućiti većem broju preduzeća da, po prvi put pristupe kreditima, ili da zatraže kredite u većem iznosu.

Mikrokreditiranje, kao alternativni izvor sredstava, treba razviti na način da se omogući mnogo lakši pristup finansijama u cilju osnivanja novih start up mikro preduzeća i da obezbijedi podršku preduzetnicima za otpočinjanje novog investicionog ciklusa. Investiciono-razvojni fond će kreirati posebnu kreditnu liniju u vidu mikro i malih zajmova za kategorije kao što su lica koja sebe zapošljavaju, za zanatsku proizvodnju, poljoprivredu i pružanje usluga, uz znatno niže troškove u odnosu na one koje nude postojeće mikrokreditne finansijske institucije u Crnoj Gori.

Korišćenje instrumenta ulaganja u vlasnički kapital je od posebnog značaja za inovativna preduzeća u fazama osnivanja, ranog razvoja i ekspanzije. Ulaganjem u kapital, se pored finansijskih sredstava dobija i znanje i ekspertiza od strane ulagača, t.j. fondova preduzetničkog kapitala. U narednom periodu treba iskoristiti mogućnosti za ulaganje koje nudi ENIF fond za inovativna preduzeća (WB EDIF program), preko Investiciono-razvojnog fonda kao jednog od investitora u fondu i promovisati ovaj instrument kod inovativnih start up preduzeća posebno u djelatnostima ICT, biotehnologije, telekomunikacija, i sl. Istovremeno treba jačati pregovaračku poziciju i kapacitete MMSP za pristup fondovima rizičnog kapitala. Instrumente ulaganja u vlasnički kapital (venture) treba dalje razvijati i osnivanjem alternativnih izvora kao što su „poslovni anđeli“.

Korišćenje mogućnosti, instrumenata koje nude EU programi za jačanje konkurentnosti i inovativnosti MSP je na veoma niskom nivou, pa je neophodno jačanje kapaciteta MMSP za korišćenje sredstava iz programa COSME i HORIZON, WB EDIF, IPA, Creative Europe, itd, uz organizovanje info dana, obuka i treninga. Na taj način MMSP preduzeća mogu biti u prilici da iskoriste instrumente kreditnih garancija, ulaganja u kapital, mikrokredite, itd. Pored jačanja kapaciteta MMSP za izradu projektnih prijedloga i aplikacija za EU programe treba unaprijediti i administrativne kapacitete institucija, pružaoca usluga za

MMSP, kako bi se sinergijom ostvarili što bolji rezultati apsorpcije sredstava iz EU fondova, za finansijske instrumente. Takođe, neki od programa su dostupni za finansijske institucije i banke koje, kao finansijski posrednici, mogu ugovoriti značajna sredstva pod povoljnim uslovima sa EU finansijskim institucijama, a u korist MMSP u Crnoj Gori.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Razvoj modela i izdavanje kreditnih garancija;

Mjera 2: Razvoj novih instrumenata mikrokreditiranja;

Mjera 3: Razvoj i unaprjeđenje uslova za korišćenje instrumenta vlasničkog kapitala;

Mjera 4: Unaprjeđenje korišćenja raspoloživih finansijskih instrumenata u okviru EU programa (COSME, HORIZON, IPA, WB EDIF, Creative Europe, itd).

Operativni cilj 3: Unaprjeđenje kapaciteta za pristup i upravljanje finansijama

Postojeći sistem informisanja o raspoloživim izvorima finansiranja za MMSP zahtijeva dalje unaprjeđenje u smislu organizacije informativnih seminara, info dana, obuka za apliciranje, izrade jedinstvenog informacionog portala i drugih promotivnih aktivnosti od strane finansijskih institucija, pružaoca različitih vidova finansijske podrške. Sa druge strane, MMSP treba da unaprijede znanja i vještine za pristup investitorima, izradu poslovnih i investicionih planova, upravljanje finansijama i druge aspekte poslovanja preduzeća, kako bi na brži, jednostavniji i jeftiniji način iskoristili ponudu finansijskih institucija. S tim u vezi, posebno je značajno organizovati cikluse edukacije i obuke za programe u oblasti unaprjeđenja finansijske pismenosti MMSP.

Kapaciteti MMSP za ulaganja u nove finansijske instrumente poput ulaganja u vlasnički kapital, kao i informisanost o postojanju i značaju ovog vida finansiranja gotovo da nijesu razvijeni u Crnoj Gori. MMSP nemaju znanja o tome kako predstaviti poslovnu ideju, pregovarati sa investitorima, obezbijediti tržište, i sl. Takođe, neadekvatan je i nivo znanja o načinu pripreme i prezentacije investicionih prijedloga, što je od ključnog značaja za privlačenje finansijera. Stoga je neophodno izraditi programe za investicionu spremnost za ulaganje u rizični kapital, kako bi potencijalni preduzetnici i MSP lakše pristupili raspoloživim fondovima i sredstvima i pored finansijskih sredstava obezbijedili dodatno iskustvo u upravljanju poslovanjem preduzeća, kao i nova tržišta.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Promocija modela finansiranja i unaprjeđenje znanja i vještina iz oblasti upravljanja finansijama;

Mjera 2: Jačanje kapaciteta za ulaganje u alternativne izvore finansiranja (investiciona spremnost).

Operativni cilj 4: Unaprjeđenje regulatornog okvira za pristup finansijama

U ovom segmentu je neophodno obezbijediti punu implementaciju Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima sa ciljem daljeg razvoja ovog segmenta finansijskih usluga, obezbjeđivanja sveobuhvatnije baze podataka o poslovanju subjekata koji pružaju finansijske usluge koja će se koristiti za statističke i druge namjene, unaprjeđenja Kreditnog registra koji vodi Centralna banka Crne Gore, kao i unaprjeđenja zaštite potrošača - korisnika usluga koje pružaju ove finansijske institucije; u skladu sa predlogom Centralne banke Crne Gore produžiti važenje Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama za još godinu dana, sa ciljem stvaranja pretpostavki za dalje podsticanje procesa vansudskog restrukturiranja dugova; unaprijediti kvalitet finansijskog izvještavanja od strane MMSP; nastaviti sa daljim usklađivanjem zakonodavstva sa Direktivom o odloženom plaćanju u komercijalnim transakcijama 2011/7/EU i daljom harmonizacijom regulatornog okvira u oblasti finansijskih usluga sa pravnom tekovinom EU. U Crnoj Gori nije razvijen zakonodavni okvir kojim bi se regulisalo osnivanje i funkcionisanje fondova preduzetničkog kapitala, u cilju većeg korišćenja instrumenta ulaganja u vlasnički kapital za inovativna MMSP, pa je neophodno intenzivirati aktivnosti na pripremi Zakona o alternativnim investicionim fondovima.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Unaprjeđenje zakonske regulative za lakši pristup finansijama;

Mjera 2: Obezbijediti zakonodavni okvir za osnivanje i funkcionisanje fondova preduzetničkog kapitala.

3.3. RAZVOJ PREDUZETNIČKIH ZNANJA, VJEŠTINA I KOMPETENCIJA – USKLAĐENOST SA POTREBAMA TRŽIŠTA RADA

U kontekstu visoke stope nezaposlenosti mladih, i brzih promjena koje su dešavaju na globalnom tržištu, transversalne vještine, posebno preduzetničke, veoma su značajne za pripremu mladih kako bi postali aktivni, krativni i preduzimljivi građani. Doprinos preduzetništva ekonomskom prosperitetu je porastao u vremenu globalne ekonomije u kome je znanje postalo najvažniji input. Naime, u poslednjih deset godina preduzetničke vještine su važan prioritet evropskih agendi, i smisao za inicijativu i preduzetništvo je prepoznata kao jedna od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje.

U cilju stvaranja konkurentne radne snage u Crnoj Gori, koja će da odgovori potrebama tržišta rada, neophodno je kontinuirano obrazovanje i ulaganje u razvoj ljudskog kapitala od najranijeg uzrasta. Vaspitno-obrazovne ustanove u saradnji sa okruženjem, imaju jednu od najznačajnijih uloga u oblikovanju preduzetnika i razvijanju preduzetničkih vrijednosti. Želja i sposobnost za pokretanjem biznisa nije samo rezultat ličnih predispozicija, već i sposobnost koju zovemo preduzetničkom i zato je važno da se sa izučavanjem preduzetništva i razvijanjem preduzetničkih kompetencija počne što ranije, već na predškolskom nivou i nastavi na svim nivoima obrazovanja.

U toku 2017. i 2018. godine nastavljene su aktivnosti na razvoju kvalifikacija, baziranih na ishodima učenja. Savjet za kvalifikacije usvojio je u navedenom periodu 63 standarda stručnih kvalifikacija i 25 standarda kvalifikacija nivoa obrazovanja. Razvijene kvalifikacije uvrštene su u Nacionalni okvir kvalifikacija. Na osnovu standarda kvalifikacija urađeni su obrazovni programi u dvogodišnjem, trogodišnjem i četvorogodišnjem trajanju.

Polazeći od međunarodne prakse, a u skladu sa temeljnim principima i opredjeljenjima u predškolskom vaspitanju i obrazovanju u Crnoj Gori, implementacija ključne kompetencije, smisao za inicijativu i preduzetništvo, realizuje se kroz međupredmetnu oblast na uzrastu od 3-6 godina.

Od školske 2015/16. godine implementacija preduzetničkog učenja u gimnazijama i opšteobrazovnim predmetima u srednjim stručnim školama realizuje se kao međupredmetna tema i kao izborni predmet u prvom ili drugom razredu gimnazije. U većini škola su formirani i kontinuirano rade preduzetnički klubovi. U srednjim stručnim školama preduzetništvo je zastupljeno kroz sve predmete kao - redovan ili izborni predmet, a realizuje se i nastavni predmet Preduzeće za vježbu, kao obavezan predmet na III godini školovanja, u obrazovnom programu Ekonomski tehničar. U novim modularizovanim programima modul Preduzetništvo je obavezan modul, u dvogodišnjim, trogodišnjim i četvorogodišnjim obrazovnim programima.

Vrlo bitna uloga se ogleda u uslugama Centara za informisanje i profesionalno savjetovanje koji su obrazovani u okviru Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, radi pružanja informacija i savjetodavnih usluga vezanih za razvoj karijere. Važnu ulogu na podsticanje i razvoj preduzetničkog učenja imaju i Preduzetnički centri, koji su usnovani u okviru četiri srednje stručne škole Beranama, Bijelom Polju, Baru i Mojkovcu.

Za 60 učenika 60 stručnih škola organizovano je 10 predavanja u vezi osmišljavanja i pokretanja sopstvenog biznisa. Predavanja su organizovali koordinatori iz četiri Preduzetnička centra koji su osnovani u četiri srednje stručne škole i nastavnici koji vode Preduzetničke klubove u srednjim stručnim školama.

Oganizovana su školska takmičenja za biznis plan i virtuelna preduzeća za vježbu. Ove aktivnosti su organizovane kroz vannastavne aktivnosti.

U posljednjem SBA izvještaju (Small Business Act) koji je objavljen sredinom 2016. godine, navodi se da je Crna Gora primjer najbolje prakse u regionu u oblasti preduzetničkog učenja. Cnogorske škole i fakulteti osvajaju značajna priznanja i nagrade na raznim takmičenjima koja se održavaju kako u zemlji, tako i inostranstvu. Preduzeća za vježbu i preduzetnički klubovi u srednjim stručnim školama su prepoznati kao primjeri dobre prakse u cilju daljeg razvoja i promocije preduzetničkog učenja kod učenika, i dobitnici su brojnih nagrada i priznanja na nacionalnim i međunarodnim takmičenjima širom zemlje i inostranstva.

Takođe, studenti Ekonomskog fakulteta Univerziteta Crne Gore iz Podgorice, na kome se tradicionalno godišnje održavaju konferencije o preduzetništvu i biznisu, osvojili su prvo mjesto u oblasti preduzetništva, na Evropskom takmičenju u vještinama - Euroskills 2016, dok je Univerzitet Donja Gorica (UDG) prepoznat kao preduzetnički univerzitet sa predmetom Preduzetništvo na skoro svim ne-ekonomskim fakultetima. Na UDG se već sedam godina za redom organizuje Berza preduzetničkih ideja čiji je cilj takmičenje mladih ljudi u razvoju i prezentaciji sopstvenih biznis ideja, koje se na Berzi prezentuju potencijalnim investitorima koji ideje otkupljuju ili investiraju zajedno sa nosiocem u njihovu realizaciju.

U narednom periodu je potrebno nastaviti sa unapređenjem implementacije preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije u sve obrazovne programe i na svim nivoima obrazovanja, usklađivanju upisne politike sa potrebama tržišta rada, kao i jačanju saradnje između vaspitno-obrazovnih ustanova i privrede.

S druge strane, ulaganje u edukaciju u cilju obezbjeđenja odgovarajućeg ljudskog kapitala koji odgovara na zahtjeve tržišta rada, ima karakter investicionog ulaganja i postaje preduslov bez koga se ne može ostvariti održiv ekonomski poredak. Razvoj preduzetničkih znanja i vještina prepoznat je kao jedan od prioriteta politike razvoja ljudskih resursa u Crnoj Gori i čini sastavni dio ključnih strateških dokumenata iz ove oblasti. Stručna i kvalifikovana radna snaga, spremna da odgovori na zahtjeve tržišta rada, predstavlja polaznu osnovu konkurentnog i preduzetnički orjentisanog društva.

Nastaviće se sa razvojem kvalifikacija, baziranih na ishodima učenja i obrazovnih programa. Posebna pažnja posvetiće se obuci nastavnika kako bi oni, kroz realizaciju programa, omogućili učenicima da razviju ključne kompetencije, među njima i preduzetničku. Takođe, nastaviće se sa realizacijom dualnog obrazovanja, kako bi učenici kroz realizaciju praktičnog obrazovanja kod poslodavca, u realnom random okruženju, pored stručnih kompetencija, razvili i kompetenciju preduzetništvo.

Jedna od prepreka rastu konkurentnosti i ukupnom razvoju sektora MMSP je činjenica da u Crnoj Gori početnici u biznisu nemaju dovoljno znanja i potencijala da za svoju ideju ili projekat dobiju finansijska sredstva. Takođe, kod postojećih MMSP i početnika u biznisu, korisnika kredita, evidentan je nedostatak znanja iz oblasti menadžmenta, finansija i poslovnog planiranja, marketinga, poslovne komunikacije, što dovodi do loših poslovnih rezultata, a samim tim i do problema prilikom vraćanja kreditnih sredstava i njihovog ponovnog plasmana novim korisnicima. Pored navedenog, MMSP nisu u stanju da samostalno obezbijede, savjetodavne i konsalting usluge, usljed njihove relativno male veličine i ekonomske snage ili ne vide koristi od korišćenja istih.⁸

Postojeća mreža usluga za MMSP i početnike u biznisu obuhvata informisanje, savjetodavne usluge, obuke iz oblasti preduzetništva, mentorstvo, usluge poslovnog povezivanja i sajamskog nastupa. Trenutno u Crnoj Gori različiti stakeholderi (Vladine institucije, poslodavačke i biznis asocijacije, privatni provajderi, univerziteti, NVO sektor) sprovode različite edukativne aktivnosti i organizuju trening module za različite tematske cjeline u cilju podizanja kapaciteta malih i srednjih preduzeća.

Stoga je u narednom periodu potrebno kontinuirano raditi na podizanju kapaciteta pružalaca poslovnih usluga, kako bi usluge koje pružaju bile dostupne i prilagođene potrebama krajnjih korisnika-mikro, malih i srednjih preduzeća.

Prioriteti definisani u okviru ovog stratškog cilja su:

OC 1: Razvoj preduzetničkih kompetencija u obrazovnom sistemu;

OC 2: Podizanje kapaciteta pružalaca poslovnih usluga;

OC 3: Promocija cjeloživotnog preduzetničkog učenja u cilju povećanja zapošljivosti ljudskih resursa u Crnoj Gori.

Operativni cilj 1: Razvoj preduzetničkih kompetencija u obrazovnom sistemu

U narednom periodu treba nataviti aktivnosti na obrazovanju i osposobljavanju nastavnog kadra, na razvoju njihovih stručnih i profesionalnih kvalifikacija, obzirom da nastavnici imaju jednu od ključnih uloga u podsticanju djece da razvijaju preduzetnički duh.

U Crnoj Gori se redovno sprovodi obuka nastavnika za realizaciju preduzetničkog učenja u srednjem obrazovanju u skladu sa programom stručnog usavršavanja nastavnika koji su usvojeni od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje, kao i obuka nastavnika u srednjem stručnom obrazovanju o razvoju ključnih kompetencija kod učenika u toku školovanja. U narednom periodu je potrebno sprovođenje kontinuiranih obuka u pedagogiji, psihologiji i metodama nastave, posebno za nastavnike u srednjim stručnim školama, kako bi podržali koncept preduzetništva kao ključne kompetencije.

Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja i kreiranje obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada predstavlja jedan od prioriteta crnogorskog obrazovnog sistema. Kroz nove modularizovane programe u srednjem stručnom obrazovanju u kojima je preduzetnička kompetencija prepoznata kao jedna od osam ključnih kompetencija i kroz proces izmjene obrazovnih programa za sve nivoe u stručnom obrazovanju, i njihovom usklađivanju sa novom Metodologijom o izradi modularizovanih i kreditno vrednovanih obrazovnih programa, omogućiće se bolja povezanost obrazovanja sa potrebama tržišta rada. Ovaj proces je predviđen da se završi do 2023. godine, u skladu sa strateškim planovima i programima. Strategija reforme visokog obrazovanja usmjerena je na poboljšanje kvaliteta visokog obrazovanja, unapređenje kompetencija i jačanje aktivizma i kreativnosti studenata, što predstavlja ključnu pretpostavku bržeg razvoja privrede i društva u cjelini. Jedan od prioriteta ciljeva jeste podsticanje kreativnog i inovativnog rada i razvoja studenata u funkciji intenziviranja samozapošljavanja i pokretanja novih inicijativa.

Posebni napori se ulažu u razvoj praktičnih kompetencija, znanja i iskustava studenata, kroz povećanje udjela praktične nastave u okviru ustanova visokog obrazovanja. Time se obezbjeđuje da studenti na praktičnim primjerima stiču iskustvo koje im je neophodno za nesmetano uključivanje u procese rada i preuzimanje preduzetničke inicijative u realnom poslovnom okruženju. Kao jedan od prioriteta ciljeva kome će se težiti u narednom periodu prepoznato je podsticanje inovativnosti i preduzetničke inicijative kod studenata neekonomskih fakultetskih jedinica i ulaganje posebnih napora u cilju njihovog upoznavanja sa ključnim principima, mogućnostima i izazovima koji karakterišu preduzetničko poslovanje, kao i njihovog osposobljavanja za uočavanje preduzetničkih šansi na tržištu, kroz uvođenje predmeta Preduzetništvo i promovisanja preduzetničkih ideja, inicijativa i vrijednosti. Na ovaj način obezbjeđeće se jačanje inovativno preduzetničke komponente visokog obrazovanja i kapaciteta studenata, što će dovesti do većeg nivoa samozapošljavanja i razvoja preduzetništva u Crnoj Gori.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Unapređenje implementacije preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije u sve obrazovne programe i na svim nivoima obrazovanja;

Mjera 2: Kontinuirana obuka nastavnika u dijelu sprovođenja preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije;

Mjera 3: Jačanje saradnje između obrazovnih institucija i privrede u cilju usaglašavanja obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada;

Mjera 4: Promocija uvođenja preduzetništva u sve studijske programe u visokom obrazovanju;

Mjera 5: Razvijanje mehanizama za procjenu postignuća učenika.

Operativni cilj 2: Podizanje kapaciteta pružalaca poslovnih usluga

Ono čemu treba težiti u predstojećem periodu je uspostavljanje standardizovanog seta usluga za MMSP koje će imati za cilj unaprjeđenje dostupnosti, obima i kvaliteta usluga podrške za MMSP. Takođe, potrebno je kontinuirano raditi na podizanju kapaciteta pružalaca poslovnih usluga, jačanju njihovih znanja i vještina, kako bi dostupnost i obim poslovnih usluga bili prilagođeni potrebama različitih ciljnih grupa (početnika u biznisu, mladih i žena, postojećih MMSP), a sve u cilju unaprjeđenja konkurentnosti malog i srednjeg biznisa, i potreba tržišta rada.

Kako bi se uskladile ponuda i tražnja za radnom snagom i smanjila stopa nezaposlenosti u zemlji, neophodno je nastaviti sa redovnim praćenjem i predviđanjem potreba privrede shodno sprovedenoj analizi potreba za obukom i promovisanjem cjeloživotnog preduzetničkog učenja kroz sistem neformalnog obrazovanja. Shodno rezultatima sprovedene analize potrebno je kreirati trening module koji će odgovarati potrebama MMSP. Postojeća anketa poslodavaca koju sprovodi ZZZCG, uz određene dopune i izmjene može poslužiti kao dobar okvir za prikupljanje relevantnih podataka. Istraživanje se odvija kontinuirano (svake dvije godine) i sprovodi na relevantnom uzorku za crnogorske okolnosti (više od 600 preduzeća u uzorku, od čega je više od 98% malih i srednjih preduzeća).

Moderno tržišno poslovanje, kao i izazovi sa kojim se susreću mala i srednja preduzeća sve više zahtjeva razvijeno tržište konsultanskih usluga. Dosadašnje analize i studije pokazuju da su potrebe za kvalitetnim stručnim savjetovanjem sve više prepoznate od strane crnogorskih preduzeća, ali i stvaranje pravog tržišta konsultanskih usluga tek predstoji. Vlasnici i menadžeri preduzeća treba da postanu svesniji značaja konsultanskih usluga, a pružaoci konsultanskih usluga moraju da budu svjesni da će preduzeća biti spremna da finansiraju samo kvalitetnu konsultansku uslugu koja doprinosi rješavanju poslovnog problema.

Evropska Banka za obnovu i razvoj (EBRD) u Crnoj Gori kroz program Advice for Small Businesses (odnosno Savjeti za mala preduzeća) pruža grant podršku za angažovanja lokalnih i međunarodnih eksperata za jačanje kapaciteta i konkurentnosti MMSP. EBRD povezuje lokalna preduzeća sa domaćim konsultantima i međunarodnim savjetnicima koji mogu da pomognu transformaciju preduzeća iz raznih privrednih grana. Putem EBRD podrške preduzeća mogu da anagažuju eksperte iz oblasti strategije, marketinga, informacionih tehnologija, organizacije/operative, inženjerskih rješenja, zaštite životne sredine, energetske efikasnost, upravljanje kvalitetom i finansijskog menadžmenta. Ovom podrškom EBRD unapređuje poslovanje preduzeća, čini ga konkurentim i povećava mogućnosti da isto obezbijedi eksterna sredstva za finansiranje svog razvoja

Podrška MSP je uglavnom nedovoljna i ograničenog obima jer se mahom oslanja na finansijsku podršku obezbijeđenu od strane donatora i/ili kroz projekte finansirane od strane EU. Kontinuirani pristup, sveobuhvatnost i dostupnost poslovnih i savetodavnih usluga je na nezadovoljavajućem nivou. Još uvijek postoji potreba i za sistemskim praćenjem i evaluacijom sprovedenim trening modula i programa kako bi se na osnovu rezultata istih ocjenila uspješnost kreiranih politika i strateških dokumenata koji u sebi prepoznaju razvoj ljudskog kapitala u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i razvoja malih i srednjih preduzeća, na čemu posebno treba poraditi u narednom periodu.

Utvrdjuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Unaprjeđenje poslovnih usluga za potrebe MMSP;

Mjera 2: Dalji razvoj obuka za potrebe MMSP.

Operativni cilj 3: Promocija cjeloživotnog preduzetničkog učenja u cilju povećanja zapošljivosti

Ijudskih resursa u Crnoj Gori

U cilju afirmacije i značaja razvoja cjeloživotnog preduzetničkog učenja, potrebno je dalje jačati ulogu Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje, kao tijela koje je u predhodnom periodu kroz promociju i nagrađivanje primjera dobre prakse u formalnom i neformalnom obrazovanju, nastojalo da djeluje kao

ključni promoter cjeloživotnog preduzetničkog učenja, a sve sa ciljem razvoja i stvaranja jednog prepoznatljivog preduzetničkog ekosistema, u kome bi preduzetnička znanja, vještine i vrijednosti koje posjeduje svaki pojedinac došle do izražaja. Prioritet u narednom periodu u radu ovog tijela treba dati u dijelu povećanja njegovih formalnih nadležnosti i jačanju vizuelnog identiteta, kao i u dijelu njegove savjetodavne uloge strateškim dokumentima koja u sebi prepoznaju oblasti obrazovanja, zapošljavanja, razvoja preduzetničkih znanja i vještina, i politike razvoja malih i srednjih preduzeća a od suštinskog značaja su za dalji razvoj cjeloživotnog preduzetničkog učenja.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1: Razvoj sistema neformalnog obrazovanja za unapređenje znanja i vještina;

Mjera 2: Jačanje kapaciteta Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje.

3.4. JAČANJE KONKURENTNOSTI MMSP

Konkurentnost podrazumijeva sposobnost postizanja uspjeha na tržištima u cilju porasta životnog standarda tokom dužeg vremenskog perioda. Zemlje mogu postati konkurentnije tako što će poboljšati svoja dostignuća u širokom spektru faktora koji utiču na rast produktivnosti. To se odnosi na inovacije, stvaranje povoljnijeg sistemskog ambijenta, prenošenje ili usvajanje novih tehnologija, obrazovanje, podsticanje preduzetništva, kreiranje novih preduzeća. Konkurentnost na **mirko nivou** predstavlja sposobnost preduzeća da plasira proizvode i usluge odgovarajućeg kvaliteta i cijene, odnosno da pruži odgovor na potrebe potrošača efikasnije nego što to čine druga preduzeća. Stoga, ključna je podrška koja treba da omogući podizanje konkurentnosti sektora MMSP koja imaju potencijal rasta, baziran na razvoju inovativnosti i koja se spremaju za internacionalizaciju svog poslovanja i za osvajanja novih tržišta.

Za snažniji razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori od velikog je značaja dalji razvoj poslovne infrastrukture, i to: **poslovnih inkubatora, tehnoloških parkova, industrijskih parkova/zona i centara izvrsnosti. Poslovna infrastruktura, kao važan instrument razvoja konkurentnog sektora MSP, treba da bude dio strateških dokumenata, ali i da postoji zakonski okvir koji uređuje njen razvoj, finansiranje izgradnje i rada poslovne infrastrukture**, U Crnoj Gori posluju i 3 poslovna inkubatora, sa osnovnom misijom da budu podrška promociji preduzetništva kroz sveobuhvatnu podršku razvoju i rastu MSP. Osnovan je Inovaciono-preduzetnički centar „Tehnopolis” u Nikšiću (jedan od 3 planirana impulsna centra NTP-a), a započeta je procedura za osnivanje centralne jedinice – Naučno-tehnološkog parka u Podgorici u partnerstvu Vlade i Univerziteta Crne Gore. Vlada Crne Gore pokrenula je Inicijativu za uspostavljanje Međunarodnog instituta za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (JIE) u martu 2017. godine, koji je potpisivanjem Deklaracije o namjeri od strane osam strana potpisnica regiona JIE na Ministarskoj konferenciji u CERNu, Ženeva, 25. oktobra 2017. godine, transformisan u regionalni projekat.

Crna Gora je već prepoznata u sektoru turizma i putovanja, dok se dalje prilike ogledaju da se pozicionira kao prepoznatljiva u dijelu proizvodnje ekološke hrane i pića, prevoza, gradjevinarstva i finansijskih usluga. Razvoj nacionalnog brenda je još uvijek na početku: izabran je logotip nacionalnog brenda, usvojen Zakon o nacionalnom brendu, pripremljena podzakonska akta, a kojima se između ostalog propisuju uslovi i način sticanja prava korišćenja logotipa nacionalnog brenda, što je značajno za pravna i fizička lica, organizacije i udruženja koji imaju potencijala da postanu nosioci prava korišćenja logotipa nacionalnog brenda.

Jedan od najvećih problema ekonomije Crne Gore je **visok spoljnotrgovinski deficit**, nastao kao rezultat: slabe konkurentnosti crnogorske privrede na međunarodnom tržištu i visoke uvozno-izvozne zavisnosti. Struktura izvoza je zabrinjavajuća i bez njene promjene se teško može uticati na smanjenje deficita. U strukturi izvoza dominiraju proizvodi niže faze prerade, uglavnom sirovine i repromaterijali i koju karakteriše niska diverzifikacija, odnosno mali broj različitih proizvoda.

Crna Gora je **članica Svjetske trgovinske organizacije (STO)** od aprila 2012. godine. Dodatno, Crna Gora primjenjuje Sporazume o slobodnoj trgovini čiji je cilj stvaranje povoljnijih uslova za izvoz crnogorskih proizvoda i usluga, kroz smanjenje tarifnih i netaarifnih barijera u trgovini. CEFTA 2006 je u primjeni od

2007. godine, a zaključno sa poslednjim amandmanima Sporazuma iz 2015. godine trgovina robama je u potpunosti liberalizovana. Zaključen je Dodatni Protokol 5 (AP5) koji uređuje inspeksijske i carinske procedure u cilju promovisanja investicija i trgovine na regionalnom nivou. Usvojena je Strategija trgovinskih olakšica sa pratećim akcionim planom, kojom se predviđa da će se do 31. decembra 2022. godine, otkloniti administrativne neefikasnosti u prekograničnom prometu robe koje utiču na konkurentnost zemlje, i na taj način vrijeme kretanja robe preko crnogorskih granica smanjiti za 50 % u odnosu na vrijeme izmjereno u početnoj Studiji mjerenja prosječnog vremena puštanja roba iz 2016. godine, dok će se prateći troškovi smanjiti za 20%. Prefrencijalne carinske stope primjenjuju se i u trgovini sa EFTA zemljama.

Tehničke prepreke trgovini, a samim tim i izvoznom poslovanju, mogu predstavljati zahtjevni **tehnički propisi**, gdje crnogorska preduzeća treba da budu svjesna da oni postaju obaveza i na domaćem tržištu. Crna Gora koristi sistem standardizacije koji kroz **međunarodno usvojene standarde i sistem ocjenjivanja usaglašenosti** praćen stalnim potvrđivanjem kompetencija tijela za ocjenjivanje usaglašenosti kroz sistem akreditacije, daje mogućnost inovacija i što je važno, sve većeg povjerenja potrošača u proizvode i usluge. Postojeću Infrastrukturu kvaliteta u Crnoj Gori čine Institut za standardizaciju, Akreditaciono tijelo Crne Gore i Zavod za metrologiju Podgorica. Preduzeća moraju biti svjesna da će neispunjavanjem standarda kvaliteta biti isključena sa međunarodnih tržišta.

Uspostavljanje sistema zaštite i podizanja vrijednosti poljoprivrednih proizvoda i hrane s **oznakom porijekla i geografskom oznakom**, kao i sistema za zaštitu proizvoda s posebnim svojstvima i karakteristikama, koja proizilaze iz tradicionalnih načina proizvodnje i pripreme čine osnovu **politike kvaliteta** (šeme kvaliteta). U Crnoj Gori oblast Politike kvaliteta regulisana je Zakonom o šemama kvaliteta (Službeni list CG br. 22/2017). Zakonom su, pored postojećih (oznaka porijekla; geografska oznaka i oznaka garantovano tradicionalnih specijaliteta) definisana tri nova sistema kvaliteta: oznaka „viši kvalitet“, oznaka „planinski proizvod“ i oznaka „sa moje farme“. Trenutno su u Crnoj Gori zaštićena dva proizvoda oznakama kvaliteta: „Njeguški pršut“, kao geografska oznaka i „Pljevaljski sir“, kao oznaka porijekla. Akcijom „Dobro iz Crne Gore“ uspješno se kreira i afirmiše znak za kvalitetan i prepoznatljiv crnogorski proizvod (unaprjeđuje se kvalitet proizvoda i usluga), čime se postiže bolja spremnost za nastup na inostranom tržištu.

Crna Gora ima uspostavljen institucionalni osnov za **zaštitu i promociju prava intelektualne svojine** i normativni okvir usaglašen sa evropskim zakonodavstvom. Usvojeni su svi relevantni zakoni koji se odnose na intelektualnu svojinu i potvrđeni svi najvažniji međunarodni ugovori iz ove oblasti.

Crna Gora ima razvijen strateški, pravni i institucionalni okvir za **nauku, istraživanja i inovacije**, uglavnom usaglašen sa modelom drugih evropskih zemalja. Međutim, dok EU svoju dugoročnu konkurentnost zasniva na znanju i inovacijama, izdvajajući značajna sredstva za istraživanje, razvoj i inovacije u iznosu od 2.03% BDP (GERD9), podaci o ukupnim ulaganjima u domenu istraživanja i razvoja (IR) u Crnoj Gori nijesu na zadovoljavajućem nivou i iznose tek 0,38% (13,67 miliona EUR)¹⁰ za 2015. godinu. Poslovni sektor još uvijek ne predstavlja ključni činilac u sistemu inovacija Crne Gore i mali je broj preduzeća uključenih u projekte IR. Stoga, sistemska ulaganja i inovativni programi i projekti u narednom periodu biće usmjereni, prije svega, na stimulisanje ulaganja u IR od strane privrednog sektora.

Kada su u pitanju međunarodni fondovi za razvoj nauke, istraživanja i inovacija, u proteklom periodu je uloženi veliki napor da se Crna Gora institucionalno unaprijedi, poveže i integriše u međunarodne tokove. Poseban značaj ima učešće u Okvirnom programu za istraživanja i inovacije 2014-2020, **Horizon 2020**, Korišćenje mogućnosti ovog programa je do prošle godine bilo skromno, ali u 2017. Godini dolazi do unapredjenja pristupa tako da će se u narednom periodu nastaviti sa intenziviranom promocijom programa i jačanjem kadrovskih kapaciteta za njegovo spovođenje.

9 Gross domestic expenditure on research and development

10 Izvor: Monstat (2011-2014), Ministarstvo nauke (2015)

Pored ovog, Crna Gora je uzela aktivno učešće i u drugim programima od prioritnog značaja i to: **Program konkurentnosti i malih i srednjih preduzeća (COSME), Evropski program za saradnju u nauci i tehnologiji (COST), Pan-evropska mreža za tržišno orijentisano istraživanje (EUREKA) i Instrument pretpristupne podrške (IPA)**. U okviru Instrumenta pretpristupne podrške (Ipa II) za period 2014-2020 predviđeno je da će se Crnoj Gori opredijeliti sredstva u indikativnoj visini od 270,5 miliona eura. Kroz alokacije u okviru sektora **Konkurentnosti i inovacija** potrebno je poboljšati ekonomsko upravljanje i konkurentnost zemlje. Akcije u ovom sektoru će imati za cilj poboljšanje kreiranja politika i sprovođenje reformi u oblasti ekonomskog upravljanja, konkurentnosti i razvoja ljudskih resursa. Cilj ovog procesa je i poboljšanje poslovnog okruženja za mala i srednja preduzeća i uspostavljanje ravnoteže između traženih kompetencija na tržištu rada i obrazovnog sistema. Podrška Ipe II u ovom sektoru će se fokusirati takođe i na unapređenje poslovnog ambijenta, kako bi se podržao razvoj malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori i njihov kapacitet za pristup unutrašnjem tržištu EU. Kada je u pitanju prekogranična i transnacionalna saradnja, praktično u svim programima je prepoznat značaj i podrška razvoju i konkurentnosti mikro, malih i srednjih preduzeća. U finansijskoj perspektivi 2014-2020, Crna Gora učestvuje u 9 programa evropske teritorijalne saradnje.

Jedan od ključnih prioriteta u razvoju preduzetništva i podizanja konkurentnosti MSP u Crnoj Gori predstavlja potreba za **digitalnom transformacijom biznisa**. Digitalizacija podrazumeva korišćenje modernih tehnologija kako bi se postojeći biznis transformisao i prilagodio zahtjevima tržišta, okrenut potrebama korisnika. Napredne tehnologije za poslovanje su danas dostupne, posebno kroz korišćenje i dijeljenje IT resursa, odnosno distribuciju modernih poslovnih alata, preduzećima bilo koje veličine, uključujući posebno MMSP sektor, imajući u vidu njihovu fleksibilnost i brzinu reagovanja na promjene, kojima se mogu postići komercijalne prednosti na tržištu. Poslovanje elektronskim putem stvara mogućnosti za kreiranje novih biznis modela, koji utiču na jačanje konkurentnosti na nivou preduzeća i na nacionalnom nivou. Zakonska regulativa koja definiše i/ili obrađuje proces elektronske trgovine u Crnoj Gori, je u skladu sa normativnom praksom i u drugim zemljama, posebno članicama Evropske Unije. U korišćenju benefita elektronskog poslovanja u Crnoj Gori najviše su postigle finansijske institucije odnosno banke, gdje je najrasprostranjeniji servis elektronsko bankarstvo (e-banking).

Briga za zaštitu životne sredine i **otvaranje zelenih radnih mjesta** mogu odigrati ključnu ulogu u daljim procesima privrednog rasta Crne Gore, očuvanja postojećih i otvaranja novih radnih mjesta. Prema definiciji Međunarodne organizacije rada, zeleni poslovi su oni koji pomažu smanjenju negativnog uticaja na okolinu, dovodeći do ekološki, ekonomski i društveno održivih preduzeća i ekonomija. Potencijal leži i u **ulaganja u obnovljive izvore energije, gradnji zelenih zgrada, održivoj organskoj poljoprivredi**. Zato se i kaže da su poslovi budućnosti vezani upravo za zelena radna mjesta. Proces EU integracija Crnu Goru dodatno obavezuje na usklađivanje zakonodavstva i institucija sa već uspostavljenim pristupom održivosti i dostizanja ekoloških standarda EU, što uključuje i novi koncept društveno-ekonomskog razvoja. Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOR) obrađuje pitanje uvođenja zelene ekonomije kroz ostvarivanje strateških ciljeva strukturiranih u sljedećim prioritnim oblastima: ublažavanje klimatskih promjena, resursna efikasnost, upravljanje otpadom primjenom pristupa u okviru cirkularne ekonomije, održivo upravljanje resursima obalnog područja i podsticanje plave ekonomije, održiva proizvodnja i potrošnja i društvena odgovornost, kao i rast konkurentnosti crnogorske ekonomije. Jačanje produktivnosti i konkurentnosti mikro, malih i srednjih preduzeća, mora postati najvažniji pravac daljeg razvoja crnogorske ekonomske politike, sa naglaskom na glavne okosnice i nosioce razvoja Crne Gore – obrazovanje, inovativnost i tehnološki razvoj, razvoj klastera, kako bi potencijali rasta došli što više do izražaja i kako bi se postigli maksimalni efekti. Stoga, politika jačanja konkurentnosti preduzeća, zahtjeva razvoj i implementaciju specifičnih mjera, dizajniranih prema potrebama onih MMSP koji imaju potencijal da se uspješno takmiče sa konkurencijom, prvo na lokalnom, a zatim na nacionalnom i internacionalnom tržištu.

Prioriteti definisani u okviru ovog stratškog cilja su:

OC1. Dalji razvoj sistema za podršku preduzetničkom ekosistemu¹¹;

OC2. Jačanje unutrašnjih performansi preduzeća;

OC3. Dalji razvoj postojećih klastera i formiranje novih

OC4. Unapređenje inovativnosti MMSP;

OC5. Podrška internacionalizaciji MMSP;

OC6. Razvoj zelene ekonomije;

OC7. Digitalna transformacija biznisa.

U narednom dijelu u okviru svakog operativnog cilja su definisane mjere koje će se detaljno razraditi u okviru Akcionog plana.

Operativni cilj 1. Dalji razvoj sistema za podršku preduzetničkom ekosistemu

Jačanje institucionalnog okvira za podršku MMSP je veoma bitno kako sa stanovišta nadležnosti u ovoj oblasti tako i konstantne potrebe za podrškom MMSP na svim nivoima. Iz tog razloga neophodno je da mikro, mala i srednja preduzeća, zajedno sa državnim i lokalnim institucijama djeluju na predstojeće izazove kako bi dostigli položaj ravnopravan položaju MMSP u zemljama EU. Iako je većina opština u Crnoj Gori usvojila Strateške planove razvoja, neophodno je da se kroz njihovu implementaciju **osigura podrška razvoju MMSP** od strane **jedinica lokalne samouprave** (JLS) kroz odgovarajuću organizacionu strukturu za lokalni razvoj. Stoga od izuzetne važnosti imaće jačanje saradnje između institucija na nacionalnom i na lokalnom nivou. Značajnu ulogu za podršku razvoju MMSP na svim nivoima imaće i formiranje **Savjeta za razvoj MMSP** kao savjetodavnog tijela. Članovi Savjeta činiće predstavnici institucija i sektora MSP čiji zadaci će biti promocija principa razvoja MMSP, analiziranje poslovnog okruženja i predlaganje pravaca razvoja, mjera i programa za njihovo sprovođenje, razmatranje efekta preduzetih mjera, unapređivanje saradnje između privatnog i javnog sektora u oblasti MMSP.

MMSP imaju stalnu potrebu za informacijama o podsticajima, poslovnom okruženju, zakonima, registraciji, dozvolama i sl. Ovakve informacije pružaju različite Vladine institucije, agencije, poslovne asocijacije i udruženja. Međutim, u cilju kvalitetnijeg informisanja, preduzetnicima je neophodno obezbijediti sve bitne informacije na jednom mjestu u pogledu **Preduzetničkog portala**.

Sa razvojem institucionalne infrastrukture za podršku sektoru MMSP, od posebnog je značaja dalji **razvoj preduzetničke infrastrukture**, na način da se pokriju svi regioni. Razvojem preduzetničke infrastrukture kroz uspostavljanje lokalnih i regionalnih biznis centara, inkubatora, preduzetničkih centara, tehnoloških parkova, biznis zona, savjetodavnih službi, a uz konstantnu tehničku i stručnu podršku osoblja direktno će se stimulisati otvaranje novih preduzeća, unapređenje poslovanja postojećih i bolje korišćenje raspoloživih programa podrške. Za podsticanje preduzetništva u lokalnim sredinama koristan instrument mogu biti poslovni inkubatori jasno profilisani i usmjereni na ciljne grupe od posebnog značaja za tu sredinu (mladi, kreativne industrije, sektor informacionih tehnologija itd.). Potrebno je uvesti praćenje rada i evaluaciju efekata koje razvoj poslovne infrastrukture ima na privredni rast, privlačenje investicija, inovacije, povećanje broja MSP i ravnomjeran regionalni razvoj. Takođe, potrebno je razviti modele za osnivanje i rad poslovne infrastrukture zasnovane na javno - privatnom partnerstvu.

¹¹ Preduzetnički ekosistem predstavlja skup umreženih institucija čiji je cilj podrška preduzetniku u svim fazama razvoja preduzetničkog poduhvata (Isenberg, 2010).

Preduzetnički ekosistem je skup međusobno povezanih učesnika (postojećih i potencijalnih), preduzetničkih organizacija (npr. investicioni fondovi, biznis anđeli i drugi), institucija (vlada, univerziteti i finansijska tijela) i različitih preduzetničkih procesa, koji se na formalan i neformalan način povezuju, međusobno posreduju i upravljaju performansama lokalnog preduzetničkog okruženja (Mason i Brown, 2014).

U narednom periodu je izuzetno važno definisati aktivnosti navedenih institucija u skladu sa potrebama MMSP. Ove institucije moraju da obezbijede uslove za razvoj postojećih i formiranje novih MMSP, da podrže povećanje produktivnosti i unapređenje kvaliteta proizvoda i usluga, da omoguće uvođenje novih tehnologija, znanja i metoda savremenog upravljanja, odnosno da obezbijede jedinstvenu i efikasnu promociju i prodaju proizvoda iz Crne Gore.

Za uspješno sprovođenje politike MMSP je neophodno praćenje performansi poslovanja sektora MMSP i njihovog učešća u ukupnom ekonomskom razvoju. U tom smislu je neophodno uspostavljanje pouzdanih statističkih podataka koji će omogućiti poređenje rezultata MMSP sa drugim zemljama, a u skladu sa EUROSTAT-om. Postojeći podaci ne omogućavaju dovoljan uvid u statistiku o smrtnosti preduzeća, rodnim razlikama, specifičnim kategorijama preduzetništva: žene, mladi i socijalno preduzetništvo. Stoga neophodno je postojeće statističke podatke unaprijediti i stvoriti uslove za redovno praćenje svih oblika preduzetništva.

Utvrdjuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Jačanje institucionalne podrške za razvoj MMSP;

Mjera 2. Dostupnost on-line informacija za potrebe MMSP;

Mjera 3. Podrška razvoju preduzetničke infrastrukture;

Mjera 4. Kontinuirano statističko praćenje svih oblika preduzetništva;

Mjera 5. Podrška razvoju usluga za MSP.

Operativni cilj 2. Jačanje unutrašnjih performansi preduzeća;

Slaba konkurentnost većine domaćih preduzeća, odnosno njihovih proizvoda i usluga na stranim, ali i na domaćem tržištu jedan je od najvećih problema u privredi Crne Gore. Brojni unutrašnji faktori utiču na konkurentnost preduzeća od kojih su najbitniji: **ljudski kapital, primjena politike kvaliteta i sertifikacije, brendiranje i primjena prava intelektualne svojine, razvijena marketing funkcija, poznavanje savremenih tokova u primjeni informacione tehnologije, investiranje u inovacije.** Znanje mora da postane osnovni strateški resurs na kome domaća preduzeća treba da grade svoju konkurentsku prednost. Današnji radnici predstavljaju radnike znanja, pa tako i zaposleni u domaćim preduzećima moraju biti uključeni u proces kontinuiranog unapređenja i usavršavanja znanja, putem različitih obuka, seminara i konferencija i biti spremni da prihvate koncept doživotnog učenja. U cilju obezbjeđenja sveobuhvatne i dugoročne podrške MMSP uspostavljen je **sistem mentoring usluga**, gdje mentor ima ulogu pružaoca usluga, koordinatora i savjetnika.

Potrebno je uložiti napore da velika preduzeća, u zemlji i inostranstvu, uspostave saradnju sa domaćim MMSP, kojima sa druge strane treba pružiti podršku u razumjevanju zahtjeva velikih preduzeća i povećanju vidljivosti na tržištu kao potencijalnim dobavljačima i stvaranja mogućnosti njihovog uključivanja u lance dobavljača.

Iskustva razvijenih ekonomija, ukazuju da je razvoj franšizinga jedan od efikasnih instrumenata podsticaja razvoja MMSP. MMSP sektor u Crnoj Gori nije prepoznao franšizing kao jedan od uspješnijih modela samozapošljavanja i započinjanja sopstvenog posla. U cilju modernizacije poslovanja i podizanja konkurentnosti privrede potrebno je preduzeti mjere na podizanju svijesti o značaju franšizinga i olakšati pristup MMSP davaocima franšize.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja::

Mjera 1. Obezbeđenje savjetodavne podrške za MMSP;

Mjera 2. Promocija uvođenja i primjene standarda u poslovanju i šema kvaliteta i obezbeđivanje informacija MSP o procesu standardizacije i akreditacije;

Mjera 3. Jačanje aktivnosti na promociji primjene prava intelektualne svojine;

Mjera 4. Kontinuirana edukacija i osposobljavanje MMSP za učešće u postupcima javnih nabavki;

Mjera 5. Olakšati pristup MMSP velikim poslovnim sistemima dobavljača i davaocima franšize

Operativni cilj 3. Dalji razvoj postojećih klastera i formiranje novih

Razvoj klastera je jedan od instrumenata za povećanje konkurentnosti preduzeća, posebno na inostranim tržištima. Poslovna saradnja kroz podugovaranje (outsourcing), omogućava proširenje poslovanja i jačanja MMSP u nekim granama.

Nakon intenzivno realizovanih aktivnosti na finansijskoj i tehničkoj podršci razvoja klastera od 2012. godine, sve je više inicijativa od samih privrednika, koji su prepoznali benefite udruživanja, unaprijedili kapacitete i vidljivost na tržištu. Trenutno je u Crnoj Gori registravano 32 klastera. Svi klasteri do sada su sektorskog tipa, tako da je u narednom periodu planirano formiranje vertikalnih klastera, sa akcentom na sektor poljoprivrede i turizma, a takođe poseban segmenat bio bi i povezivanje klastera sa naučno-istraživačkim institucijama. Takođe, u narednom periodu potrebno je **jačati kapacitete postojećih klastera i podržati inicijative za nove klastera.**

Podsticanje udruživanja MMSP neophodno je jer oni za samostalan nastup na velikim tržištima često nemaju dovoljno sopstvenih kapaciteta. Podsticanje razvoja klastera, kao i saradnja između njih je jedan od načina ukрупnjavanja efekata poslovanja MMSP i produžavanja lanaca snadbijevanja, a time i povećanja broja transakcija između MMSP i prelivanja efekata razvoja ukupne privrede na MMSP.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Promocija osnivanja klastera i nastavak aktivnosti na formiranju novih klastera;

Mjera 2. Unapređenje kapaciteta postojećih sektorskih klastera;

Mjera 3. Formiranje vertikalnih klastera, novih lanaca vrijednosti i povećanje stepena finalizacije proizvoda, sa akcentom na sektore turizam i poljoprivrede;

Mjera 4. Povezivanje klastera sa naučno-istraživačkim institucijama i drugim centrima znanja.

Operativni cilj 4 Jačanje inovativnosti MMSP

Inovacija je primjena novog ili značajno poboljšanog proizvoda, procesa ili usluge ili marketinške metode ili nove organizacione metode u poslovanju, organizaciji rada ili odnosima preduzeća sa okruženjem. Inovacija je svako tehnološko ili netehnološko unapređenje koje stvara dodatnu vrijednost (u daljem tekstu: inovacija).

U cilju kreiranja održivog i efikasnog inovativnog ekosistema u Crnoj Gori, glavni korak je unapređenje instituiconalne infrastrukture, prije svega, kroz uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka (NTP). Riječ je o umreženoj strukturi koja će imati svoje sjedište u Podgorici i tri decentralizovane jedinice - impulsna centra: u Nikšiću, Baru i Pljevljima. Projekat je otpočeo uspostavljanjem Inovaciono-preduzetničkog centra

„Tehnopolis“ u Nikšiću 2016. godine. Naredni korak je uspostavljanje centralne jedinice u Podgorici, koja će biti generator inovativnih aktivnosti i saradnje naučnoistraživačkih ustanova i privrednog sektora i omogućiti kreiranje preduslova za podršku preduzetništvu i razvoju proizvoda visoke vrijednosti. NTP će biti dom za 40-50 mikro, malih i srednjih preduzeća iz prioriternih oblasti za razvoj crnogorske ekonomije (IT, energija, poljoprivreda i medicina), i nekoliko istraživačkih laboratorija čime će ubrzati i približavanje i plasiranje inovativnih ideja koje nastaju u istraživačkom sektoru na tržištu.

Međunarodni institut za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope¹² biće regionalni centar izvrsnosti zasnovan na najsavremenijoj tehnologiji i koja će unaprijediti regionalnu saradnju u oblastima nauke, tehnologije i industrije i uticati na podizanje konkurentnosti regiona u odnosu na ostatak Evrope. Poseban dio projekta odnosi se na uspostavljanje naprednog digitalnog sistema, koji će omogućiti uspostavljanje široke digitalne mreže relevantnih institucija i skladištenje i prenos velikog broja istraživačkih i medicinskih podataka. Na kraju, Institut će biti generator komplementarnih tehnologija, poput razvoja alternativnih i čistih oblika energije u Regionu u cilju smanjenja operativnih troškova.

Osnovne aktivnosti u narednom periodu treba da budu usmjerene na podizanje svesti o značaju kulture inovativnosti, stvaranje inovativnih dostignuća, posebno kroz međusobno povezanje MMSP sa centrima znanja, uspostavljanje instrumenata finansijske podrške, formiranje kritične mase inovativnih MMSP, poštovanje međunarodnih standarda i kreiranje uslova za internacionalizaciju poslovnih inovacija.

Veoma je važno izgraditi i ojačati kapacitete nacionalnog inovacionog sistema u cjelini koji će na efikasan način omogućiti povezivanje nauke i privrede i pružiti podršku visokoinovativnim MSPP, omogućiti veće korišćenje sredstava iz programa EU raspoloživih za ove namjene i podstaći preduzeća da inovativno razmišljaju. Takođe, potrebno je pružiti podršku za eko-inovacije, unapređenje energetske efikasnosti i efikasnosti korišćenja resursa u MSPP i razvoj inovativnih preduzetničkih poduhvata u oblasti informacionih tehnologija i kreativnih industrija. U tom smislu, program inovativnih grantova ima za cilj stvaranje nove vrijednosti i jačanje konkurentnosti crnogorskih preduzeća kroz sufinansiranje razvoja inovativnih tržišno-orijentisanih proizvoda, usluga i tehnologija; jačanje ljudskih resursa i kreiranje novih radnih mjesta; podrška prenosu inovativnih ideja iz naučnoistraživačkih ustanova kroz saradnju sa privredom ili kroz otvaranje spin-off kompanija u Crnoj Gori; Takođe, aktivnosti se odnose i na novi start-up Program kojim će se podsticati osnivanje i dalji razvoj preduzeća u Crnoj Gori, čime će se doprinijeti kreiranju inovativnih visoko-tehnoloških proizvoda i usluga, kao i ukupnog ekosistema koji ih podržava. Cilj programa je samozapošljavanje produktivnih mladih ljudi, razvoj inovativnih ideja ili poslovnih modela i njihova komercijalizacija na tržištu. Jačanje učešća u međunarodnim programima za istraživanja i inovacije u cilju njihovog optimalnog korišćenja je drugi veoma važan pravac aktivnosti, tako da, osim finansijske podrške nacionalnim aktivnostima u ovim programima, fokus je na povezivanju sa uspješnim istraživačkim i privrednim timovima kroz pristup najsavremenijim infrastrukturama, organizacijama i platformama radi formiranja održivih partnerstava i konzorcijuma, kao osnovnog preduslova za korišćenje raspoloživih fondova.

Uspostavljanje statistike inovacija je, takođe, neophodan preduslov za praćenje inovativne djelatnosti i planiranje budućih instrumenata u ovoj oblasti. Crna Gora proizvodi statistiku IR po metodologiji EUROSTAT-a. Prvo statističko istraživanje u oblasti inovacija biće sprovedeno tokom 2018. godine, nakon čega će se utvrditi dalji prostor za poboljšanje kvaliteta obrade prikupljenih podataka u ovoj oblasti. Takođe, Crna Gora mora raditi na unapređenju statističkih podataka koje obuhvate izvještaj EU pod nazivom “European Innovation Scoreboard”. Ovaj izvještaj se radi za sve članice EU i Crna Gora u procesu pristupanja mora unaprijediti statistiku u ovoj oblasti.

¹² Na drugom sastanku Međuvladinog Upravnog odbora za ovaj regionalni projekat, koji je održan 30. marta 2018. godine u Tirani (Albanija), jednoglasno je donijeta odluka da „Hadronska kancer terapija sa istraživanjima iz biomedicine pomoću protona i težih jona“ bude opcija za Institut.

Statistički podaci o inovacijama u Crnoj Gori se mogu naći u Globalnom indeksu inovacija za koji radi Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO). U ovom izvještaju za 2017.godinu, Crna Gora je zauzela 48.poziciju od 127 država. Prema kriterijumu saradnje univerziteta i privrede, Crna Gora se nalazi na 88.mjestu u ovom izvještaju, a prema izvozu visoko tehnoloških proizvoda na 79.mjestu.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Unaprjeđenje infrastrukture za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju;

Mjera 2. Unaprjeđenje podrške za inovativna preduzeća i jačanje njihovog potencijala za inovacije;

Mjera 3. Pružanje podrške za bolje korišćenje sredstava iz EU programa za istraživanje, razvoj i inovacije;

Mjera 4. Jačanje svijesti MMSP o značaju inovacija;

Mjera 5. Unaprjeđenje statističkog praćenja inovacija.

Operativni cilj 5. Jačanje internacionalizacije MMSP

Povećanje izvoza ima višestruki značaj za domaću privredu. Rast izvoza je posledično rezultat povećanja produktivnosti i konkurentnosti i dovodi do privrednog rasta i nacionalnog dohotka i smanjivanja nezaposlenosti. Izvoz je naročito važan ako se ima u vidu veličina domaćeg tržišta i kupovna moć, s obzirom da domaća tražnja ne može da bude snažan pokretač razvoja domaćih preduzeća. Ova strategija će učvrstiti aktivnosti u cilju jačanja izvoznih potencijala MMSP, da razvije nove usluge i obezbijedi koordiniranu podršku MMSP u saradnji sa drugim organizacijama iz državnog i privatnog sektora.

Crnogorska preduzeća treba da prepoznaju izvoz kao svoj prioritet u poslovanju, i da obezbijede neophodne uslove (kvalitet i cijene proizvoda i usluga, međunarodne standarde kvaliteta, savremenu marketing politiku) i odgovore konkurenciji na domaćem tržištu i istovremeno izazovima jedinstvenog tržišta Evropske Unije i globalnog tržišta. Evidentno je da se crnogorska preduzeća pri izlasku na inostrana tržišta i dalje susreću sa različitim preprekama kao što su: nedostatak informacija o tržištima, problem pronalaženja potencijalnih kupaca i partnera, procedurama i sl. Pored toga, suočeni su i sa složenijim pravilima i procedurama spoljnotrgovinskog poslovanja i izazovima usaglašavanja sa stranim pravom i tehničkim propisima na izvoznim tržištima (npr. obavezujuća pravila ugovornog prava, carinske procedure, tehnički propisi i standardi). MMSP, za razliku od velikih kompanija, obično ne raspolažu unutrašnjim kapacitetima (stručnim i finansijskim) za prevazilaženje ovih prepreka. Stoga je veoma važno da mjere u okviru ove dimenzije MMSP izvoznicima i potencijalnim izvoznicima obezbijede kvalitetnu podršku, približe izvozne procedure i specifične zahtjeve tehničkih propisa i olakšaju tehničku pripremu izvoza.

Podrška malim i srednjih preduzećima u cilju njihove internacionalizacije i širenja na nova tržišta obuhvata prisustvo i predstavljanje na inostranim sajmovima, savjetodavne usluge za plasiranje određenog proizvoda ili usluge na novo tržište, učestvovanje na raznim međunarodnim događajima, konferencijama i poslovnim susretima. Time se direktno utiče na podizanje njihovih kapaciteta, povećanje konkurentnosti i boljeg izvoza.

Trenutno podršku izvoznim preduzećima pruža nekoliko institucija na nacionalnom nivou. Kako bi podrška bila sinhronizovana, u narednom periodu neophodna je institucionalna saradnja i priprema zajedničkih planova i programa za promociju izvoza. Ističe se i važnim dalje aktivno učešće Evropske mreže preduzetništva koja objedinjuje usluge pružanja praktičnih informacija i pomoći MMSP u cilju lakšeg pronalaženja partnera na međunarodnim tržištima.

Zaključkom Vlade Crne Gore zaduženo je Ministarstvo vanjskih poslova, Generalni direktorat za ekonomsku i kulturnu diplomatiju, da koordinira aktivnosti u vezi sa učešćem Crne Gore na Svjetskoj izložbi EXPO 2020 Dubai. Namjera je da se na taj način uvede sistematski pristup organizaciji učešća Crne Gore na predstojećoj, ali i svim narednim EXPO izložbama, kao i kontinuirana koordinacija aktivnosti koje podrazumijevaju promociju Crne Gore.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Obezbjedjivanje informativne i edukativne podrške o međunarodnim tržištima;

Mjera 2. Podrška za nastup na međunarodnim tržištima;

Mjera 3. Jačanje kapaciteta MMSP za uključivanje u međunarodne javne nabavke;

Mjera 4. Jačanje ekonomske diplomatije u funkciji uspostavljanja kontakata sa potencijalnim poslovnim partnerima i povećanja izvoza;

Mjera 5. Smanjenje barijera u trgovini (sa ciljem njihove eliminacije) između zemalja potpisnica CEFTA Sporazuma;

Mjera 6. Pojednostavljenje procedura uvoza i izvoza roba, sa posebnim osvrtom na trgovinu između zemalja potpisnica CEFTA Sporazuma;

Mjera 7. Obezbjedjenje podrške za postizanje usaglašenosti sa zahtevima tehničkih propisa i standarda.

Operativni cilj 6. Zelena ekonomija

Crna Gora je prva u regionu osnovala **Nacionalni savjet za održivi razvoj** kao savjetodavno tijelo Vladi u oblasti održivog razvoja koje razmatra dugoročne nacionalne politike sa aspekta njihovog integrisanog pristupa i uvažavanja principa održivog razvoja. Zeleno stvaranje novih radnih mjesta je posljedica svjesnih odluka preduzeća da usvoje održive poslovne prakse, kao i priznanje da razvoj čistih tehnologija nudi značajne poslovne mogućnosti. Ozelenjavanje ekonomije u okvirima EU podržano je kroz dva mehanizma zaštite životne sredine: **ekološko označavanje proizvoda i usluga** (EKO ZNAK) i **sistem ekološkog upravljanja** (EMAS).

Oba mehanizma su dobrovoljna i za sada još nisu u funkciji u Crnoj Gori, iako je nekoliko ugostiteljskih objekata na crnogorskom primorju dobilo dozvolu za korišćenje eko-znaka EU. Zakonom o životnoj sredini (Službeni list Crne Gore br. 52/16) predviđena je izrada podzakonskih akata kojima će se upotreba ovih mehanizama bliže regulisati u Crnoj Gori. Izrada ovih podzakonskih akata je u toku. Sve robe i usluge koje imaju pravo na upotrebu eko-znaka predstavljaju zelene proizvode i usluge, pa samim tim njihova proizvodnja, ukoliko spada u kategoriju dostojanstvenih poslova, predstavlja zelene poslove.

Vlada Crne Gore je 2013. godine usvojila **Politiku za društvenu odgovornost** u Crnoj Gori u okviru koje su date preporuke za dalji razvoj koncepta DO i definisane smjernice za uvođenje DO u javnom, poslovnom i civilnom sektoru za ključne oblasti: zaposlene, dobavljače, klijente, proizvode/usluge, zajednicu, životnu sredinu i antikorupciju. U cilju podrške razvoju koncepta DO u biznis sektoru, određena udruženja privrednika¹³ dodjeljuju MMSP i velikim privrednim sistemima nagrade za DO - na godišnjem nivou.

Ministarstvo ekonomije u narednom periodu planira da posebnu pažnju posveti utvrđivanju potencijala za uštede energije u sektoru MMSP, kao i uspostavljanju posebnih programa podrške i za unapređenje energetske efikasnosti i racionalizaciju potrošnje energije u ovom sektoru. Prvi korak u ovom procesu je uspostavljanje registra/ baze podataka većih subjekata iz sektora MMSP i njihova klasifikacija prema

tipovima potrošnje energije, što će olakšati procjenu potencijala za postizanje ušteda energije i predlaganje konkretnih mjera energetske efikasnosti.

U cilju izrade analize stanja i procjene mogućnosti za unapređenje energetske efikasnosti potrebno je izvršiti odgovarajuću edukaciju stručnih lica za sprovođenje energetske preglede objekata MMSP. U Crnoj Gori postoji određeni broj stručnih lica koja su uglavnom obučena za sprovođenje energetske preglede zgrada i potrebno je nadograditi njihova znanja kako bi bili stručni da obavljaju energetske preglede i u sektoru MSP koji može imati specifične zahtjeve (npr. industrijski subjekti).

Posebnu pažnju je potrebno posvetiti i podizanju svijesti i jačanju kapaciteta samih preduzeća kako bi se aktivnije bavili temama upravljanja energijom (energetski menadžment) i optimizacijom energetske sistema (ESO) i na taj način samostalno ili uz stručnu konsultantsku pomoć kroz niskotroškovne mjere ili određene investicije u energetske efikasnost smanjili potrošnju energije i prateće troškove.

Na osnovu analize stanja, država će u daljoj politici raditi na uspostavljanju dodatnih šema podrške za finansiranje mjera energetske efikasnosti i za sektor MMSP, kao i na promovisanju alternativnih šema finansiranja kao što je ESCO koncept.

Pored toga, promocija energetske efikasnosti i upravljanja energijom podržana kroz konkretne finansijske podsticaje za unapređenje razvoja poslovanja preduzeća, uz mogućnost korišćenja EU programa podrške, je od izuzetne važnosti za racionalno korišćenje energetske resursa u poslovanju preduzeća, a koje je potrebno bazirati na principima zaštite životne sredine, povećanja energetske efikasnosti i većeg korišćenja obnovljivih izvora energije.

Ozelenjavanje javnih nabavki važno je ne samo sa aspekta ozelenjavanja javne uprave već i zbog podsticaja potražnje za zelenim proizvodima i uslugama. **Zelena nabavka** u narednom periodu biće uspostavljena u kontekstu postizanja najbolje vrijednosti za novac. Nadalje će zahtijevati integraciju razmatranja stanja životne sredine u postupku javne nabavke, socijalnih i inovativnih aspekata. U tom kontekstu, novčana vrijednost obuhvatiće razmatranje mnogih faktora kao što su cijene, performanse, dostupnost, kvalitet, ekološki učinak i inovacije.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Promocija primjene eco standarda;

Mjera 2. Unapređenje energetske efikasnosti u MMSP;

Mjera 3. Promocija koncepta društvene odgovornosti;

Mjera 4. Podsticanje upotrebe zelenih javnih nabavki.

Operativni cilj 6. Digitalna transformacija biznisa

Značaj **digitalizacije biznisa** za podizanje konkurentnosti MMSP predstavlja jedan od ključnih prioriteta. Digitalizacija u biznisu omogućava nivo automatizacije poslovnog procesa na najvišem nivou, u kome nema ponavljanja poslova, operativni troškovi se racionalizuju i lako se upravljaju s obzirom na njihovu predvidivost. Poslovne funkcije su logički povezane i moguć je trenutni uvid u realno stanje poslovanja. Automatizovana je komunikacija sa korisnicima i kupcima, ali i sa dobavljačima. Digitalizovano poslovanje omogućava konstantnu prisutnost na domaćem ali i na inostranom tržištu.

U sektoru MMSP elektronsko poslovanje još nije zaživjelo u pravoj mjeri, razlozi za ovakvo stanje su: nedovoljno razvijena svijest i nedovoljno znanja o elektronskom poslovanju i elektronskom potpisu, nedostatak sredstava za plaćanje.

Podsticanje MMSP da primejme u znatnoj većoj mjeri proces digitalizacije u svom poslovanju predstavlja zahtjev u kome je potrebno obezbijediti okvirne uslove u kojima MMSP mogu uvesti nove tehnologije, ali i da podstiču podizanje nivoa znanja vlasnika i menadžera MMSP da prepoznaju trendove digitalizacije i ulože u obrazovanje mladih i osposobljavanje kadrova za nova radna mjesta i zanimanja.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Promocija i obezbjeđenje savjetodavne podrške za unapređenje biznisa primjenom digitalizacije

Mjera 2. Promocija primjene e-commerce u poslovanju MMSP;

3.5 PROMOCIJA ŽENSKOG PREDUZETNIŠTVA, PREDUZETNIŠTVA MLADIH I SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA

Naglašavanje potrebe i stvaranja uslova da žene mogu da prošire svoje ekonomske potencijale kroz bolje zapošljavanje i razvoj preduzetničkih potencijala u Crnoj Gori se postepeno razvija. Imajući u vidu činjenicu da je značajno manja zastupljenost **žena u preduzetništvu** i na rukovodećim funkcijama u odnosu na muškarce, značajan napredak je učinjen usvajanjem Strategije razvoja ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2015-2020. godine, čija implementacija treba da doprinese: Povećanju zastupljenosti žena u preduzetničkim aktivnostima; Povećanju procenta zaposlenosti žena u odnosu na muškarce; Povećanju zarada žena u odnosu na zarade muškaraca; Većoj zastupljenosti žena u vlasničkoj i upravljačkim strukturama preduzeća. Sve te promjene je potrebno obuhvatiti odgovarajućim rodno-razvrstanim statističkim podacima, sistemskim praćenjem i razvojem mehanizama evaluacije primjene pojedinih aktivnosti podrške razvoju ženskog poduzetništva.

Institucije zadužene za realizaciju programske podrške MMSP u periodu realizacije Strategije, započele su proces intezivnog integrisanja potencijalnih i postojećih žena preduzetnica u sve raspoložive programe podrške, a pojedini programi su dizajnirani sa posebnim akcentom na žene: programi IRF CG i ZZZCG, kao i donatorski programi –EBRD, UNDP, itd). Podršku razvoju ženskog preduzetništva daje i UPCG u okviru projekata podržanih od strane ILO, zatim APŽ, PKCG u okviru Odbora za razvoj ženskog preduzetništva, Montenegro Business Alliance, itd.

Od donošnje Strategije razvoja ženskog preduzetništva evidentan je napredak u ovoj oblasti. Realizacija aktivnosti planiranih Akcionim planom Strategije uticala je na ostvarivanje napredka u realizaciji planiranih ciljeva, a što je rezultirao povećanjem učešća žena vlasnika preduzeća u ukupnom broju MMSP za oko 5 procentnih poena (porast sa oko 17% na 22%). Međutim, odgovarajuća statistika još nije u dovoljnoj mjeri razvijena, tako da se drugi relevantni parametri osim broja MMSP i zaposlenosti ne mogu sa sigurnošću evaluirati.

Kada govorimo o **mladima**, kao i kod žena preduzetnica, odgovarajući statistički podaci nijesu dostupni za Crnu Goru, pa je značajno istraživanje *Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori*¹⁴ koje je pokazalo da samozaposlenje i pokretanje sopstvenog biznisa nije previše zastupljeno među mladima. Naime, samozaposleni mladi čine 9,9% ukupno zaposlenih, od čega su 1,5% njih poslodavci (imaju zaposlene koji su njima odgovorni), 5,1% su zaposleni za sopstveni račun i 3,3% su pomažući članovi porodice (rade u porodičnoj firmi bez plate). Istraživanje EUROSTAT je pokazalo da biznis koji vode mladi preduzetnici i koji preživi prve tri godine poslovanja imaju potencijal rasta broja zaposlenih od preko 200%, što je skoro dva puta veća stopa od stope rasta zaposlenosti u kompanijama koje vode preduzetnici sa 40 i više godina starosti¹⁵. Prema podacima Poreske Uprave, u 2017 godini je bilo registrovano 1632 preduzetnika (broj zaposlenih 1062) koja imaju ispod 35 godina starosti, od čega 1067 muškarci i 565 žene (739 zaposlenih muškaraca i 323 žene). Istovremeno, broj MSP u 2017. godini gde je bar jedan od vlasnika isod 35 godina starosti je bio 4795, a u kojima je bilo 19372 zaposlenih. Mladi

¹⁴ Izvještaj: *Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori*, MOR i MONSTAT, 2016.

¹⁵ 'The profile of the successful entrepreneur – Results of the survey "Factors for Success"', Statistics in Focus 29/2006, Eurostat, 2006

preduzetnici čine 17,4% ukupnog broja preduzetnika, a u ukupnom broju MMSP, mladi participiraju u vlasničkoj strukturi sa 24,7%.

Mladi u Crnoj Gori su suočeni sa specifičnim izazovima u otpočinjanju biznisa, a koji se uglavnom odnose na sopstveno okruženje i nedostatak vještina za preduzetnički poziv, neadekvatnog obrazovanja, nedostatka radnog iskustva, nedostatka finansijskih sredstava za početak biznisa, izostanka društvenih mreža i kontakta, neadekvatnog preduzetničkog ekosistema orijentisanog ka podršci mladima.

Ipak, u Crnoj Gori je u određenoj mjeri prepoznat potencijal mladih preduzetnika pa su realizovani ili su u toku realizacije finansijske i nefinansijske mjere podrške preduzetništvu mladih. Međutim, mora se naglasiti da su to opšte mjere podrške, a manje ciljane i fokusirane samo za mlade.

Socijalno preduzetništvo, prema definiciji OECD16 ima osnovni cilj da rješava nužne društvene izazove i zadovolji društvene potrebe na inovativan način, služeći opštem interesu i zajedničkom dobru u korist zajednice. Suštinski, socijalno preduzetništvo je prije usmjereno ka stvaranju društvenog uticaja nego na maksimizaciju profita u svojim naporima da dođe do najugroženijih grupa i da doprinese inkluzivnom i održivom rastu. Socijalno preduzetništvo ima važnu ulogu u rješavanju socijalnih, ekonomskih i ekoloških izazova, a istovremeno podstiče inkluzivan rast, zajednički prosperitet i socijalnu inkluziju. Štaviše, socijalno poduzetništvo doprinosi stvaranju novih radnih mjesta, posebno na lokalnom nivou, kao i za demokratsko učešće i poboljšanje pružanja socijalnih usluga. Prema definiciji Evropske Komisije17 **Socijalno preduzeće** posluje snabdijevajući tržište proizvodima i uslugama na preduzetnički i inovativan način, prvenstveno koristeći profit za postizanje društvenih ciljeva.

U Evropskoj Uniji sve značajniji udio u ukupnoj ekonomiji ima „socijalna ekonomija“, čiji je cilj stvaranje koristi za zajednicu, a ne samo za investitore ili privatne vlasnike. Ova vrsta ekonomije uključuje širok spektar učesnika: zadruga, kooperative, neprofitne organizacije, društvena preduzeća, fondacije, socijalne banke i sl. Socijalno preduzetništvo se bavi vrlo širokim spektrom komercijalnih djelatnosti, proizvodima i uslugama u gotovo svakom segmentu evropskog tržišta i kreiraju milione radnih mjesta. Socijalno preduzetništvo predstavlja glavni pokretač društvenih inovacija. Evropska komisija je takođe u svojoj „Inicijativi za društveno poslovanje“ (Social Business Initiative) pojmovno definisala koncept socijalnog preduzetnika18.

Iako Evropski ekonomski i socijalni savjet i Evropska komisija naglašavaju važnost jasne definicije u svrhu boljeg razumijevanja koncepta socijalnog preduzetništva, stav je da upravo zbog raznolikosti samog sektora i njegovih učesnika u državama članicama glavni naglasak treba biti na karakteristikama koje jasno određuju i razgraničavaju socijalne preduzetnike od ostalih tipova učesnika u ekonomiji.

Kao važno područje za promociju socijalne inkluzije, smanjenja siromaštva i socio-ekonomskog razvoja, socijalno preduzetništvo je prepoznato u Crnoj Gori u “Nacionalnoj strategiji zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020”19, kao i “Strategiji unaprjeđenja podsticajnog okruženja za djelovanje nevladinih organizacija 2018-2020”20. Socijalna preduzeća mogu da djeluju u Crnoj Gori u skladu sa više pravnih akata: Zakonom o nevladinim organizacijama21, Zakonom o privrednim društvima22, Zakonom o

16 <http://www.oecd.org/cfe/leed/social-entrepreneurship-oecd-ec.htm>

17 http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en

18 Social Business Initiative, COM(2011) 682 final od 25. oktobra 2011., str. 2.

19 Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica, decembar 2015. godine

20 Ministarstvo javne uprave, Podgorica, januar 2018. godine

21 Zakon o nevladinim organizacijama, SL 039/11, 037/17

22 Zakon o privrednim društvima, SL 6/02, 17/07, 80/08, 36/11

profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom²³ i Zakonom o kooperativama²⁴. Najčešći pravni oblik poslovanja socijalnih preduzeća pored NVO jeste društvo sa ograničenom odgovornošću - "DOO".

Dodatno unaprjeđenje institucionalnog okvira za razvoj socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori može doprinijeti otvaranju alternativnih novih radnih mjesta, i to prije svega za ona lica koja su pripadnici najranjivijih grupa stanovništva, što će doprinijeti smanjenju siromaštva kroz iskorišćavanje potencijala u zajednici, te može postati pokretač lokalnog razvoja i generator kreiranja novih radnih mjesta koji da ne narušava principe zdrave konkurencije.

Dalje unaprjeđenje podrške za preduzetnike koji započinju biznis u tradicionalnim sektorima kao i za žene u preduzetništvu, mlade, socijalno preduzetništvo, predviđa set mjera jačanja institucionalnog okruženja, finansijske podrške, unaprjeđenja znanja i vještina i promocije njihovog osnivanja i razvoja.

Prioriteti definisani u okviru ovog stratškog cilja su:

OC 1: Unapredjenje institucionalnog okruženja i pristupa finansijama;

OC 2: Obezbjedenje potrebnih znanja i vještina;

OC 3: Promocija, umrežavanje i zagovaranje interesa žena, mladih i socijalnih preduzetnika.

Operativni cilj 1: Unapredjenje institucionalnog okruženja i pristupa finansijama

Unapređenje institucionalnog i poslovnog okruženja podrazumijeva kreiranje poslovnog ambijenta shodno kapacitetima i potrebama MMSP. Uz adekvatan regulatorni okvir (na nacionalnom i lokalnom nivou), neophodno je unapređenje institucionalne infrastrukture koja će moći da u potpunosti obezbijedi pružanje specifičnih vidova finansijske i nefinansijske podrške, mentorskih i savjetodavnih usluga i pružanja poslovnih informacija početnicima u biznisu, mladima, ženama i socijalnim preduzetnicima/preduzetnicama. U tom kontekstu je potrebno uspostavljanje nedostajućih definicija specifičnih grupa u skladu sa praksom u EU. Paralelno sa tim je potrebno i uspostavljanje sistema statističkog praćenja performansi specifičnih ciljnih grupa u skladu sa definicijama i praksom u EU, kao i kontinuirano sprovođenje adekvatnih istraživanja o potrebama potencijalnih i postojećih preduzetnika u okviru ovih i drugih specifičnih ciljnih grupa.

Potrebno je redefinisati postojeće mjere gdje je to moguće, odnosno uvesti nove mjere podrške posebno usmjerene ka svakoj od ovih ciljnih grupa, u skladu sa njihovim specifičnim potrebama. Od posebnog značaja je, u cilju ubrzanijeg razvoja i širenja biznisa, omogućiti lakši pristup izvorima finansiranja, posebno početnu finansijsku podršku, pod najpovoljnijim uslovima, kroz povoljne kreditne linije, mikrofinansiranje, garancije i alternativne izvore finansiranja. Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Analiza zakonodavnog okruženja, uspostavljanje definicija i statističkog praćenja ciljnih grupa;

Mjera 2. Uspostavljanje i unapređenje institucionalne infrastrukture potrebne za razvoj preduzetništva (inkubatori, klubovi, preduzeća) mladih, žena i socijalnog preduzetništva na nivou sva tri regiona;

Mjera 3. Unaprijediti i diversifikovati mehanizme finansijske podrške za žene, mlade preduzetnike i socijalne preduzetnike;

Mjera 4. Kreirati i promovisati posebne grant programe i garancijske sheme za mlade i žene i socijalne preduzetnike koji pokreću biznis;

²³ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, SL 49/2008, 73/2010 i 39/2011.

²⁴ Zakon o kooperativama, SL 43/15

Operativni cilj 2: Obezbjedenje potrebnih znanja i vještina

Preduzetnici u Crnoj Gori ne raspolažu savremenim znanjima za vođenje sopstvenog biznisa, kako u pripremnim fazama, tako i kasnije - tokom upravljanja u razvojnim fazama preduzeća. Rezultati pojedinih istraživanja i analiza potreba za treningom upućuju na činjenicu da značajan broj preduzetnika i preduzetnica smatra da im je potrebna dodatna obuka kako bi pokrenule posao, dok velika većina vjeruje da im je neophodno stalno usavršavanje i dodatno obrazovanje. Unapređenje znanja i vještina treba biti usmjereno prema potencijalnim i postojećim preduzetnicima u okviru pomenutih kategorij (mladih, žena i socijalnih preduzetnika), ali i prema zaposlenim u institucijama koje kreiraju politiku i realizuju programe podrške, kao bi se obezbijedili efektivni uticaji kroz pružanje posebno kreiranih usluga za ove ciljne grupe.

Stoga je neophodno kreirati posebne programe edukacije za ove tri kategorije preduzetništva, koji će potencijalnim preduzetnicima na pravi način predstaviti mogućnosti osnivanja, modelima razvoja i podrške, kao i pružiti znanja iz oblasti vođenja biznisa.

Neophodno je podržati žensko preduzetništvo, preduzetništvo mladih i socijalno preduzetništvo i kroz razvoj usluga obuka, mentorstva i drugih oblika stručne podrške preduzetnicima.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Kontinuirano sprovoditi i unapređivati sadržaje za razvoj preduzetničkih vještina u formalnom i neformalnom obrazovanju za žene, mlade i socijalne preduzetnike;

Mjera 2. Uvesti posebne programe mentorstva i savjetodavne podrške za žene, mlade i socijalne preduzetnike u svim fazama poslovnog razvoja;

Mjera 3 Unaprijediti sistem poslovnog informisanja i obezbijediti informacije o mogućnostima i modelima razvoja i ciljane podrške za žene mlade i socijalne preduzetnike na nacionalnom i lokalnom nivou.

Operativni cilj 3: Promocija, umrežavanje i zagovaranje interesa žena, mladih i socijalnih preduzetnika

Promocija ženskog preduzetništva, preduzetništva mladih i socijalnog preduzetništva predstavlja, možda, najznačajniji prioritet u ovoj fazi razvoja u Crnoj Gori. Ovaj prioritet je usmjeren ne samo na mlade, žene i socijalne preduzetnike, već mnogo više na kreatore relevantnih politika i društvo u cjelini. Promjenom svijesti o značaju i ulozi ženskog preduzetništva, preduzetništva mladih i socijalnog preduzetništva, njihovim potencijalima i potrebama, usmjeriće se raspoloživi ljudski i finansijski resursi ka obezbijedenju i potrebne promjene i postavljanje ovih ciljnih grupa u središte ekonomskog razvoja. U tom kontekstu, uspostavljanje i jačanje umrežavanja mladih preduzetnika i žena preduzetnica i uspostavljanje procesa zagovaranja njihovih interesa pred javnim sektorom od strateške je važnosti.

U Crnoj Gori ne postoji posebna mreže za podršku razvoju socijalnog preduzetništva osim mreže postojeće nevladinih organizacija. U procesu afirmacije i podsticanja socijalnog preduzetništva potrebno je stvoriti jako partnerstvo vladinog i nevladinog sektora. S obzirom na nedovoljno iskorišćenje mogućnosti socijalnog preduzetništva, važno je razviti svijest o tome šta je socijalno preduzetništvo, koje su njegove specifičnosti i značaj, kao i zakonodavni i institucionalni okvir u kojem posluju socijalna preduzeća.

Utvrđuju se sledeće mjere čija realizacija treba da doprinese ostvarivanju operativnog cilja:

Mjera 1. Sprovođenje kontinuirane kampanje o značaju preduzetništva mladih i žena;

Mjera 2. Unaprjeđivanje kapaciteta poslovnih udruženja žena i mladih i njihovog povezivanja i internacionalizaciji;

Mjera 3. Unaprjeđenje vidljivosti uloge i informisanja o mogućnosti socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori;

Mjera 4. Promocija primjera dobre prakse kroz inicijative i projekte koji promovišu žensko preduzetništvo, preduzetništvo mladih i socijalno preduzetništvo.

IV – SPROVOĐENJE STRATEGIJE

Strategija obuhvata period od 2018. godine do kraja decembra 2022. godine. Osnov za praćenje sprovođenja i odgovarajućeg izvještavanja o sprovođenju Strategije je Akcioni plan za njenu implementaciju, koji će definisati detaljnu realizaciju mjera, aktivnosti, nosioce realizacije, indikatore uspjehnosti, vremenski rok za realizaciju i potrebna finansijska sredstva. U cilju postizanja ciljeva Strategije, u njenu implementaciju biće uključen značajan broj institucija. Nadležne institucije dostavljaju godišnje izvještaje Ministarstvu o realizaciji strateških mjera i aktivnosti definisanih akcionim planom. Praćenjem će se identifikovati ostvareni napredak, detaljnije analizirati problemi i prepreke nastale u procesu sprovođenja Strategije i eventualno preduzimati korektivne mjere.

Praćenje sprovođenja Strategije i Akcionog plana vršiće Ministarstvo ekonomije. Značajnu podršku u praćenju implementacije definisanih mjera daće i novoformirani Savjet za MMSP na osnovu čijeg će izvještavanja Ministarstvo ekonomije pripremati godišnje izvještaje o realizaciji akcionih planova i podnositi Vladi na usvajanje.

Sprovođenje Strategije MMSP odlikuje multisektorski i višedimenzionalan pristup, koji zahtijeva princip unaprijed definisane podjele nadležnosti resorno odgovornih institucija i efikasnu koordinaciju u sprovođenju mjera i aktivnosti utvrđenih akcionim planom. Drugi princip odnosi se na neophodnost stalnog dijaloga, uključivanja i saradnje sa predstavnicima sektora MMSP, stručne i šire javnosti kako bi se u određenom periodu mogla preispitati svrsishodnost i obuhvat pojedinačnih aktivnosti i uticaj na razvoj sektora MMSP.

Akcioni plan se donosi na dvije godine, za period 2019-2020, s obzirom da se u 2018. godini realizuju aktivnosti za koje su već obezbijedena sredstva. **Nakon realizacije dvogodišnjeg Akcionog plana izvršiće se evaluacija i eventualna revizija Strategije, posebno imajući u vidu moguća uskladjivanja sa novim krovim dokumentima u EU i Crnoj Gori**, kao i sa pojedinim sektorskim strateškim dokumentima čija je ročnost do 2020. Godine.

Imajući u vidu da Crna Gora praktikuje godišnji, a ne programski budžet, a da finansijska sredstva iz drugih izvora (IPA i dr.) još nisu u potpunosti raspoloživa, u finalnoj verziji okvirnog Akcionog plana nisu date budžetske projekcije za planirane mjere i aktivnosti. Budžet za realizaciju konkretnih aktivnosti se projektuje u godišnjim Akcionim planovima za svaku definisanu aktivnost, kao i izvor za njihovu realizaciju.

Po isteku perioda predviđenog za sprovođenje Strategije krajem 2022. godine, izvršiće se konačna evaluacija koja će sadržati analizu implementacije, kao i preporuke, zaključke, naučene lekcije i najbolju praksu po pitanju njenog sprovođenja.

Mjere sadržane akcionim planovima za sprovođenje Strategije finansiraće se iz budžeta Crne Gore, budžeta jedinica lokalnih samouprava, realizacijom programa i projekata finansiranih iz EU fondova i drugih međunarodnih organizacija, kao i drugim izvorima.

Za praćenje sprovođenja Strategije pratiće se podaci sadržani u međunarodnim izvještajima, kao i nacionalni statistički podaci. Za svaki strateški cilj definisan je jedan ili više indikatora za praćenje realizacije, koji su namijenjeni za usmjeravanje prilikom izrade mjera za sprovođenje, da ukažu na očekivane rezultate i utvrde da li su ciljevi ispunjeni.

Budući da je zaposlenost u MMSP sektoru, kao jedan od ključnih indikatora, porasla za približno 18% u periodu implementacije prethodne Strategije, ovu stopu ćemo uzeti kao cilj za napredak svih indikatora do kraja implementacije ove Strategije. Takva procjena se podudara sa težnjom da se godišnje ostvaruje prosječan rast performansi sektora MMSP od 3 do 5%, a koji je u skladu i sa procjenama rasta BDP.

Indikatori za praćenje strateških/operativnih ciljeva:

Indikator	Polazna osnova	2022. godina	Izvori podataka
Generalni indikatori			
Ukupan broj MMSP	25.926	30.500	Monstat
Ukupan broj zaposlenih u MMSP	124.652	147.000	Monstat
% MMSP u izvozu	75,2% (2016. god.)	77%	Monstat
Učešće MMSP u bruto dodatoj vrijednosti	70,5% (2016. god.)	72%	Monstat
Učešće MMSP u ukupnim investicijama	56,7% (2016. god.)	58,4%	Monstat
Učešće MMSP u ukupnom prometu	77,2% (2016. god.)	79%	Monstat
Unaprjeđenje poslovnog okruženja			
Rang u Izvještaju Svjetske banke o poslovanju	42.pozicija	U prvih 34	Izvještaj Svjetske banke o poslovanju
Rang prema Globalnom indeksu konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma	77.pozicija	U prvih 63	Indeks globalne konkurentnosti
Unaprjeđenje pristupa izvorima finansiranja			
Dostupnost finansijskih usluga (rang)	113.pozicija	U prvih 93	Indeks globalne konkurentnosti
Pristupačnost finansijskih usluga	106.pozicija	U prvih 86	Indeks globalne konkurentnosti
Lakši pristup kreditima	84.pozicija	U prvih 69	Indeks globalne konkurentnosti
Dobijanje kredita	12.pozicija	U prvih 10	Doing Business
Razvoj preduzetničkih znanja, vještina i kompetencija – usklađenost sa potrebama tržišta rada			
Dostupnost lokalnih specijalizovanih usluga za obuku	89. pozicija	U prvih 73	Indeks globalne konkurentnosti
Obim obuke zaposlenih	109.pozicija	U prvih 89	Indeks globalne konkurentnosti
Jačanje konkurentnosti MMSP			
Broj inovativnih MMSP u ukupnom broju preduzeća	Ne postoje podaci	Prate se	Monstat, godišnji izvještaj
Dodata vrijednost MMSP	912 mil EUR	1076 mil EUR	Zavod za statistiku, SBE Fact Sheet
Izvoz (% BDP)	45.pozicija	U prvih 37	Indeks globalne konkurentnosti
Priroda konkurentne prednosti	69.pozicija	U prvih 56	Indeks globalne konkurentnosti

Kvalitet lokalnih dobavljača	84.pozicija	U prvih 69	Indeks globalne konkurentnosti
Sofisticiranost proizvodnog procesa	103.pozicija	U prvih 85	Indeks globalne konkurentnosti
Izvoz kulturnih i kreativnih usluga % ukupne trgovine	57.pozicija	U prvih 47	Global Innovation Index
Državne onlajn usluge	47.pozicija	U prvih 38	Global Innovation Index
e-Učešće	17.pozicija	U prvih 14	Global Innovation Index
Inovacije proizvoda/procesa u MMSP	Ne postoje podaci	Prate se	European Innovation Scoreboard
Organizacione/marketing inovacije u MMSP	Ne postoje podaci	Prate se	European Innovation Scoreboard
In-house inovacije MMSP	Ne postoje podaci	Prate se	European Innovation Scoreboard
Inovativna MMSP saradjuju sa drugim MMSP i organizacijama	Ne postoje podaci	Prate se	European Innovation Scoreboard
Promocija preduzetništva mladih, žena i socijalnog preduzetništva			
Ukupna preduzetnička aktivnost u ranoj fazi radne populacije žena	Ne postoje podaci	Uspostavljeno paraćenje	EU SME Performance Review

Okvirni Akcioni plan za period 2018-2022. godine

	Aktivnost	Period realizacije	Nadleznost	Rezultat (indikatori)			Izvor verifikacije
				Indikator	Polazna vrijednost 2017. na kraju godine	Projekcija za 2020. na kraju godine	
STRATEŠKI CILJ 1: UNAPRJEĐENJE POSLOVNOG AMBIJENTA							
Operativni cilj 1.1. Stvaranje podsticajnog pravnog okvira i pojednostavljenje administrativnih procedura prema potrebama MSP							
1.1.1. M1 - Unapređenje pravne regulative i smanjenje administrativnih opterećenja							
1.1.1.1.	Unapređenje kvaliteta izvršnog postupka kroz smanjenje broja procedura i smanjenje troškova	2018-2022	Ministarstvo pravde	1. Izmjena i dopuna zakona o izvršenju i obezbeđenju („Službeni list CG” broj 22/17) kojim će se precizirati norme koje se odnose na protivizvršenje, stvoriti uslovi za ubrzanje postupka izvršenja i podizanje kvaliteta i efikasnosti tog postupka., kao i usklađivanje sa evropskim pravnim tekovinama 2. Unaprijeđen rang Crne Gore u DB	Izvršni postupak je preopterećen procedurama i troškovima koji su nepotrebni, posebno u dijelu protivizvršenja, te je stoga izvršni postupak spor, neefikasan, nedovoljno kvalitetan, na šta ukazuje i Izveštaj Svjetske banke o lakoći poslovanja prema kome je Crna Gora zauzela 42. mjesto od 190 država svijeta. u DB	Izvršni postupak je rasterećen nepotrebnih procedura i troškova, a posebno u delu protiv izvršenja. Izvršni postupak je ubrzan, podignut je kvalitet i efikasnost izvršitelja i ostvaren naperdak Crne Gore za minimum tri mjesta u Izveštaju za 2020.	Službeni list Crne Gore i Izveštaj o lakoći poslovanja za 2020. godinu.
1.1.1.2.	Kreirati paket olakšica za smanjenje administrativnih opterećenja za mlade preduzetnike/ce i žene u prve 3 godine poslovanja, uz pretodnu analizu izvodljivosti i uticaja	2019	Ministarstvo ekonomije	Broj preduzeća koji koriste podršku za mlade preduzetnike/ce i žene u prve 3 godine poslovanja	Postoji instrument podrške kroz druge programe podsticanja razvoja biznisa - nije specijalizovan	Minimum 30 novih preduzetnika/ca godišnje među mladima i ženama i 30 postojećih koristi ovaj paket podrške	Izveštaj Ministarstva ekonomije

1.1.2. M2 - Uklanjanje regulatornih prepreka preduzećima u postupku registracije							
1.1.2.1.	<p>Uspostavljanje e-servisa sa ciljem obezbjeđivanja transparentnosti podataka od važnosti za transakcije nepokretnosti:</p> <p>i. Implementacija e-servisa preuzimanje e-potpisanog lista nepokretnosti/posjedovnog lista.</p> <p>ii. Implementacija e-servisa pružimanje e-potpisanog uvjerenja.</p>	<p>i. 2018</p> <p>ii. 2019</p>	<p>Ministarstvo finansija Uprava za nekretnine Notarska komora</p>	<p>i. Pripremljeno - testiranje Uspostavljen e-servis za transakciju nepokretnosti ii. U toku (Pripremljeno – testiranje) Potpuno funkcionisanje e-servisa za transakciju nepokretnosti i to za izdavanje e-lista nepokretnosti i uvjerenja Smanjenje broja procedura u postupku Primpripremljena Analiza Unaprijeđen rang u DB</p>	<p>Indikator "registrovanje nepokretnosti" u posljednjem Izvještaju DB zauzima 76. mjesto.</p>	<p>Ostvareti napredak u rangiranju indikatora "registrovanje nepokretnosti" u odnosu na prethodnu godinu i osvariti bolju poziciju CG u narednom Izvještaju DB, a najkasnije do 2020. godine</p>	<p>Izvještaj Uprave za nekretnine Izvještaj Svjetske banke za lakoću poslovanja</p>
1.1.2.2.	<p>Uspostavljanje e-servisa predaje zahtjeva od strane notara u cilju pojednostavljenja procedure registracije nepokretnosti; Za realizaciju potrebno:</p> <p>1. Izmjene i dopune Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti, odnosno Zakona o notarima, vezano za predaju zahtjeva od strane notara isključivo kao e-dokumenta.</p> <p>2. Donošenje pravila i procedura za korišćenje web servisa.</p> <p>3. Obezbeđivanje finansijskih sredstava za održavanje sistema i licenci.</p>	2018	<p>Ministarstvo finansija Uprava za nekretnine Notarska komora</p>	<p>Uspostavljen one stop shop sistem registracije nepokretnosti kod notara Smanjen broj procedura u postupku Unaprijeđen rang u DB</p>	<p>Indikator "registrovanje nepokretnosti" u posljednjem Izvještaju DB zauzima 76. mjesto.</p>	<p>Ostvareti napredak u rangiranju indikatora "registrovanje nepokretnosti" u odnosu na prethodnu godinu i osvariti bolju poziciju CG u narednom Izvještaju DB</p>	<p>Izvještaj Uprave za nekretnine Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta</p>

1.1.2.3.	Kvartalno izvještavanje o primjeni Zakona o državnom premjeru i katastru u dijelu postupanja Uprave za nekretnine u skladu sa rokovima.	2018-2022	Uprava za nekretnine	Redovna priprema izvještaja Unaprijeđen rang u DBS smanjenje broja nezavršenih predmeta smanjenje vremena potrebnog za registraciju nepokretnosti	Indikator "registrovanje nepokretnosti" u posljednjem izvještaju DB zauzima 76. mjesto.	Ostvariti napredak u rangiranju indikatora "registrovanje nepokretnosti" u odnosu na prethodnu godinu i osvariti bolju poziciju CG u narednom izvještaju DB	Izvještaj Uprave za nekretnine; Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta
1.1.3. M3 - Unapređenje transparentnosti i predvidljivosti poreskog sistema							
1.1.3.1.	Sprovoditi aktivnosti za podsticanje korisnika u cilju što većeg korišćenja usluga elektronskog plaćanja poreza	2018-2022	Ministarstvo finansija Poreska uprava	Unaprijeđen rang u DB za 2017 - 70. mjesto	Indikator "plaćanje poreza" u posljednjem izvještaju DB iz 2017. godine zauzima 70. mjesto.	Ostvariti napredak u rangiranju indikatora "plaćanje poreza" u odnosu na prethodnu godinu i osvariti bolju poziciju CG u narednom izvještaju DB - 68. mjesto	Izvještaj Poreske uprave; Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta
1.1.4. - M4 - Realizacija preporuka predviđenih akcionim planom 'Giljotine propisa'							
1.1.4.1.	Potpuno sprovođenje Akcionog plana za implementaciju preporuka "Giljotine" propisa.	2018	Ministarstvo ekonomije Ministarstvo finansija Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo kulture Ministarstvo održivog razvoja i turizma Ministarstvo pravde Ministarstvo prosvjete	Realizovane sve preporuke iz AP do kraja 2018. godine	Zaključno sa IV kvartalom 2017. godine, od usvajanja Akcionog plana (maj 2012) su realizovane 1.233 preporuke od ukupno prihvaćenih 1.446 preporuka, odnosno stepen realizacije iznosi 85,27%.	Ostvariti usklađivanje propisa u skladu sa implementacijom preporuka Giljotine propisa i realizovati sve preporuke, odnosno 100% preporuka.	Izvještaj Savjeta za konkurentnost o sprovođenju Akcionog plana za implementaciju preporuka

1.1.5. M5 - Nastavak rada na unapređenju e Uprave i pružanju elektronskih usluga							
1.1.5.1.	Uspostavljanje integralnog informacionog sistema u cilju povezivanja i razmjenjivanja podataka po službenoj dužnosti	2019	Poreska uprava Uprava carina Fond PIO Uprava za inspeksijske poslove	Uspostavljen integralni informacioni sistem Unaprijeđen rang u DB	Integralni informacioni sistem za povezivanje i razmjenu podataka po službenoj dužnosti ne postoji 70. mjesto od 190 država svijeta u DB	Uspostavljen integralni informacioni sistem za povezivanje i razmjenu podataka po službenoj dužnosti do 2020. godine Ostvariti napredak u rangiranju CG u narednom Izvještaju DB.	Izvještaj PU, UC, Fonda PIO, UZP Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta
1.1.5.2.	Uvođenje potpune elektronske registracije preduzeća	2019	Ministarstvo finansija Poreska uprava Ministarstvo javne uprave	Funkcionalna elektronska registracija Unaprijeđen rang u DB	Elektronska registracija preduzeća se ne sprovodi do kraja 70. mjesto od 190 država svijeta u DB	U potpunosti uspostavljena elektronska registracija preduzeća najkasnije do 2020. godine Ostvariti napredak u rangiranju CG u narednom Izvještaju DB.	Izvještaj Poreske uprave Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta
1.1.5.3.	Povećanje broja elektronskih servisa na portalu eUprava.me	2018-2020	MJU	Broj servisa na portalu	249 elektronskih servisa	500 elektronskih servisa	Portal euprava.me ili Izvještaj o realizaciji Strategije razvoja informacionog društva
1.1.5.4.	Izrada softvera i obuka ponuđača i naručilaca	2019-2020	Uprava za javne nabavke	Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki, udio korišćenja elektronskih javnih nabavki u ukupnom broju ugovora o javnoj nabavci tokom godine	Početak tenderske procedure za odabir najpovoljnijeg ponuđača	Potpisivanje ugovora i početak implementacije projekta	Izvještaj o javnim nabavkama u Crnoj Gori - Vlada Crne Gore - Uprava za javne nabavke

Operativni cilj 1.2. Uvođenje i implementacija pune RIA-e							
1.2.1. M1 - Unapređenje procesa analize procjene uticaja propisa – RIA							
1.2.1.1.	Uvođenje obaveze pripreme i popunjavanja RIA obrasca paralelno pri pripremi nacrtu zakona, koji će biti dio materijala koji je na javnoj raspravi zajedno sa nacrtom zakona	2018-2022	Ministarstvo finansija Generalni sekretarijat Vlade CG Ministarstvo javne uprave	Uvedena obaveza pripreme I popunjavanja RIA obrasca paralelno pri pripremi nacrtu zakona i povećan procenat zakona uz koje je izrađena RIA, paralelno sa njihovim kreiranjem na minimum 25% do 2020. godine	Donošenje Uredbe koja će u postupku sprovođenja javne rasprave propisati obavezu paralelne pripreme RIA analize zajedno sa nacrtom/predlogom zakona	Uvedena obaveza pripreme I popunjavanja RIA obrasca paralelno pri pripremi nacrtu zakona i povećan procenat zakona uz koje je izrađena RIA, paralelno sa njihovim kreiranjem za minimum 25% do 2020. godin.	Izveštaj Ministarstva finansija o sprovođenju RIA
1.2.1.2.	Unapređenje kvaliteta propisa i sprovođenje obaveze izrade RIA uz sve propise	2018-2022	Sva ministarstva	Procenat izradjenih RIA koje su usaglašene sa standardima kvaliteta, u odnosu na ukupan broj RIA koje su dostavljene na mišljenje Ministarstvu finansija prvi put Kvalitetni i detaljni RIA izvještaji	25%	50%	Izveštaj Ministarstva finansija o kvalitetu primjene RIA-e Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta
1.2.1.3.	Sprovođenje obuka državnih službenika u cilju razvijanja vještina za obavljanje ekonomskih i finansijskih analiza u okviru RIA izvještaja	2018-2022	Ministarstvo finansija	Sprovođenje većeg broja obuka Kvalitetni i detaljni RIA izvještaji	8 obuka 200 obučanih službenika	Organizovano minimum još 8 obuka i obučeno još minimum 200 državnih službenika, kako bi se unaprijedio kvalitet izvještavanja.	Izveštaj Ministarstva finansija Crna Gora Kroz međunarodne ekonomske indikatore s predlogom akcionog plana za unapređenje poslovnog ambijenta
1.2.2. M2 - Uvođenje MSP testa i procjene narušavanja konkurencije kao sastavnog djela analize procjene uticaja propisa – RIA;							
1.2.2.1.	Uvođenje MSP testa u okviru RIA-u	2019-2020	Ministarstvo finansija	Unapređena RIA uključivanjem MSP testa	Trenutno se samo u okviru pitanja kako propis utiče privredne subjekte a posebno na poslovanje MSP radi procjena uticaja na MSP	Razrađen MSP test u upotrebi i na njega je odgovorilo minimum 50% predlagača zakona u 2020. godini	Izveštaj Ministarstva finansija o sprovođenju RIA

1.2.3. M3 - Uvođenje standarda za mjerenje administrativnog opterećenja privrede i njegovo redovno sprovođenje.							
1.2.3.1.	Unaprijediti kvalitet izvještavanja u postupku pripreme izvještaja o sprovedenoj analizi uticaja propisa, posebno u dijelu definisanja pozitivnih, negativnih, direktnih i indirektnih uticaja na građane i privredu i sagledavanja posljedica na poslovni ambijent	2020.god	Ministarstvo finansija	Procenat propisa koji imaju uticaj na poslovni ambijent, a kod kojih se za RIA primjenjuje Model standardnog troška (Standard Cost Model); Kvalitetni i detaljni RIA izvještaji	0%	30%	Izveštaj Ministarstva finansija Izveštaj o sprovođenju Strategije reforme javne uprave u CRNOJ GORI 2016-2020
Operativni cilj 1.3. Unapređenje uključivanja predstavnika privrede u kreiranje poslovnog ambijenta							
1.3.1. M1 - Uključivanje predstavnika privrede u proces donošenja odluka, pre svega propisa i strateških dokumenata;							
1.3.1.1.	Jačanje procesa javnih konsultacija kroz proces sprovođenja javnih rasprava	2018-2022	Sva ministarstva	Procenat propisa kod kojih su u postupku javne rasprave u potpunosti ispoštovana pravila javnog učešća Kvalitetni i detaljni RIA izvještaji	41,5%	90%	Izveštaj o sprovođenju Strategije regulatorne reforme za period 2016-2020
1.3.1.2.	Razmatranje materijala i propisa tokom faza izrade, koji su od značaja za privredu, na sjednicama Savjeta za konkurentnost gdje su članovi predstavnici privrednih udruženja. Analiziranje važećih propisa sa aspekta njihovog uticaja na poslovni ambijent i konkurentnost, iniciranje predlaganja izmjena propisa radi pojednostavljivanja, odnosno brisanja procedura koje predstavljaju barijeru za veću konkurentnost ili prestanak njihovog važenja.	2018-2022	Ministarstvo finansija Savjet za konkurentnost Sva ministarstva	Razmatranje i usvajanje svih komentara i sugestija zainteresovanih strana, ukoliko se ocijeni njihova opravdanost, radi izrade kvalitetnijeg i primjenjivijeg propisa/materijala.	pripremljen godišnji izvještaj	Pripremljena 3 godišnja izvještaja	Godišnji izvještaj Savjeta za konkurentnost
1.3.1.3.	Učestvovanje u donošenju pravne regulative koja se tiče biznisa	2018-2022	UPCG, MBA, PKCG	Učešće predstavnika privrede u radnim grupama na izradi propisa		Minimum za 25% povećan broj radnih grupa za pripremu propisa u koje su uključeni privrednici do 2020. godine	Izveštaj o radu Vlade

1.3.1.4.	Priprema smjernica za učešće predstavnika privrede u svim fazama pripreme propisa koji utiču na privredu i njihova primjena	2019	Generalni sekretarijat	Usvajanje smjernica i njihova primjena na pripremu propisa		Minimum 50% propisa je u toku 2020 godine pripremljeno sa učešćem predstavnika privrede od momenta donošenja odluke da se propis radi, preko konsultacija za smernice u kom pravcu će se neki propisa izrađivati, preko radnih grupa i javnih rasprava	Izveštaj o radu Vlade
1.3.2. M2 - Propisivanje obaveze konsultacija u svim fazama pripreme propisa i strateških dokumenata koji utiču na poslovni ambijent							
1.3.2.1.	Potreba za organizovanje javnih konsultacija (rasprava) u različitim fazama pripreme propisa i strateških dokumenata koji utiču na poslovni ambijent	Kontinuirano	Sva ministarstva Ministarstvo javne uprave	Razmatranje i usvajanje svih komentara i sugestija zainteresovanih strana, ukoliko se ocijeni njihova opravdanost, radi izrade kvalitetnijeg i primjenjivijeg propisa/dokumenta.			Izveštaji ministarstava
STRATEŠKI CILJ 2: UNAPRJEĐENJE PRISTUPA FINANSIJAMA							
Operativni cilj 2.1. Unaprjeđenje ponude i korišćenja postojećih finansijskih instrumenata							
2.1.1. M1 - Poboljšanje ponude i korišćenja kreditnih i faktoring aranžmana							
2.1.1.1.	Realizacija kreditnih aranžmana	2018-2022	Investiciono razvojni fond CG	Broj preduzeća Iznos odobrenih kreditnih plasmana Broj otvorenih radnih mjesta	Broj preduzeća: 407 preduzeća Iznos odobrenih kreditnih plasmana: 110,9 mil€ Broj otvorenih/očuvanih radnih mjesta 8.469 (uključuje i radna mjesta u okviru faktoring aranžmana)	Broj preduzeća: najmanje 1.500 Iznos odobrenih plasmana: 380 mil€ Broj otvorenih/očuvanih radnih mjesta: najmanje 7.000 godišnje	Izveštaj IRFCG

2.1.1.2.	Realizacija faktoring aranžmana	2018-2022	Investiciono razvojni fond CG	Broj realizovanih faktoring aranžmana Iznos odobrenih sredstava Broj očuvanih radnih mjesta	Broj realizovanih faktoring aranžmana: 32 Iznos odobrenih sredstava: 64,65 mil€	Broj realizovanih faktoring aranžmana: najmanje 120 Iznos odobrenih sredstava: 215 mil€ Broj radnih mjesta: u okviru 2.1.1.1.	Izveštaj IRFCG
2.1.1.3.	Implementacija Inoviranog programa za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori, za postojeća pravna lica	2018-2022	Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Broj preduzeća Vrijednost odobrenih kredita Broj novootvorenih radnih mjesta	Broj preduzeća: 5 kredita dodijeljeno preduzećima/pravnim licima Vrijednost odobrenih kredita: 40.000.00€ Broj novootvorenih radnih mjesta: 8 novih radnih mjesta	Broj preduzeća: 31 kredit dodijeljen preduzećima/pravnim licima Vrijednost odobrenih kredita: 300.000.00€ Broj novootvorenih radnih mjesta: 60 novih radnih mjesta (projekcija urađena na osnovu broja dodijeljenih kredita u prethodne 3 godine)	Izveštaj ZZZCG
2.1.2. M2 - Unapređenje ponude i mogućnosti korišćenja bespovratne podrške (grantova)							
2.1.2.1.	Implementacija Programa povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja 2017-2020	2018-2020	Ministarstvo ekonomije	Broj preduzeća koji je podržan Programom Vrijednost finansijske podrške kroz grantove za uvođenje standarda i akreditaciju	Broj preduzeća koji je podržan Programom: 34 preduzeća Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 55.435,00€	Broj preduzeća koji je podržan Programom: najmanje 100 preduzeća Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 420.000€	Izveštaj ME
2.1.2.2.	Implementacija Zakona o šemama kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda („Službeni list CG“, broj 22/17) Uredba o uslovima, načinu i dinamici sprovođenja mjera agrarne politike - AGROBUDŽET	2018 - 2020	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja	Broj registrovanih proizvoda šemama kvaliteta Broj proizvođača koji su uveli standard kvaliteta i bezbjednosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda	Broj registrovanih proizvoda šemama kvaliteta: 2 Broj proizvođača koji su uveli standarde kvaliteta i bezbjednosti hrane: 10	Broj registrovanih proizvoda šemama kvaliteta: 8, Broj proizvođača koji su uveli standard kvaliteta i bezbjednosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda: 30	Službeni list Crne Gore Izveštaj MPRR
2.1.2.3.	Implementacija Programa podsticanja razvoja klastera u Crnoj Gori	2018-2020	Ministarstvo ekonomije	Broj klastera koji su podržani Programom Vrijednost finansijske podrške kroz grantove	Broj klastera koji su podržani Programom: 5 klastera/projekata Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 64.786€	Broj klastera koji su podržani Programom: 18 klastera/projekata Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 450.000€	Izveštaj ME

2.1.2.4.	Implementacija Programa podrške za modernizaciju prerađivačke industrije 2018-2020	2018-2020	Ministarstvo ekonomije u saradnji sa IRFCG	Broj preduzeća koji je podržan Programom Vrijednost finansijske podrške kroz grantove Vrijednost nabavke opreme	Broj preduzeća koji je podržan u okviru Programa: 4 preduzeća Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 61.636,32 € Vrijednost nabavke opreme: 483.866,74 €	Broj preduzeća koji je podržan u okviru Programa: 25 preduzeća Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 611.636,32 € Vrijednost nabavke opreme: 2.983.866,74 €	Izveštaj ME
2.1.2.5.	Implementacija Programa za unaprjeđenje inovativnosti MSP 2018-2020	2018-2020	Ministarstvo ekonomije	Broj preduzeća koji je podržan Programom Vrijednost finansijske podrške kroz grantove za unaprjeđenje inovativnosti	Broj preduzeća koji je podržan Programom: 3 preduzeća Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 10.425€	Broj preduzeća koji je podržan Programom: najmanje 5 preduzeća Vrijednost finansijske podrške kroz grantove: 50.000,00€	Izveštaj ME
2.1.2.6.	Implementacija Uredbe o podsticanju direktnih investicija ("Službeni list Crne Gore" br. 80/15)	2018-kontinuirano	Ministarstvo ekonomije, Sekretarijat za razvojne projekte	Broj potpisanih/zaključenih ugovora/vrijednost investicionih projekata Broj finalizovanih projekata /vrijednost realizovanih investicija Povećanje broja zaposlenih kroz otvaranje novih radnih mjesta	Broj potpisanih/zaključenih ugovora: 6 projekata se realizuje u skladu sa zaključenim ugovorima/ vrijednost investicionih projekata 7,1 mil. € Broj finalizovanih projekata/vrijednost realizovanih investicija : 2 investiciona projekta iz oblasti drvoprerade i proizvodnje hrane/2,8 mil. € realizovane investicije. Povećanje broja zaposlenih kroz otvaranje novih radnih mjesta: zapošljavanje 108 lica na neodređeno vrijeme.	Broj potpisanih/zaključenih ugovora/vrijednost investicionih projekata: 15 Broj finalizovanih projekata /vrijednost realizovanih investicija: 9 Povećanje broja zaposlenih kroz otvaranje novih radnih mjesta: 500	Godišnje izvještavanje Sekretarijata za razvojne projekte

2.1.2.7.	Implementacija Programa podsticajnih mjera u oblasti turizma	2018-2022	MORT, NTO CG	Broj realizovanih projekata/vrijednost podržanih projekata	16 podržanih projekata u 2017.g. u okviru Mjere podrške "Obogaćivanje i unapređenje ponude" Vrijednost podržanih projekata: 60.000,00€	Podrška za mjeru "Razvoj inovativnih turističkih proizvoda koji obogaćuju turističku ponudu" se realizuje putem Javnih poziva. Broj podržanih projekata na kraju 2020 planira se na 65 (na osnovu projekcije iz 2017). Vrijednost podržanih projekata: 480.000,00 (projekcija na osnovu planiranih sredstava iz 2018.)	MORT, NTO CG
2.1.2.8.	Realizacija programa IPARD II -Mjera 3	2018-2020	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja	Broj MSP preduzeća iz oblasti poljoprivredne proizvodnje podržanih Programom Vrijednost podrške Broj otvorenih radnih mjesta	Implementacija Programa je u 2018. godini	Broj preduzeća podržanih Programom: 150 projekata Vrijednost finansijske podrške: 47.386.668,00€ Broj otvorenih radnih mjesta: planirano otvaranje 120 novih radnih mjesta	MPRR
Operativni cilj 2.2. Razvoj i korišćenje novih finansijskih instrumenata							
2.2.1. M1 - Razvoj modela i izdavanje kreditnih garancija							
2.2.1.1.	Razvoj modela garantnih šema	2018	Investiciono razvojni fond CG	Uspostavljanje modela Garantnog fonda	U toku 2017. godine sprovedene su pripremne aktivnosti na osnivanju Garantnog fonda u okviru IRFCG: usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o IRFCG i statuta IRFCG	U cilju uspostavljanja Garantnog fonda u 2018. je planirano izmjena internih akata, imenovanje članova Garantnog Odbora i obezbjeđenje početnog kapitala za funkcionisanje. Izdavanje garancija je planirano od 2019. godine	Izveštaj IRFCG

2.2.1.2.	Primjena modela garantnih šema u okviru Garantnog Fonda	2019-2020	Investiciono razvojni fond CG	Broj izdatih garancija za MMSP u cilju smanjenja potreba za kolateralom	Aktivnost počinje u 2019. godini	Broj izdatih garancija: 80 izdatih garancija	Izveštaj IRFCG
2.2.2. M2 - Razvoj novih instrumenata mikrokreditiranja							
2.2.2.1.	Razvoj instrumenta mikrokreditiranja	2018	Investiciono razvojni fond CG	Uspostavljanje modela mikrokreditiranja	U toku 2017. godine sprovedene su pripreme aktivnosti na razvoju mikrokreditnog instrumenta: usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o IRFCG i statuta IRFCG	U cilju uspostavljanja novog instrumenta za mikrokreditiranje, u 2018. je planirano potpisivanje Ugovora sa Razvojnog bankom savjeta Evrope-CEB u iznosu od 30 mil€. Nakon toga slijedi plasiranje mikrokredita.	Izveštaj IRFCG
2.2.2.2.	Primjena novog instrumenta mikrokreditiranja	2018-2020	Investiciono razvojni fond CG	Broj izdatih mikrokreditnih plasmana pod povoljnim uslovima	Broj izdatih mikrokreditnih plasmana: najmanje 20 mikrokreditnih plasmana	Broj izdatih mikrokreditnih plasmana 100 mikrokreditnih plasmana	Izveštaj IRFCG
2.2.3. M3 - Razvoj i unaprjeđenje uslova za korišćenje instrumenta vlasničkog kapitala							
2.2.3.1.	Organizacija promotivnih događaja za korišćenje vlasničkog kapitala	2019-2022	Investiciono razvojni fond CG	Broj organizovanih događaja u cilju promocije vlasničkog kapitala, broj prisutnih MMSP	Aktivnost planirana od 2019. godine	Broj organizovanih događaja: organizovanje najmanje 2 događaja za inovativna start up i MSP	Izveštaj IRFCG
2.2.4. M4 - Unaprjeđenje korišćenja raspoloživih finansijskih instrumenata u okviru EU programa (COSME, IPA, WB EDIF, iCreative Europe, itd)							
2.2.4.1.	Učešće IRF CG u COSME programu	2018-	Investiciono razvojni fond CG	Usvojena aplikacija IRFCG za učešće u COSME programu-instrument kreditnih garancija za finansijske posrednike	U 2017. urađene su aktivnosti pripreme aplikacije za COSME instrument kreditnih garancija. Aplikacija IRFCG je predata u EIF.	Planirana je dalja saradnja sa EIF u cilju detaljnog razmatranja aplikacije i realizacija ostalih aktivnosti kako bi se ispunili neophodni uslovi za uspjeh apliciranja	Izveštaj IRFCG

2.2.4.2.	Razvoj modela izdavanja kreditnih garancija iz COSME programa	2018-	Investiciono razvojni fond CG	Razvijen model izdavanja kreditnih garancija	U 2017. urađene su aktivnosti pripremne aplikacije za COSME instrument kreditnih garancija. Aplikacija IRFCG je predata u EIF.	Razvijen model kreditnih garancija kao osnova za plasman proizvoda iz COSME programa	Izveštaj IRFCG
2.2.4.3.	Primjena modela COSME garantnih šema	2019-2020	Investiciono razvojni fond CG	Broj plasmana/kreditnih garancija bez potrebe obezbjeđenja kolaterala	Aktivnost počinje u 2019. godini	Broj plasmana: 200 izdatih kreditnih garancija	Izveštaj IRFCG
2.2.4.4.	Korišćenje instrumenata WB EDIF/ENIF fonda	2018-	Investiciono razvojni fond CG	Promocija instrumenta ulaganja u vlasnički kapital; Broj preduzeća korisnika ENIF fonda za inovativna MSP	U 2017. promovisan je ENIF fond za ulaganja u vlasnički/rizični kapital za start up i inovativna MSP.	Promocija instrumenta ulaganja u vlasnički kapital: Učešće na najmanje jednom događaju Broj preduzeća korisnika ENIF fonda: 1 preduzeće finansirano kroz vlasnički kapital od strane ENIF fonda	Izveštaj IRFCG
2.2.4.5.	Implementacija aktivnosti iz IPA 2014-2020 za sektor Konkurentnost i inovacije; * Aktivnosti su u fazi ugovaranja. Precizni podaci u vezi sprovođenja aktivnosti će biti dostupni tokom 2019. godine, nakon ugovaranja aktivnosti.	2019-2020	Ministarstvo ekonomije	N/A biće poznato nakon početka projekta	N/A biće poznato nakon početka projekta	N/A biće poznato nakon početka projekta	Izveštaj ME/Godišnji izvještaj o realizaciji projekta
2.2.4.6.	Prezentacija i promocija mogućnosti učešća na konkursima EU programa za kulturu Kreativna Evropa u cilju razvoja Kreativnih industrija i preduzetništva u kulturi	2018-	Ministarstvo kulture/Filmski centar Crne Gore	Broj podržanih projekata MMSP preduzeća u kreativnim industrijama	Broj podržanih projekata MMSP preduzeća u kreativnim industrijama: 8 projekata MMSP	Broj podržanih projekata MMSP preduzeća u kreativnim industrijama: 30 projekata MMSP	Izvetstaj o radu MK

2.2.4.7.	Nastavak procedure za pristupanje potpornom fondu za kinematografiju Savjeta Evrope Eurimages	2018-	Ministarstvo kulture/ Filmski centar Crne Gore	Sticanje statusa zemlje članice; Broj podržanih projekata MMSP u oblasti filma i kinematografije	Pripreme aktivnosti na pristupu fondu Eurimages	U 2018 se očekuje završetak procedure pristupa Crne Gore fondu za kinematografiju Eurimages. Sticanjem statusa zemlje članice se stiču uslovi za prijavu MMSP iz Crne Gore na konkurse fonda. Broj podržanih projekata MMSP u oblasti filma i kinematografije: 1 projekat MMSP	Izvjestaj o radu MK
----------	---	-------	---	---	---	--	---------------------

Operativni cilj 2.3. Unapredjenje kapaciteta za pristup I upravljanje finansijama

2.3.1. M1 - Promocija modela finansiranja i unaprjeđenje znanja i vještina iz oblasti upravljanja finansijama

2.3.1.1.	Implementacija Programa finansijske pismenosti i investicione spremnosti- Podsticaj preduzetništva	2018-2020	Ministarstvo ekonomije	Broj organizovanih preduzetničkih obuka u cilju započinjanja biznisa i olakšavanja pristupa finansijama Broj polaznika (start up i MSP)	Broj organizovanih preduzetničkih obuka: 6 ciklusa Broj polaznika (start up i MSP): 11 polaznika	Broj organizovanih preduzetničkih obuka: 24 ciklusa Broj polaznika (start up i MSP): najmanje 40 polaznika	Izveštaj ME
2.3.1.2.	Advice for Small Businesses - Savjeti za mala preduzeca	2018-2020	EBRD	Broj preduzeća koja su prošla obuke	Broj preduzeća koja su prošla obuke: Obuka za 20 preduzeća na različite teme: "Upravljanje zalihama", itd.	Broj preduzeća koja su prošla obuke: Obuka za 30 preduzeca na temu "Upravljanje zalihama", Obuka za 20 preduzeća na temu "Finansijski menadžment"	Operativni plan 2018

2.3.2. M2 -Jačanje kapaciteta za ulaganje u alternativne izvore finansiranja (investiciona spremnost)

2.3.2.1.	Organizovati obuke i treninge za korišćenje alternativnih izvora finansiranja	2019-2020	IRFCG u saradnji sa ME	Broj organizovanih obuka cilju jačanja investicione spremnosti preduzeća, broj MMSP koji su prošli obuke	Aktivnost počinje u 2019. godini	Broj organizovanih obuka: organizovane 2 obuke	Izveštaj IRFCG, ME
----------	---	-----------	------------------------	--	----------------------------------	--	--------------------

2.3.2.2.	Promocija koncepta "anđeoskog investiranja" kroz rad Crnogorske mreže biznis anđela MEBAN	2018 -2022	MEBAN (osnovan od strane profesora Univerziteta Donja Gorica - UDG)	Promocija koncepta „anđeoskog investiranja“ odnosno investiranja ostvarenih preduzetnika u nove preduzetnike i preduzetničke projekte u najranijoj fazi. Realizovane investicije, edukacija/mentorska podrška/podrška studentima i mladima u cilju razvoja preduzetničkih ideja.	MEBAN je osnovan u 2018. godini.	U toku 2018. godine, podrška MEBAN-a preduzetničkim projektima je pružena na VIII Berzi preduzetničkih ideja održanoj na Dan pobjede odnosno Dan Evrope 9.maja na UDG-u. Investicije su iznosile po 2.000 € za projekte Treasure Hunt of Montenegro i Touristico. Planirano je učešće i predstavljanje firmi na Take Invest Summit 2019 u Istanbulu. Promocija koncepta na 4 događaja. Realizovane investicije do 15.000€, edukacija/mentorska podrška/podrška studentima i mladima u cilju razvoja preduzetničkih ideja: organizovano 6 edukacija/mentorska podrška za 6 preduzetnika/ podrška za 10 mladih i studenata.	Izveštaj MEBAN
----------	---	------------	---	--	----------------------------------	---	----------------

Operativni cilj 2.4. Unaprjeđenje regulatornog okvira za pristup finansijama

2.4.1. M1 - Unaprjeđenje zakonske regulative za lakši pristup finansijama

2.4.1.1.	Donošenje i primjena Zakona o izmjenama Zakona o sporazumnoj finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama kojim će se produžiti njegova primjena za godinu dana	2018-2019	Centralna banka Crne Gore	Iznos kredita kod kojih je inicirano restrukturiranje / potpisani sporazumi o postignutoj saglasnosti za učestvovanje u finansijskom restrukturiranju (ukupno, pravna lica, fizička lica); Iznos realizovanih restrukturiranih kredita (ukupno, pravna lica, fizička lica).	Stanje na 31.12.2017: inicirano restrukturiranje: ukupno 4.784,1 hilj. € od čega pravna lica 4,712,5 hilj. € i fizička lica 71,6 hilj. € Iznos realizovanog restrukturiranja duga: ukupno 21.170,6 hilj. € od čega fizička lica 1.033,2 hilj. € i pravna lica 20.137,4 hilj. €	Primjena Zakona je planirana do juna 2019. Projekciju nije moguće dati jer se proces restrukturiranja zasniva na principu dobrovoljnosti.	"Službeni list Crne Gore"; izvještaji Centralne banke Crne Gore
2.4.1.2.	Implementacija Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima	2018-	Centralna banka Crne Gore	Kreiranje baze podataka o poslovanju subjekata sa brojem subjekata koji pružaju finansijske usluge; Unaprjeđenje funkcionisanja Kreditnog registra, poboljšanje kvaliteta usluga, implementacija novih proizvoda (produžetak rada kreditnog registra, omogućavanje učitavanja ispravnosti dostavljenih izvještaja, izmjena i dopuna Izvještaja o zaduženju klijenta, set novih izvještaja za korisnike sistemskog karaktera, kreiranje izvještaja o istorijskim podacima o klijentu).	Broj nebankarskih finansijskih subjekata koji koriste usluge Kreditnog registra na 31.12.2017 iznosi 8; Broj proizvoda KR na 31.12.2017 dostupnih finansijskim institucijama iznosi 1 (Izvještaj o zaduženju klijenta u sistemu banaka, MFI i IRF).	Broj novih subjekata prema dosadašnjim najavama koji će najvjerovatnije podnijeti zahtjeve za licenciranje kod CBCG i otpočeti sa izvještavanjem u 2019. godini iznosi 4. Broj novih proizvoda dostupnih finansijskim institucijama do kraja 2018 iznosi 5.	"Službeni list Crne Gore" izvještaji Centralne banke Crne Gore

2.4.1.3.	Donošenje nove Odluke o kreditnom registru	2018	Centralna banka Crne Gore	Usvojena Odluka o kreditnom registru u cilju unaprjeđenja pružanja usluga i implementacije novih proizvoda, sa primjenom od 1.01.2019.	Sagledavanje potreba korisnika usluga za unapređenjem rada Kreditnog registra	Aktivnost realizovana u 2018. Usvojena Odluka o kreditnom registru. Primjena Odluke od 2019. godine	"Službeni list Crne Gore"; izvještaji Centralne banke Crne Gore
2.4.1.4.	Primjena nove Odluke o kreditnom registru	2019-	Centralna banka Crne Gore	Uključivanje u Kreditni registar nebankarskih finansijskih institucija (finansijski lizing, faktoring kompanije, kompanije za otkup potraživanja i kreditno garantne poslove) po dobijanju licence za rad od strane CBCG; Kreiranje novih proizvoda i širenje palete usluga (omogućavanje razmjene podataka sa korisnicima u XML formatu, unapređenje sigurnosti podataka upotrebom digitalnih sertifikata, kreiranje novog izvještaja o plaćanjima kreditnih obaveza na dnevnoj osnovi čime se poboljšava frekventnost izvještavanja i dnevna ažurnost registra, itd)	Broj nebankarskih finansijskih subjekata koji koriste usluge Kreditnog registra na 31.12.2017 iznosi 8; Broj proizvoda KR na 31.12.2017 dostupnih finansijskim institucijama iznosi 1 (Izvještaj o zaduženju klijenta u sistemu banaka, MFI i IRF).	Puna implementacija Odluke u oblasti pružanja proizvoda i usluga Kreditnog registra. Broj novih subjekata prema dosadašnjim najavama koji će najvjerojatnije podnijeti zahtjeve za licencu kod CBCG i otpočeti sa izvještavanjem u 2019. godini iznosi 4, pa se procjenjuje da će ih biti 12 u periodu 2017-2020. Broj novih proizvoda dostupnih finansijskim institucijama u 2019. godini sada nije moguće kvantifikovati, pa se procjenjuje 6 proizvoda u periodu 2017-2020.	Izvještaji Centralne banke Crne Gore
2.4.1.5.	Unaprjeđenje kvaliteta finansijskog izvještavanja za MMSP	2018- Kontinuiran a aktivnost	Ministarstvo finansija	Usklađivanje sa EU direktivom 2013/34	Pravilnik o sadržini i formi obrazaca finansijskih iskaza za privredna društva i druga pravna lica ("Službeni list Crne Gore", br. 005/11 od 21.01.2011)	Potpuna usklađenost sa EU direktivom 2013/34 vezana za finansijsko izvještavanje MMSP	Pravilnik o sadržini i formi obrazaca finansijskih iskaza za privredna društva i druga pravna lica (izmijenjeni Pravilnik), "Službeni list Crne Gore"; Izvještaj Ministarstva finansija

2.4.2. M2 Obezbijediti zakonodavni okvir za osnivanje i funkcionisanje fondova preduzetničkog kapitala.							
2.4.2.1.	Usvajanje Zakona o alternativnim investicionim fondovima	2019	Komisija za tržište kapitala	Usvojen Zakon	Rad na izradi Zakona je počeo u 2018.	Izrada Predloga zakona je planirana u okviru tvining projekta "Podrška regulaciji finansijskih usluga", koji je otpočeo u aprilu 2018. godine. Planirano je usvajanje Zakona u Q4 2019.	"Službeni list Crne Gore"
STRATEŠKI CILJ 3: RAZVOJ PREDUEZNIČKI H ZNANJA, VJEŠTINA I KOMPETENCIJA - USKLADENOST SA POTREBAMA TRŽIŠTA RADA							
Operativni cilj 3. 1: Razvoj preduzetničkih kompetencija u obrazovnom sistemu							
3.1.1. M1 - Unapređenje implementacije preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije u sve obrazovne programe i na svim nivoima obrazovanja							
3.1.1.1.	Urađeno najmanje 50 modularizovanih obrazovnih programa za stručne škole zasnovanih na ishodima učenja u kojima je data preporuka za dostizanje ključne kompetencije "preduzetništvo"	2018-2022	CSO UPCG	Programi usvojeni od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje i implementacija započeta u septembru 2018.godine Participacija UPCG u RG i tripartitnim tijelima koja odobravaju inicijative za razvoj kvalifikacija, standarde zanimanja i obrazovne programe (Nacionalni savjet za obrazovanje, Odbori, sektorske komisije...)	18 obrazovnih programa zasnovanih na ishodima učenja	50 obrazovnih programa	Izveštaj CSO Izveštaj o radu UPCG; Izveštaj o radu tijela; Web sajt UPCG

3.1.1.2.	Uvođenje modula preduzetništvo kao obaveznog u nastavnom planu i programu za sve obrazovne programe	2018-2022	Centar za stručno obrazovanje	Programi usvojeni od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje i implementacija započeta u septembru 2018.godine	Svaki obrazovni program sadrži modul preduzetništvo	Svaki obrazovni program sadrži modul preduzetništvo	
3.1.1.3.	Međupredmetna tema preduzetničko učenje urađena u skladu sa novim evropskim okvirom ključnih kompetencija i dokumentom EntreComp za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovno obrazovanje i Srednje opšte obrazovanje	2019	Zavod za školstvo	Formirana krovna komisija i komisije po nivoima obrazovanja	Jedna krovna komisija i tri komisije po nivoima obrazovanja		Rješenje o formiranju komisija
3.1.1.4.	Nastavak organizovanja obaveznog i izbornog predmeta Preduzetništvo i inovacije na većini fakultetskih jedinica Univerziteta Donja Gorica, unapređenje studijskog programa Preduzetništvo, menadžment i biznis	2018-2022	Univerzitet DonjaGorica - UDG	Programi usvojeni od strane NNV fakulteta	Više od 250 studenata slušalo predmet Preduzetništvo i inovacije;	Predmet se realizuje na 9 od 12 fakultetskih jedinica	Plan i program fakulteta
3.1.1.5.	Program za izborni predmeta Preduzetničko učenje za 7. ili 8. ili 9. razred osnovne škole distribuiran svim osnovnim školama	2018 -2020	Zavod za školstvo	Programi usvojeni od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje i implementacija započeta u septembru 2018.godine	0	Program se realizuje u 30% osnovnih škola	Usvojeni program od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje
3.1.2. M2 - Kontinuirana obuka nastavnika u dijelu sprovođenja preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije							
3.1.2.1.	Organizovana obuka iz preduzetništva za sve nastavnike koji predaju ovaj predmet/modul u stručnim školama, kao i za sve nastavnike ekonomske grupe predmeta u stručnim školama	2018-2022	Centar za stručno obrazovanje	Obučeno najmanje 200 nastavnika koji predaju modul/preduzetništvo, ekonomsku grupu predmeta/modula, kao i druge module/predmete.	100 nastavnika	Najmanje 200 nastavnika	Izvjestaj o radu

3.1.2.2.	Urađeno najmanje tri Programa stručnog usavršavanja nastavnika iz Preduzetništva	2019-2021	Centar za stručno obrazovanje	Programi akreditovan od strane Nacionalnog savjeta i uvršten u Katalog programa koji objavljuje CSO	Jedan program	Dva programa	Izvjestaj o radu
3.1.2.3.	Organizovanje obuke (savjetovanja, treninzi, okrugli stolovi..) za implementaciju međupredmetnih tema	kontinuirano	Zavod za školstvo	Obučeno 1200 nastavnika za različite nivoe obrazovanja	Obučeno najmanje 6000 nastavnika	Obučeno najmanje 7200 nastavnika za različite nivoe obrazovanja	Spisak obučениh nastavnika
3.1.2.4.	Organizovanje savjetovanja za implementaciju izbornog predmeta	kontinuirano	Zavod za školstvo	Svi nastavnici koji predaju izborni predmet prošli program obuke	0	Održana 3 savjetovanja na regionalnoj osnovi	Spisak skola ili nastavnika
3.1.3. M3 - Jačanje saradnje između obrazovnih institucija i privrede u cilju usaglašavanja obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada							
3.1.3.1.	Potpisivanje sporazuma o saradnji kojim se omogućava realizacija (plaćene) prakse i jačanje preduzetničkih kompetencija mladih	2018-2022	UPCG Ekonomski fakultet	Nastavak saradnje UPCG i obrazovnih institucija na polju kreiranja i implementacije obrazovnih politika: unapređenje zakonodavnog okvira, upisna politika, realizacija praktične nastave, profesionalne prakse i dualnog oblika obrazovanja. Broj potpisanih sporazuma, broj realizovanih praksi	Sklopljeno više od 30 sporazuma o saradnji	Potpisano više od 40 Sporazuma o saradnji	Potpisani sporazumi o saradnji, Izvjestaj o radu UPCG

3.1.3.2.	Unaprijeđen proces uključivanja preduzetnika sa uspješnom biznis praksom u praktičnu nastavu/sklapanje ugovora o saradnji između obrazovnih institucija i privrednih subjekata	2018-2022	PKCG MBA	Uspostavljena nova prosvjetno-poslovna partnerstva i povećan broj škola i učenika na praksi i u dualnom sistemu obrazovanja kao i povećam broj privrdnika sa uspješnom biznis praksom u praktičnoj nastavi Unaprijeđena saradnja između privatnog sektora i obrazovnih institucija	Organizovana 2 susreta privrednika i obrazovnih institucija za oko 40 ucesnika	Na sjednicama odbora udruženja Privredne komore Crne Gore biće promovisan i prezentiran dualni sistem obrazovanja i mogućnosti uključenja privrednika u dualni sistem obrazovanja i praktičnu obuku i profesionalnu praksu. Predvidja se u toku narednih godina poveću učešće poslodavaca u dualni sistem obrazovanja. Organizovano 6 susreta privrednika i obrazovnih institucija za oko 120 učesnika	Izvešta o radu MBA, PKCG
3.1.3.3.	Tradicionalno organizovanje Berze preduzetničkih ideja, 9. maja. Potpisivanje sporazuma o saradnji kojim se omogućava realizacija prakse i jačanje preduzetničkih kompetencija mladih ali i unaprijeđen proces uključivanja preduzetnika sa uspješnom biznis praksom u praktičnu nastavu. Organizacija Case Study Show u saradnji sa Studntskim biznis centom i Junior Achievement Serbia	2018-2022	Univerzitet DonjaGorica - UDG	Nagrađivanje studentskih biznis ideja i podsticaj za dalje razvijanje. Investiranje u ideje koje se prezentuju tokom Berze je zapravo krajnji cilj i motiv koji vodi ka otvaranju novih radnih mjesta, poboljšanju pozicije mladih ljudi na biznis sceni kao i razvijanju ekonomije.Unaprijeđ ena saradnja između privatnog sektora i obrazovnih institucija.	Nagrađeno 11 najboljih biznis ideja. Učestvovalo oko 30 kompanija koje su nagradile ideje. Potpisano oko 40 sporazuma o saradnji sa kompanijama. Oko 70 studenata obavilo praksu u okviru potpisanih sporazuma o saradnji. Oko 20 studenata Univerziteta Donja Gorica je osvojilo praksu u jednoj od kompanija učesnica Case Study Show događaja.	Nagrađeno više od 12 biznis ideja. Učešće oko 40 kompanija na Berzi. Potpisano oko 50 sporazuma o saradnji. Više od 100 studenata koji će obaviti praksu. Više od 30 studenata koji će osvojiti praksu kroz Case Study Show.	Potpisani sporazumi o saradnji. Izveštaji sa Berze preduzetničkih ideja, Izvještaj realizacije Case Study Show
3.1.3.4.	Implementacija Nacionalnog okvira kvalifikacija	2018-2022	Savjet za kvalifikacije, Sektorske komisije, Ministarstvo prosvjete	Usvojeni novi standardi zanimanja i formirane nove sektorske komisije			Izveštaj Ministarstva prosvjete

3.1.4. M4 - Promocija uvođenja preduzetništva u sve studijske programe u visokom obrazovanju;							
3.1.4.1.	Nastavak promocije preduzetništva i preduzetničkog učenja na svim fakultetima Univerziteta Donja Gorica	2018-2022	Univerzitet Donja Gorica - UDG	Organizacija Škole preduzetništva i inovacija za mlade, Poslovni Izazov Zapadnog Balkana, Case Study Show, kao i obilježavanje Globalne nedelje preduzetništva. Takmičenje u izradi biznis planova i razvijanje biznis ideje; izrada studija slučaja; organizovanje preduzetničkih konferencija, organizacija Preduzetničke tribine na kojoj učestvuju poznati preduzetnici, organizacija radionica; učešće na prestižnim međunarodnim takmičenjima.	Više od 500 srednjoškolaca učestvovalo u Školi preduzetništva, Poslovni izazov Zapadnog Balkana kao i Case Study Show - izradi biznis plana u studijskoj 2017-18. godini; Više od 130 prijava studenata i srednjoškolaca za učešće u Berzi preduzetničkih ideja. Organizovano gostovanje za više od 20 uspješnih preduzetnika;	Više od 1000 srednjoškolaca koji će učestvovati u Školi preduzetništva, Poslovni izazov Zapadnog Balkana kao i Case Study Show - izradi biznis plana do 2022. Više od 400 prijava studenata i srednjoškolaca za učešće u Berzi preduzetničkih ideja do 2022. Više od 40 uspješnih preduzetnika koji će gostovati u okviru Preduzetničke tribine.	http://www.udg.edu.me/
3.1.4.2.	Nastavak dobre prakse promocije preduzetništva na pojedinim fakultetima (npr. Ekonomski fakultet UCG)	2018-2022	Ekonomski fakultet	Takmičenje u izradi biznis plana; izrada studija slučaja; organizovanje preduzetničkih konferencija, tribina i radionica; gostovanje uspješnih preduzetnika; učešće na prestižnim evropskim takmičenjima	Više od 250 studenata učestvovalo u izradi biznis plana u studijskoj 2017-18. godini; Organizovano gostovanje za više od 10 uspješnih preduzetnika;	Oko 1000 studenata koji će do 2020. godine učestvovati u izradi biznis plana na Ekonomskom fakultetu i Studijama menadžmenta u Podgorici i Bijelom Polju; više od 50 gostovanje uspješnih preduzetnika;	www.ucg.ac.me
3.2. Operativni cilj 2 - Podizanje kapaciteta pružalaca poslovnih usluga							
3.2.1. M1 - Unapređenje poslovnih usluga za potrebe MSP							
3.2.1.1.	Kreiranje elektronske baze podataka o pružaocima poslovnih usluga	2018-2022	Ministarstvo ekonomije	Povećan broj pružalaca poslovnih usluga	Kreirana baza sa oko 340 pružalaca poslovnih usluga	Kreirana baza podataka za preko 400 pružalaca poslovnih usluga	www.mek.gov.me

3.2.1.2.	Realizacija obuka u cilju sticanja kompetencija za zaposlene u institucijama koje se bave podrškom osnivanja i razvoja MMSP	2018-2022	PKCG, UPCG, ZZCG, Ministarstvo ekonomije	Održano preko 60 obuka u cilju podizanja kapaciteta zaposlenih	Realizovano preko 20 obuka	Realizovano više od 60 obuka u cilju podizanja kapaciteta pružalaca poslovnih usluga	Izveštaj PKCG, UPCG, ZZCG, Ministarstvo ekonomije
3.2.2. M2 - Dalji razvoj obuka za MSP							
3.2.2.1.	Kontinuirano sprovođenje analize potreba za obukom u MMSP	2018-2022	ZZZCG PKCG	Realizovana Anketa poslodavaca	Realizovana Anketa poslodavaca na uzorku od 700 poslodavaca. Godišnje 400 polaznika edukativnih aktivnosti PKCG će ispuniti ankete i dati predloge daljih obuka.	Realizovana Anketa poslodavaca na uzorku većem od 1000 poslodavaca. Realizovano 1500 anketa	Izveštaj ZZZCG, Anketa poslodavaca. Godišnji izvještaj Sektora za obrazovanje PKCG
3.2.2.2.	Realizacija programa mentorstva	2018-2022	Ministarsvo ekonomije	Povećan broj obučenih mentora za 30%	Obučen 21 mentor za pružanje mentoring usluga	Obučeno više od 45 mentora za pružanje mentoring usluga	Godišnji izvještaj Ministarstva ekonomije
3.2.2.3.	Dalji razvoj obuka i konsultantskih i savjetodavnih usluga u skladu sa izraženim potrebama MSP	2018-2022	UPCG	Razvijeni novi servisi (obuke, konsultantske i savjetodavne usluge) za MSP	Pruženo preko 600 konsultantskih i savjetodavnih usluga za MSP/korisnike usluga na godišnjem nivou	Razvijena minimum 4 nova servisa za MSP (obuke, konsultantske i savjetodavne usluge); Broj MSP/korisnika servisa: 1000	Izveštaj UPCG
3.2.2.4.	Advice for Small Businesses - Savjeti za mala preduzeća (Uključujući Zene u biznisu)	2018-2020	EBRD	Broj organizovanih obuka na različite teme; Broj preduzeća/polaznika obuka	Broj organizovanih obuka na različite teme: "Upravljanje zalihama" I "Leadership in Action" Broj preduzeća/polaznika obuka: 30	Broj organizovanih obuka na različite teme: 3-4 nove teme; Broj preduzeća/polaznika obuka: do 100 preduzeća;	Operativni plan 2018 i 2020

Operativni cilj 3.3: Promocija cjeloživotnog preduzetničkog učenja u cilju povećanja zapošljivosti ljudskih resursa u Crnoj Gori							
3.3.1. M1.- Razvoj sistema neformalnog obrazovanja za unapređenje znanja i vještina;							
3.3.1.1.	Organizacija i sprovođenje edukativnih aktivnosti u cilju unapređenja i jačanja preduzetničkih znanja i vještina	2018-2022	ZZCG, PKCG, UPCG, Ministarstvo ekonomije	Realizovano oko 100 edukativnih aktivnosti za oko od 300 učesnika. Održano 16 seminara, 8 radionica i 2 obuke u toku 2017 u PKCG	Održano 30 edukativnih radionica za više od 100 učesnika. Održano 25 seminara godišnje u PKCG,	Održano preko 100 radionica za više od 300 učesnika. Održano 25 seminara godišnje u PKCG	spiskovi učesnika sa radionica, Izvjestaj UPCG
3.3.2. M2 - Jačanje kapaciteta Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje							
3.3.2.1.	Promocija cjeloživotnog preduzetničkog učenja, preduzetništva mladih i uticaja na strateška dokumenta koja prepoznaju politiku razvoja MSP, zapošljavanja, obrazovanja i razvoja ljudskih resursa od strane Nacionalnog partnerstva	I-IV kvartal	Ministarstvo ekonomije/Nacionalno partnerstvo	Održane najmanje 2 radionice/okrugla stola u organizaciji Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje	Održan 1 okrugli sto i 1 konferencija u organizaciji Nacionalnog partnerstva za preko 100 učesnika na temu razvoja preduzetništva mladih	Održane dvije radionice/okrugla stola za oko 40 učesnika	Ministarstvo ekonomije/Nacionalno partnerstvo

STRATEŠKI CILJ 4: JAČANJE KONKURENTNOSTI MMSP
Operativni cilj 4.1. Dalji razvoj sistema za podršku preduzetničkom ekosistemu
4.1.1. M1 - Jačanje institucionalne podrške za razvoj MMSP

4.1.1.1.	Uspostavljena nacionalna centralna jedinica za kreiranje i implementaciju programa podrške MMSP	2018-2022	MEK	Formiran Direktorat koji predstavlja svojevrsni "one stop shop" za postojeće i potencijalne MMSP u okviru kojeg posluje 5 Direkcija za pružanje podrške MMSP: Direkcija za investicije i unapređenje poslovnog ambijenta, Direkcija za saradnju sa biznis zajednicom, Direkcija za razvoj MSP, Direkcija za upravljanje projektima finansiranim iz EU pretpristupnih fondova, Direkcija za jačanje preduzetništva kroz međunarodne projekte.	Ministarstvo ekonomije u čijoj organizacionoj strukturi je bio operativan Direktorat za industriju i preduzetništvo i Direkcija za razvoj MSP kao organ u sastavu. Pored navedenih, podršku preduzetništvu je pružalo i nekoliko drugih Direktorata, te podrška nije bila objedinjena na jednom mjestu.	Formiran i operativan Direktorat koji predstavlja svojevrsni "one stop shop" za postojeće i potencijalne MMSP	Zaključak Vlade CG, Sistematizacija Ministarstva ekonomije; Izveštaj o radu Direktorata.
4.1.1.2.	Formiranje Savjeta za MMSP u cilju koordinacije aktivnosti sprovođenja politike MMSP, definisanja instrumenata i mehanizama za sprovođenje politike MMSP i njeno usklađivanje sa drugim strateškim dokumentima.	2018-2022	MEK	Formiran Savjet; Usvojen Pravilnih o radu; Broj održanih sastanaka; Broj usvojenih dokumenata.	Nije postojao formiran Savjet za koordinaciju aktivnosti sprovođenja MMSP i praćenje implementacije	Broj usvojenih dokumenata - minimum 8; Broj održanih sastanaka - minimum 6	Odluka o formiranju saveta Izveštaj o radu
4.1.1.3.	Koordinacija i realizacija preporuka Akt-a o MSP	2018-2022	MEK, resorna ministarstva	Indeks MSP	Indeks MSP 2016. godina	Indeks MSP 2018. god. i Indeks MSP 2020. godina	Izveštaj o implementaciji EU akta o MSP
4.1.1.4.	Jačanje saradnje između institucija za podršku MMSP na nacionalnom i lokalnom nivou	2018-2022	MEK, resorna ministarstva, JLS	Broj sastanaka; Broj zajedničkih projekata		Realizovano minimum 5 zajedničkih projekata za podršku MMSP	Izveštaj o radu

4.1.1.5.	Jačanje kapaciteta JLS za pružanje podrške MMSP na lokalnom nivou.	2018-2022	Minijstatstvo javne uprave, Zajednica opština	Broj JLS koje imaju organizacione jedinice za podršku MMSP		23 opštine u Crnoj Gori pružaju podršku MMSP u okviru formiranih odjeljenja/sekretarijata za razvoj preduzetništva	Izveštaj o radu
4.1.1.6.	Stvaranje uslova za razvoj kreativnih industrija kao pokretača ekonomskog progresa kroz uspostavljanje Direktorata za projekte od kapitalnog značaja za kulturu i promociju i razvoj kreativnih industrija	2018-2022	Ministarstvo kulture	Broj projekata MMS preduzeća u oblasti kreativnih industrija	Podrška projektima putem dostupnih javnih konkursa Ministarstva kulture u oblasti savremenog kulturnog i umjetničkog stvaralaštva	Najmanje 50 podržanih projekata	Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva kulture
4.1.2. M2 - Dostupnost on-line informacija za potrebe MMSP;							
4.1.2.1.	Uspostavljanje Preduzetničkog portala u cilju unarpedenja dostupnosti, obima i kvaliteta informacija koje prate poslovanje MMSP (programi podrške, treninzi, EU pozivi, javne nabavke, institucijama za podršku MMSP i sl.)	2019-2022	MEK, resorsna ministarstva, agencije	Broj posjeta; Broj prijavljenih preduzeća za obavještanje putem e-maila; Broj zahtjeva za informacije.	Uspostavljen Preduzetnički portal koji sadži sve informacije neophodne za poslovanje MMSP	minimum 500 preduzeća dobila informativnu podršku putem Preduzetničkog portala	Platforma koja se redovno ažurira; Izveštaj o radu.
4.1.2.2.	Izrada i unaprijeđenje informativne platforme eRegulations Montenegro koja pruža detaljne informacije o administrativnim procedurama u Crnoj Gori.	2018	Nosilac projekta je Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija (MIPA) -	Osnova za platformu postavljena 2017. godine u saradnji sa Ministarstvom finansija i UNDP-jem, ovo nije indikator. Indikator može biti broj postupaka na platformi, broj posetilaca i sl.	Dostupna platforma koja sadrži kompletne informacije o procedurama kao što su osnivanje preduzeća i registracija zaposlenih.	Krajem 2017. i u toku 2018. su kreirane i ostale informacije o procedurama kao što su dobijanje priključka na elektro mrežu, registracija imovine, plaćanje poreza i dobijanje građevinske dozvole	Platforma sa dostupnim on-line informacijama nalazi se na adresi https://montenegro.eregulations.org/?l=mn
4.1.2.3.	Kreiranje novih on-line sadržaja od interesa za MMSP	2018-2022	UPCG	Kreirani novi on-line sadržaji za MMSP (publikacije, vodiči, komentari/mišljenja)	Na veb-sajtu UPCG objavljeno 5 publikacija i više drugih on-line sadržaja od interesa za MMSP	Objavljen on-line sadržaj koji uključuje minimum 3 nove publikacije i minimum 10 komentara/mišljenja	Izveštaj UPCG, veb-sajt UPCG

4.1.3. M3 - Podrška razvoju preduzetničke infrastrukture;							
4.1.3.1.	Razvoj biznis zona u Crnoj Gori	2018-2022	MEK	Broj jedinica lokalne samouprave koje su proglasile biznis zone od lokalnog značaja.	2	5	Baza MEK-a
4.1.3.2.	Unapređenje rada biznis centara i inkubatora	2018-2022	MEK, resorsna ministarstva, JLS	Broj stanara; : Broj pruženih konsultantskih usluga od strane biznis centara i inkubatora	118 konsultantskih usluga pruženih od strane Biznis centara; 1056 usluga koje su pružili inkubatori	200 konsultantskih usluga pruženih od strane Biznis centara; 3000 pruženih usluga od strane inkubatora	Odluka o osnivanju; Izvještaj o radu.
4.1.3.3.	Unapređenje postojećih i formiranje novih Preduzetničkih savjetovališta na lokalnom nivou	2018-2022	MEK, resorsna ministarstva, JLS	Broj savjetovalista; Broj pruženih usluga savjetovanja	1 Biznis savjetovalište u Podgorici	5 Biznis savjetovališta;	Izvještaj o radu
4.1.3.4.	Implementacija projektnih aktivnosti u okviru trilateralnog projekta HR-BiH-CG, kroz opremanje jednog preduzetničkog centra	2017-2019	UPCG	Opremanje jednog preduzetničkog centra	Projektne aktivnosti UPCG u okviru programa prekogranične saradnje INTERREG IPA HR-BiH-CG 2014 – 2020	Opremljen jedan preduzetnički centar (Trilateral HR-BiH-CG)	Izvještaj UPCG
4.1.4. M4 - Kontinuirano statističko praćenje svih oblika preduzetništva.							
4.1.4.1.	Uspostavljanje pouzdanih statističkih podataka koji će omogućiti poređenje rezultata MSP sa drugim zemljama, a u skladu sa EUROSTAT-om	2018-2022	MONSTAT	Unaprijedjeni statistički podaci			Izvjestaj o radu
4.1.5. M5 - Podrška razvoju usluga za MSP i promocija preduzetništva							
4.1.5.1.	Sprovođenje programa mentorinaga za preduzetnike i MMSP	2018-2022	MEK	Broj preduzeća korisnika mentorinaga usluga	17 preduzeća	60 preduzeća	Izvjestaj o radu
4.1.5.2.	Organizacija promotivnih aktivnosti koje se odnose na promociju preduzetništva i različitih programa podrške MSPP (Globalna nedelja preduzetništva, Biznis karavan, Poreski karavan, i sl.)	2018-2022	MEK, resorna ministarstva, poslovna udruženja, JLS	Broj događaja, Broj pristunih	MEK - organizovano 12 promotivnih događaja u okviru projekta "Biznis karavan"	70 promotivnih događaja; 1000 preduzeća	Izvještaj o radu

4.1.5.3.	Organizovanje konferencija i okruglih stolova o preduzetništvu i predstavljanje primjera dobre prakse	2018-2022	MEK, resorna ministarstva, poslovna udruženja, JLS	Broj događaja, Broj pristunih	3 događaja, 100 učesnika	10 okruglih stolova; 3 konferencije; 200 učesnika	Izveštaj o radu
4.1.5.4.	Priprema i izrada promotivnog materijala o programima podrške za MMSP	2018-2020	MEK	Pripremljen promotivni materijal; Broj MMSP kojima je distribuirana brošura o programima podrške	U toku realizacije Biznis karavana, izradjena je informativna brošura koja preduzetnicima pruža informacije o dostupnim programima podrške. Distribuirano 500 komada	4000 kom	Brošura; Izvjestaj o radu
4.1.5.5.	Izrada i distribucija edukativnog materijala iz oblasti preduzetništva (vodiči, upustva, i sl.)	2018-2020	MEK, resorna ministarstva, poslovna udruženja,	Teme pripremljenog edukativni materijal; Broj preduzeća kojima je materijal distribuiran	n/a	3 tematska vodiča; distribuirano 500 preduzeća	3 tematska vodiča; distribuirano 500 preduzeća
Operativni cilj 2. Jačanje unutrašnjih performansi preduzeća;							
4.2.1.	M1 - Obezbeđenje savjetodavne-edukativne podrške za MMSP;						
4.2.1.1.	Sprovođenje ciklusa edukacije za preduzetnike u cilju sticanja specifičnih znanja i vještina o preduzetništvu i svakodnevnom poslovanju	2018-2022	MEK;	Broj sprovedenih obuka, Broj učesnika	25 preduzeća	30 preduzeća	Izveštaj o radu

4.2.1.2.	Organizacija i sprovođenje preduzetničkih obuka za potencijalne i postojeće preduzetnike (pokretanje i vođenje biznisa, izrada biznis planova, fiansnijski i poreski sistem, pravna regulativa..)	2018-2022	PKCG ZZCG UPCG	Povećan broj preduzetničkih obuka za 10%	Održano 16 seminara, 8 radionica i 2 obuke Održano 7 seminara za 140 poslodavac Organizovan program mentorstva za 15 žena iz opštine Rožaje koje žele da započnu sopstveni biznis Organizovano 10 okruglih stolova na različite teme relevantne za polsovanje provrednih subjekata za oko 200 predstavnika, članova UPCG	Održano 25 seminara, 10 edukativnih radionica Realizovano 7 seminara za 140 poslodavaca 30 žena iz opštine Rožaje će koristiti usluge mentorstva za otpočinjanje sopstvenog biznisa Organizovano 10 okruglih stolova na različite teme relevantne za polsovanje provrednih subjekata za oko 200 predstavnika, članova UPCG	Izveštaj ZZZCG, PKCG, UPCG,
4.2.1.3.	Obezbjedenje sektorskih stručnih obuka za jačanje kapaciteta ljudskih resursa u privredi	2018-2022	MEK; MPRR, MTOR poslovna udruženja	Broj sprovedenih obuka, Broj učesnika	3 obuke, 60 učesnika	6 obuka; 60 preduzeća	izvještaj o radu
4.2.1.4.	Organizovanje studijskih posjeta preduzećima i organizacijama koje se bave razvojem MSPP sektora	2018-2022	resorsna ministarstva/poslovna udruženja	Broj studijskih posjeta; Broj učesnika		3 studijske posjete; 10 preduzeća učesnika	Izveštaj o radu
4.2.1.5.	Obezbjedenje savjetodavne podrške MMSP kroz aktivnosti EEN mreže	2018-2022	Ministarstvo ekonomije (koordinator EEN mreže), i partneri Konzorcijuma (Mašinski fakultet UCG, Privredna komora CG, Biznis start up centar Bar)	Broj MSP kojima je pružena savjetodavna podrška	33 preduzeća	102 preduzeća	Progress report EEN, Final Report EEN, Godišnji izvještaj MEK

4.2.1.6.	Implementacija Zakona o šemama kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda („Službeni list CG“, broj 22/17)	2018 - 2020	MPRR za poljoprivredne i prehrambene proizvode	Broj održanih radionica, Broj savjetovanja na dnevnom nivou	Značaj održanih radionica u proteklom periodu 10	Broj održanih radionica: 25, Savjetovanja na dnevnom nivou	Izveštaj MPRR
4.2.1.7.	Advice for Small Businesses - Savjeti za mala preduzeća (Uključujući Women in Business - Zene u biznisu)	2018-2020	EBRD	Broj preduzeća/projekata podržanih kroz savjetodavne usluge	Broj preduzeća/projekat a podržanih kroz savjetodavne usluge: Podržano 40 preduzeća kroz savjetodavne usluge, uključujući 10 WIB projekata	Broj preduzeća/projekat a podržanih kroz savjetodavne usluge: Podržano do 130 preduzeća (uključujući 35 wib preduzeća) kroz savjetodavne usluge	Operativni plan 2018-2020
4.2.2.	M2 - Promocija uvođenja i primjene standarda kvaliteta u poslovanju i šema kvaliteta i obezbjeđivanje informacija MSP o procesu standardizacije i akreditacije						
4.2.2.1.	Promocija značaja uvođenja međunarodnih standarda kvaliteta i šema kvaliteta i akreditacije	2018-2022	MEK, MPRR, ISME, ATCG, poslovna udruženja	Broj održanih okruglih stolova i konferencija; Broj ucesnika	1 okrugli sto, 30 ucesnika	Organizovano 10 okruglih stolova/konferencija; 100 ucesnika	Izveštaj o radu
4.2.2.2.	Organizacija seminara za pojedinačne standarde kvaliteta	2018-2022	MEK, MPRR, ISME, ATCG, poslovna udruženja	Broj održanih seminara; Broj polaznika	1 seminar, 20 ucesnika	Organizovano 10 seminara;	
4.2.3.	M3 - Jačanje aktivnosti na promociji primjene prava intelektualne svojine;						
4.2.3.1.	Predijagnostika MMSP	2018-2022	ZIS CG	Broj novih prijava MMSP	Ovo je nova aktivnosti koja se nije sprovodila u prethodnom periodu	20 prijava	Baza podataka ZIS CG
4.2.3.2.	Organizovanje seminara za primjenu prava intelektualne svojine za MMSP	2018-2022	ZIS CG/MEK/PKCG	Broj seminara; Broj ucesnika	2 seminara	3 seminara, 30 ucesnika	Izveštaj o radu ZIS CG
4.2.3.3.	Uredba o uslovima, načinu i dinamici sprovođenja mjera agrarne politike - AGROBUDŽET	2018 - 2020	MPRR za poljoprivredne i prehrambene proizvode	Broj proizvođača/grupa proizvođača koji su imali aktivnosti na promociji proizvoda	Broj registrovanih šema kvaliteta 2	Broj proizvođača/grupa proizvođača koji su imali aktivnosti na promociji proizvoda: 6	Izveštaj MPRR
4.2.3.4.	Sprovođenje institucionalne kampanje o značaju vizuelnog identiteta proizvoda za unapređenje plasmana na tržištu	2018-2019	MEK/MPRR/PKCG	Broj proizvođača uključenih u kampanju; Broj organizovanih promocija; Broj održanih radionica.	n/a	Organizovano 15 promotivnih aktivnosti; Organizovan 1 okrugli sto - 40 ucesnika; Organizovane 3 radionice - 40 ucesnika	Izveštaj o radu

4.2.3.5.	Organizovanje edukacija MSP o značaju nacionalnog brenda za privredu Crne Gore, te podizanje njihove svijesti o procesu izgradnje brenda, načinu upotrebe logotipa, kao i benefitima upotrebe logotipa nacionalnog brenda;	2018-2022	MEK	Broj reaizovanih edukacija	Subjeki zainteresovani za edukaciju - 10	Broj održanih edukacija - 4	Program edukacija, kao i lista prisustva na realizovanim edukacijama
4.2.3.6.	Izrada promotivnog materijala o nacionalnom brendu u cilju unapređenja nivoa informisanosti o značaju nacionalnog brenda, benefitima svakog subjekta u društvu i sl.;	2018-2022	MEK	Količina podijeljenog promotivnog materijala, broj događaja na kojima je isti distribuiran	1 realizovana nabavka promotivnog materijala godišnje	Broj događaja na kojima je podijeljen promotivni materijal - 20	Plan javnih nabavki
4.2.3.7.	Organizovanje Info dana u svim crnogorskim opštinama sa ciljem podizanja nivoa svijesti kod svih aktera u društvu o značaju nacionalnog brenda za privredu Crne Gore	2018-2022	MEK	Broj održanih Info dana	3 organizovana Info dana	Broj održanih Info dana - 23	Broj posjećenih opština u kojima su organizovani Info dani, kao i spisak učesnika
4.2.4.	M4 - Kontinuirana edukacija i osposobljavanje MMSP za učešće u postupcima javnih nabavki;						
4.2.4.1.	Obuka u okviru programa stručnog osposobljavanja i usavršavanja iz oblasti javnih nabavki	2018-2022	UJN	Broj obuka, broj polaznika	/	12 obuka, 300 polaznika	Izveštaj o radu, Vodič za podsticanje većeg učešća malih i srednjih preduzeća na tržištu javnih nabavki u Crnoj Gori, projekat Svjetske bake i UzJN
4.2.5.	M6 - Olakšati pristup MSP velikim poslovnim sistemima dobavljača i davaocima franšize						
4.2.5.1.	Advice for Small Businesses	2018-2020	EBRD	Broj preduzeća/polaznika obuke	Aktivnost nije realizovana u 2017	Broj podržanih preduzeća: Obuka jedna obuka na temu "Agri-business – backward linkages with tourism"- do 20 preduzeća	Operativni plan 2018-2020
4.3. Operativni cilj 3. Dalji razvoj postojećih klastera i formiranje novih							
4.3.1.	M1 - Nastavak aktivnosti na formiranju novih klastera						
4.3.1.1.	Nastavak promocije značaja klastera - redovne aktivnosti	2018-2020	MEK	Broj klastera registrovanih u MEK-u,	40	48	Baza MEK-a

4.3.2.	M2 - Unapređenje kapaciteta postojećih sektorskih klastera						
4.3.2.1.	Tehnička podrška u pripremi projekata	2018-2020	MEK	Broj klastera korisnika podrške	17	25	Baza MEK-a
4.3.3.	M3 - Formiranje vertikalnih klastera, sa akcentom na sektore turizam i poljoprivrede						
4.3.3.1.	Formiranje vertikalnih klastera	2018-2020	MEK, UNDP	Broj vertikalnih klastera	0	4	Baza MEK-a
4.3.4.	M4 - Povezivanje klastera sa naučno-istraživačkim institucijama						
4.3.4.1.	Povezivanje klastera sa naučno-istraživačkim institucijama	2018-2020	MEK, UNDP, MP, MN	Broj klastera koji saraduje sa naučno-istraživačkim institucijama Potpisani ugovori o saradnji, memorandumu o razumjevanju, zajednicko ucesce na projektima neki fizicki dokaz saradnje	0	3	Baza MEK-a
4.3.4.2.	Zaštita brenda i unapređenje kvaliteta meda u Crnoj Gori	2018	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER) i Savez pčelarskih organizacija CG	Razvoj i primjena aplikacije za zaštitu i unapređenje meda u Crnoj Gori	n/a	Aplikacija u primjeni kod minimum 6 pčelara i tri lokalna udruženja pčelara u opštinama Žabljak, Šavnik i Plužine	www.honey-tag.me
4.4. Operativni cilj 4. Unapređenje inovativnosti MMSP							
4.4.1	M1 - Unaprjeđenje infrastrukture za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju;						
4.4.1.1.	Uspostavljanje NTP u Podgorici	2017-2021	Ministarstvo nauke i Univerzitet Crne Gore	Uspostavljen NTP, broj stanara/preduzeća u NTP	Izrađeno Idejno rješenje i Glavni projekat	Realizovan tender za adaptaciju objekta, u toku radovi na adaptaciji	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.1.2.	Uspostavljanje i operamnje laboratorija u IPC "Tehnopolis" u Nikšiću	2017-2020	Ministarstvo nauke	Uspostavljenje i opremljene 3 laboratorije	Izrađene studije izvodljivosti i realizovan tender za specifikaciju opreme	Realizovan tender za nabavku opreme	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.1.3.	Međunarodni institut za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope	2017-2026	Ministarstvo nauke za CG	Uspostavljena Asocijacija, odobren IAEA regionalni projekat, izrađen Glavni projekat, Biznis plan i uslovi za lokaciju i uspostavljen Institut	Relizovana Studija koncepta, izabrana opcija za Institut, započeta Pripremna faza	U toku Pripremna faza	Godišnji izvještaj o radu MN; Izvješta o SEEIIST za Vladu

4.4.1.4.	Uspostavljanje transnacionalnog centra za razvoj poslovnih kompetencija za MMSP, u okviru projekta "competenceNET" - program prekogranične saradnje INTERREG IPA HR-BiH-CG 2014-2020	2017-2019	UPCG	Uspostavljanje centra za razvoj poslovnih kompetencija za MMSP	Realizovane pripreme aktivnosti UPCG na uspostavljanju Centra	Osnovan i počeo sa radom transnacionalni Centar za razvoj poslovnih kompetencija za MMSP u Podgorici	Izveštaj UPCG
4.4.2.	M2 - Unapređenje podrške za inovativna preduzeća i jačanje njihovog potencijala za inovacije;						
4.4.2.1.	Program inovativnih grantova	2018-2020	Ministarstvo nauke	Broj podržanih inovativnih projekata	10	15	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.2.2.	Program podsticanja start-up	2019-2020	Ministarstvo nauke	Broj podržanih projekata	0	8	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.2.3.	Program podsticanja centara izvrsnosti	2018-2021	Ministarstvo nauke	Broj osnovanih ili podržanih centara	1	2	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.2.4.	Kreiranje programa obuke za MSP u Centru za razvoj poslovnih kompetencija za MMSP u Podgorici, kao dio aktivnosti UPCG tokom implementacije projekta "competenceNET" u okviru Interreg IPA programa HR-BiH-CG 2014-2020	2018-2019	UPCG	Kreiran program obuke u Centru za razvoj poslovnih kompetencija za MMSP	Realizovane planirane projektne aktivnosti UPCG	Kreiran trening program za MMSP (oblasti: marketing, PR, Projektni ciklus...) u Centru za razvoj poslovnih kompetencija za MMSP u Podgorici	Izveštaj UPCG
4.4.3.	M3 - Pružanje podrške za bolje korišćenje sredstava iz EU programa za istraživanje, razvoj i inovacije;						
4.4.3.1.	Konkurs za podsticanje učešća u programima H2020 i COST	2017-2018	Ministarstvo nauke	Broj odobrenih projekata	17	35	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.3.2.	Konkurs NIID - tačka 1 "Učešće u programu Horizont 2020"	2018-2020	Ministarstvo nauke	Broj odobrenih prijava	5	15	Godišnji izvještaj o radu MN
4.4.3.3.	Konkurs NIID - tačka 3 "Učešće u EUREKA" programu	2018-2020	Ministarstvo nauke	Broj podržanih projekata	2	5	0
4.4.4.	M4 - Jačanje svijesti MSP o značaju inovacija;						
4.4.4.1.	Organizovanje obuka, treninga, seminara, radionica koje se odnose na temu inovacija	2018-2022	MN u saradnji sa partnerima (ostala ministarstva, ZIS, Tehnopolis, univerziteti)	Broj održanih događaja	20	40	Godišnji izvještaj o radu MN

4.4.4.2	Organizovanje obuka, treninga, seminara, radionica koje se odnose na temu inovacija kroz aktivnosti EEN mreže	2018-2020	Ministarstvo ekonomije (koordinator EEN mreže), i partneri Konzorcijuma (Mašinski fakultet UCG, Privredna komora CG, Biznis start up centar Bar)	Broj događaja Broj učesnika	4 153	16 500	Progress report EEN, Final Report EEN, Godišnji izvještaj MEK
4.4.5.	M5 - Unapređenje statističkog praćenja inovacija.						
4.4.5.1.	Sprovesti prvo statističko istraživanje u oblasti inovacija	2018	MONSTAT	Realizovano istraživanje	Realizovano istraživanje		Statistički godišnjak MONSTAT-a
4.4.5.2.	Aktivnosti na priključivanju Innovation Scoreboard-u	2018-2020	MONSTAT/Ministarstvo nauke	Priključena CG Innovation Scoreboard-u, svi podaci za CG u izvještaju	Nema podataka	Objavljeni uporedni podaci za Crnu Goru	Godišnji izvještaj o radu MN
4.5. Operativni cilj 5. Podrška internacionalizaciji MMSP							
4.5.1.	M1 - Obezbjedjivanje informativne i edukativne podrške o međunarodnim trzistima;						
4.5.1.1.	Organizovanje informativnih i edukativnih događaja kroz aktivnosti EEN mreže	2018-2020	Ministarstvo ekonomije (koordinator EEN mreže), i partneri Konzorcijuma (Mašinski fakultet UCG, Privredna komora CG, Biznis start up centar Bar)	Broj održanih događaja Broj učesnika	11 440	13 480	Progress report EEN, Final Report EEN, Godišnji izvještaj MEK
4.5.1.2.	Priprema baze podataka o međunarodnim sajmovima u publikovanje na web stranicama nadležnih institucija	2018-2022	MEK/MPRR/poslovna udruženja	Broj pripremljenih i dostavljenih informacija o međunarodnim sajmovima	MBA -30; MVP -10;	Mba -30; MVP - 20; MEK - 10	Godišnji izvještaji
4.5.1.3.	Organizovanje specijalizovanih trening programa u oblasti izvoznog poslovanja	2018-2022	MEK/MPRR/poslovna udruženja	Broj organizovanih treninga / Broj učesnika	1 seminar, 20 učesnika	3 seminara, 50 učesnika	Godišnji izvještaj o radu
4.5.1.4.	Primanje i obrada zahtjeva za tržišnim informacijama	2018-2022	MVP	Broj primljenih zahtjeva / Broj obrađenih zahtjeva	MVP - 10	MVP - 20	Godišnji izvještaj o radu

4.5.2.	M2 - Podrška za nastup na međunarodnim tržištima;						
4.5.2.1.	Pružanje partnering usluga kroz aktivnosti EEN mreže	2018-2020	Ministarstvo ekonomije (koordinator EEN mreže), i partneri Konzorcijuma (Mašinski fakultet UCG, Privredna komora CG, Biznis start up centar Bar)	Broj pruženih usluga	44	40	Progress report EEN, Final Report EEN, Godišnji izvještaj MEK
4.5.2.2.	Organizacija/koorganizacija poslovnih susreta u zemlji i inostranstvu kroz aktivnosti EEN mreže	2018-2020	Ministarstvo ekonomije (koordinator EEN mreže), i partneri Konzorcijuma (Mašinski fakultet UCG, Privredna komora CG, Biznis start up centar Bar)	Broj b2b događaja Broj sastanaka na b2b Broj sklopljenih sporazuma o saradnji	5 154 8	6 165 10	Progress report EEN, Final Report EEN, Godišnji izvještaj MEK
4.5.2.3.	Organizacija nacionalnih standova za promociju privrede na međunarodnim sajmovima	2018-2022	MEK/PKCG/MPRR/M TR/ MVP/poslovna udruženja	Broj organizacija; Broj učesnika	MEK - 1; MVP - 10	MEK -3; MVP -30	Godišnji izvještaji
4.5.2.4.	Organizacija poslovnih susreta u zemlji i inostranstvu	2018-2022	MEK/PKCG/MPRR/M TR/ MVP/poslovna udruženja	Broj organizacija (Broj održanih susreta); Broj učesnika	MEK -1; MVP - 10	MEK -3; MVP -30	Godišnji izvještaji
4.5.3.	M3 - Stimulisanje MMSP za uključivanje u međunarodne javne nabavke;						
4.5.3.1.	Obezbjedenje savjetodavne podrške za MMSP o neophodnim procedurama za obezbjeđenje NATO standarda	2018-2022	Ministarstvo odbrane/ Odsijek za standarde, kvalitet i metrologiju	Broj predstavnika MMSP koji su upoznati sa procedurama	7 preduzeća	informisano više od 95 preduzeća	Godišnji izvještaji
4.5.3.2.	Organizovanje okruglih stolova i info - dana, kao i organizovanje promocije MMSP u NATO komandi i Agencijama	2018-2022	PK, Ministarstvo odbrane/MVP	Broj organizovanih okruglih stolova, broj prisutnih MMSP	3	9	Godišnji izvještaji
4.5.3.3.	Preosljeđivanje informacija vezano za međunarodne javne nabavke za dostavljanje i potencijalno učešće MMSP	2018-2022	MVP	Broj dostavljenih informacija	5	20	Godišnji izvještaj

4.5.4.	M4 - Jačanje ekonomske diplomatije u funkciji uspostavljanja kontakata sa potencijalnim poslovnim partnerima i povećanja izvoza						
4.5.4.1	Informisanje o sajmovima, tenderima i poslovnim forumima u zemlji prijema i podrška nastupima delegacija iz Crne Gore na istim, kao i informisanje stranih partnera i privrednih asocijacija o sajmovima i privrednim forumima u Crnoj Gori	2018-2022	Ministarstvo vanjskih poslova	Broj informacija o sajmovima, tenderima i poslovnim forumima u inostranstvu, Broj informacija o sajmovima i poslovnim forumima u Crnoj Gori	Informisali o preko 10 sajмова i poslovnih foruma, učestvovali na najmanje 10 sajмова i najmanje 10 poslovnih foruma u zemlji i inostranstvu	Najmanje 30 informacija	Izveštaj o radu
4.5.4.2.	Podrška za organizovanje poslovnih susreta i prezentacija potencijala poslovne saradnje stranim kompanijama sa partnerima iz MSP sektora u Crnoj Gori, uključujući mogućnost korišćenja reprezentativnih prostorija diplomatsko-konzularnih predstavništava u inostranstvu	2018-2022	Ministarstvo vanjskih poslova	Broj održanih događaja	Održano najmanje 10 događaja	Najmanje 40 održanih događaja	Izveštaj o radu
4.5.4.3.	Podrška uspostavljanju poslovnih klubova u inostranstvu	2018-2022	Ministarstvo vanjskih poslova	Broj osnovanih poslovnih klubova	2	10	Izveštaj o radu
4.5.4.4.	Podrška saradnji između institucija i udruženja koje se bave ekonomskom sradnjom	2018-2022	Ministarstvo vanjskih poslova	Broj aktivnosti	10	40	Izveštaj o radu
4.5.5.	M5 - Smanjenje barijera u trgovini (sa ciljem njihove eliminacije) između zemalja potpisnica CEFTA Sporazuma						
4.5.5.1.	Otpočeli su pregovori o CEFTA Dodatnom protokolu 7 o unaprijeđenju mehanizma rješavanja trgovinskih sporova u CEFTA regionu (maj 2018. godine).	2018-2020	MEK	Stupanje na snagu Protokola. Praćenje primjene Protokola kroz broj riješenih slučajeva.	n/a	Protokol stupio na snagu	Godišnji izvještaji CEFTA radnih tijela
4.5.6.	M6 - Pojednostavljenje procedura uvoza i izvoza roba, sa posebnim osvrtom na trgovinu između zemalja potpisnica CEFTA Sporazuma						
4.5.6.1.	Usvojena Strategija trgovinskih olakšica	2018	Ministarstvo finansija	Usvojena Strategija, praćenje indikatora Strategije	n/a	Indikatori definisani u Strategiji	web site Vlade Crne Gore

4.5.6.2.	Sprovođenje Akcionog plana za primjenu Strategije trgovinskih olakšica	2018-2022	Nacionalni komitet zatrgovinske olakšice, kojim kopredsjedavaju MEK i MF	vrijeme za sprovođenje procedura za uvoz/izvoz	Rezultati Studije mjerenja prosječnog vremena puštanja roba iz 2016. godine	2022. godina - smanjiti vrijeme potrebno za sprovođenje procedura za uvoz, izvoz i tranzit robe za najmanje 50%, a pripadajuće troškove za 20%.	Izveštaj Nacionalnog komiteta za trgovinske olakšice
4.5.6.3.	Izrađeno uputstvo za sprovođenje pojednostavljenih postupaka na osnovu knjigovodstvenog upisa prilikom uvoza i izvoza	2018	Uprava carina	Broj privrednih subjekata koji imaju odobrenje za pojednostavljene postupke na osnovu knjigovodstvenog upisa	4 privredna subjekta koja imaju odobrenje za pojednostavljeni postupka	10 privrednih subjekta	Izveštaj o radu
4.5.6.4.	Organizovanje obuka za privredne subjekte za pojednostavljene postupke na osnovu knjigovodstvenog upisa prilikom uvoza i izvoza	2018-2022	Uprava carina	Broj privrednih subjekata koji podnose zahtjev za dobijanje odobrenja za pojednostavljene postupke na osnovu knjigovodstvenog upisa	4 privredna subjekta	10 privrednih subjekta	Izveštaj o radu
4.5.6.5.	Izrađena brošura za sprovođenje pojednostavljenih postupaka na osnovu knjigovodstvenog upisa prilikom uvoza i izvoza	2019	Uprava carina	Brošura predstavljena privrednim subjektima.	Aktivnost nije realizovana u 2017	Brošura distribuirana udruženjima privrednika.	Web site Uprave carina
4.5.6.6.	Implementacija pilot projekta za ovlašćene privredne subjekte	2019	Uprava carina	Izrađen izvještaj o realizaciji pilot projekta	Izvršena priprema za Pilot projekat u dijelu koji se odnosi na propise, izmjenom Carinskog zakona i Uredbe o uslovima za odobravanje statusa ovlašćenog privrednog subjekta na carinskom području Crne Gore, koja je dostavljena Ministarstvu finansija na dalju nadležnost tokom usvajanja.	uspješno realizovan pilot projekat	Izveštaj o realizaciji projekta

4.5.6.7.	Međusobno priznavanje sertifikata za ovlaštene privredne subjekte između CEFTA ugovornih strana	2019-2022	Uprava carina	Potpisan memorandum sa CEFTA ugovornim stranama o međusobnom priznavanju sertifikata za ovlaštene privredne subjekte	Aktivnost nije realizovana u 2017	2 sertifikata za ovlaštene privredne subjekte izdata u Crnoj Gori shodno Sporazumu između CEFTA ugovornih strana	Memorandum, Izvještaj o radu
4.5.7.	M7 - Obezbeđenje podrške za postizanje usaglašenosti sa zahtjevima tehničkih propisa i standarda.						
4.5.7.1.	Advice for Small Businesses	2018-2020	EBRD	Broj preduzeća/polaznika obuke	Aktivnost nije realizovana u 2017	Broj podržanih preduzeća: Obuka jedna obuka na temu "Agri-business – backward linkages with tourism"- do 20 preduzeća	Operativni plan 2018-2020
4.6. Operativni cilj 6. Razvoj zelene ekonomije							
4.6.1.	M1 - Promocija primjene eco standarda;						
4.6.1.1.	Organizovanje edukativnih i promotivnih radionica i seminara za MMSP u vezi sa eko označavanjem, dozvolama i licencama	2019-2020	Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine	Broj organizovanih događaja, broj preduzeća prisutnih na događajima	Aktivnost nije realizovana u prethodnom periodu	2 radionice, do 40 preduzeća prisutnih na događajima	Godišnji izvještaj o radu
4.6.2.	M2 - Unaprjeđenje energetske efikasnosti u MMSP;						
4.6.2.1.	Uključivanje MSP u realizaciju programa EE	2018	Ministarstvo ekonomije	Broj uključenih preduzeća u realizaciju programa	Krajem 2017. kreiran je kreditni mehanizam u cilju omogućavanja domaćinstvima da putem beskamatnih kredita primjene mjere EE u domaćinstvu, putem kupovine sistema za grijanje na biomasu.	6 preduzeća iz sektora MSP su bili partneri u programu	Projektne procedure u okviru programa
4.6.2.2.	Identifikacija mehanizama za podršku MSP u oblasti EE i identifikacija zainteresovanih MSP za unaprjeđenje EE	2019-2020	Ministarstvo ekonomije	broj MSP zainteresovanih za unaprjeđenje EE	0	50	Analiza stanja u sektoru MSP za podršku u oblasti EE
4.6.2.3.	Realizacija programa podrške za unaprjeđenje EE u MSP	2021-2022	Ministarstvo ekonomije	broj MSP podržanih kroz programe podrške	0	50(2022.godine)	Izvještaj o realizaciji programa

4.6.3.	M3 - Promocija koncepta društveno odgovornog poslovanja;						
4.6.3.1.	Dodjela godišnjih nagrada UPCG za društveno odgovorno poslovanje MSP	2018-2022	UPCG	Broj MSP - dobitnika "UPCG nagrade za društveno odgovorno poslovanje (DOP)"	10 MSP su 2017. god postali dobitnici tradicionalne, godišnje "UPCG nagrade za DOP"	Na godišnjem nivou, dodijeljeno 10 "Nagrada UPCG za DOP" za MSP u Crnoj Gori: 1 Glavna nagrada za DOP; 9 nagrada za DOP u tri kategorije: Briga za zaposlene, Briga za životnu sredinu, Briga za zajednicu	Izveštaj o radu UPCG; web sajt
4.6.4.	M4 - Podsticanje upotrebe zelenih javnih nabavki.						
4.6.4.1.	Organizovanje radionica i promovisanje korišćenja zelenih javnih nabavki	2018-2022	UJN u saradnji sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma	Broj radionica, Broj polaznika	krajem 2017. godine održan je sastanak za praćenje ovog indikatora uskladu sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine	4 radionice	Vodič za podsticanje većeg učešća malih i srednjih preduzeća na tržištu javnih nabavki u Vodič za podsticanje većeg učešća malih i srednjih preduzeća na tržištu javnih nabavki u Crnoj Gor Crnoj Gori, pravilnici
4.7.	Operativni cilj 7. Digitalna transformacija biznisa						
4.7.1.	M1 - Promocija i obezbjeđenje savjetodavne podrške za unapređenje biznisa primjenom digitalizacije.						
4.7.1.1.	Promocija vrijednosti uveđenja digitalizacije u MMSP	2019-2022	Ministarstvo ekonomije; poslovna udruženja	Broj održanih događaja; Broj učesnika	0	15 događaja 150 učesnika	Izveštaj o realizovanim aktivnostima
4.7.1.2.	Uspostavljen program savjetodavne podrške MMSP za uvođenjem automatizacije u poslovanju	2020-2022	Ministarstvo ekonomije; poslovna udruženja	Program savjetodavne podrške; Broj korisnika	0	15	Izveštaj o ponuđenim uslugama
4.7.2.	M2 - Promocija primjene e-commerce u poslovanju MMSP						
4.7.2.1.	Sprovođenje istraživanje o preduzecima koja koriste e-commerce u poslovanju	2019-2022	MEK	Broj anketiranih preduzeca	Aktivnost nije realizovana u prethodnom periodu	minimum 100 anketiranih preduzeca	Izjestaj o radu
4.7.2.2.	Kreiranje baze podataka o preduzecima koja posluju uz primjenu e-commerce	2019-2022	MEK	Kreirana baza podataka; Broj preduzeca u bazi	n/a	minimum 20 preduzeca	Baza podataka, Izjestaj o radu
4.7.2.3.	Organizovanje edukacije o e-commerceu	2019-2022	MEK	Broj organizovanih radionica, Broj ucesnika	Aktivnost nije realizovana u prethodnom periodu	3 radinice, minimum 30 ucesnika	Izjestaj o radu

4.7.2.4.	Organizovanje podrške za MMSP u cilju ispunjavanja uslova za e-Trustmark standarde	2020-2022	MEK	Broj preduzeca korisnika podrške	Aktivnost realizovana prethodnom periodu nije u	10 podrzanih preduzeca	Izjestaj o radu
STRATEŠKI CILJ 5: PROMOCIJA PREDUZETNIŠTVA MLADIH, ŽENA I SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA							
5.1. Operativni cilj 1 - Unapredjenje institucionalnog okruženja i pristupa finansijama							
5.1.1. M1 - Analiza zakonodavnog okruženja, uspostavljanje definicija i statističkog praćenja ciljnih grupa;							
5.1.1.1.	Izrada strateških smjernica za unapređenje regulatornog okvira za razvoj socijalnog preduzetništva	2018-2019	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)	Strateške smjernice predstavljene nadležnim institucijama	n/a	Definisan strateški okvir za razvoj socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori	www.iper.org.me
5.1.2. M2 - Uspostavljanje i unapređenje institucionalne infrastrukture potrebne za razvoj preduzetništva (inkubatori, klubovi, preduzeća...) mladih, žena i socijalnog preduzetništva na nivou sva tri regiona							
5.1.2.1.	Unapređenje sprovođenja strateških dokumenata (Strategija razvoja ŽP i PAPRR) i uspostavljanje mehanizama evaluacije i monitoringa	2018-2020	ME, MLJMP	Izveštaji o realizaciji akcionih planova	Urađeni izvještaji za predhodnu godinu	urađeni izvještaji o ealizaciji i monitoringu akcionih planova	Izveštaj MEK, Izveštaj MLJMP, Zaključci Vlade
5.1.3. M3 - Unaprijediti i diversifikovati mehanizme finansijske podrške za žene, mlade preduzetnike i socijalne preduzetnike							
5.1.3.1.	Aktivno promovisanje postojećih i kreiranje novih mehanizama podrške za žene, mlade preduzetnike i socijalno preduzetništvo		Investiciono razvojni fond CG	iznos odobrenih sredstava	6 mil EUR	28 mil EUR	Izveštaj IRFCG
5.1.3.2.	Dodjela i realizacija 12 grantova za organizacije civilnog društva koje realizuju projekteu oblasti socijalnog preduzetništva	2018-2019	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)	Realizovane biznis ideje, u skladu sa pripremljenim aplikacijama	n/a	Minimum 12 organizacija civilnog društva održivo zahvaljujući aktivnostima socijalnog preduzetništva	Izveštaj evaluacije za svaku ideju pojedinačno

5.1.3.3	Implementacija Inoviranog programa za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori, krediti za žene koje osnivaju preduzeće	Program je kontinuiran i karakterizira sa početkom realizacije 2008. godine	Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Broj kredita dodijeljenih ženama koje osnivaju preduzeće, vrijednost kredita, novootvorena radna mjesta	9 kredita dodijeljenih ženama, u vrijednosti od 60.000,00€ za otvaranje 12 novih radnih mjesta	43 kredita, u iznosu od 280.000,00€ za otvaranje 56 novih radnih mjesta	Godisnji izvjestaj o radu
5.1.3.4.	Implementacija Inoviranog programa za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori, krediti za mlade (do 25 godina) koji osnivaju preduzeće	Program je kontinuiran i karakterizira sa početkom realizacije 2008. godine	Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Broj kredita dodijeljenih mladim koji osnivaju preduzeće, vrijednost kredita, novootvorena radna mjesta	1 kredit, u vrijednosti od 5.000,00€ za otvaranje 1 novog radnog mjesta	11 kredita, u vrijednosti od 55.000,00€, za otvaranje 11 novih radnih mjesta	Godisnji izvjestaj o radu
5.1.3.5.	Implementacija Inoviranog programa za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori, za fizička lica koja osnivaju preduzeće	Program je kontinuiran i karakterizira sa početkom realizacije 2008. godine	Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Broj fizičkih lica koja osnivaju preduzeće, vrijednost kredita, novootvorena radna mjesta	17 kredita dodijeljenih fizičkim licima, u vrijednosti od 110.000,00€ za otvaranje 21 novog radnog mjesta	79 kredita, u vrijednosti od 465.000,00€ za otvaranje 91 novog radnog mjesta (projekcija napravljena na osnovu broja dodijeljenih kredita kroz Inovirani program samozapošljavanja u prethodne 3 godine)	Godisnji izvjestaj o radu
5.1.4.	M4 - Kreirati i promovirati posebne grant programe i garancijske sheme za mlade i žene i socijalne preduzetnike koji pokreću biznis						
5.1.4.1.	Izrada analize garantnih fondova i zakonskih rjesenja zemalja EU	2018	MLJMP	Uradjena analiza	Uradjena analiza modela garantnih fondova za žene	osnovan pilot garantni fond u 1 opštini	UNDP izvjestaj
5.1.4.2.	Uvodjenje budžetske linije u lokalne budžete za podršku zanskom preduzetnistvu kroz grantove	2018 / 2019	Opštine	Broj opština koje su uvele posebnu budžetske liniju za zensko preduzetnistvo	0	6 opština	Odluke SO, Izvjestaj UNDPa
5.2.	Operativni cilj 2: Obezbjedenje potrebnih znanja i vještina						
5.2.1.	M1 - Kontinuirano sprovesti i unapređivati sadržaje za razvoj preduzetničkih vještina u formalnom i neformalnom obrazovanju za žene, mlade i socijalne preduzetnike;						
5.2.1.1.	Specijalizovani edukativni programi za preduzetnice	2018	MLJMP i ME	Broj uključenih žena u edukacije	134	300	MLJMP i UNDP izvjestaj (izvještaj o PAPRR-u)-
5.2.1.2.	Edukativni programi za lokalne uprave za pružanje podrške zenskom	2018	Opštine	Broj opština	2 opština	6 opština	0

	preduzetnistvu na lokalnom nivou						
5.2.1.3.	Trening o istraživanju tržišta namijenjen mladim preduzetnicima i mladim ljudima koji žele da započnu svoj biznis na nivou Crne Gore	godisnja aktivnost 2018-2022	UMPCG	BROJ TRENINGA Broj treniranih mladih preduzetnika i mladih ljudi koji žele da započnu svoj biznis Steceno znanje o temi predavanja Baza podataka o mladim preduzetnicima u Crnoj Gori	BROJ TRENIRANIH 10 BROJ OBUKA 1	BROJ TRENIRANIH 50 BROJ OBUKA 3	godisnji izvjestaj UMPCG Baza podataka o mladim preduzetnicima u Crnoj Gori
5.2.1.4.	Okrugli sto - povezivanje organizacija koje se bave razvojem preduzetnistva mladih sa ciljem pisanja preporuka o daljem razvoju preduzetnistva mladih u CG	2019	UMPCG	preporuke o razvoju preduzetnistva u Crnoj Gori	broj organizacija koje su ucestvovale u okruglom stolu I pisanju preporuka	5 organizacija na nivou Crne Gore	godisnji izvjestaj UMPCG
5.2.1.5.	Trening o vjestini komunikacije namijenjen mladim preduzetnicima i mladim ljudima koji žele da započnu svoj biznis na nivou Crne Gore	godisnja aktivnost 2018-2022	UMPCG	BROJ TRENINGA Broj treniranih mladih preduzetnika i mladih ljudi koji žele da započnu svoj biznis Steceno znanje o temi predavanja Baza podataka o mladim preduzetnicima u Crnoj Gori	BROJ TRENIRANIH 10 BROJ OBUKA 1	BROJ TRENIRANIH 50 BROJ OBUKA 3	godisnji izvjestaj UMPCG
5.2.1.6.	Edukativni programi za preduzetnice na lokalnom nivou	2018	Opstine	Broj opstina	2 opstina	6 opstina	MLJMP i UNDP izvjestaj (izvještaj o PAPRR-u)
5.2.1.7.	Biznis savjetovalište za žene i mlade u Glavnom gradu	2018	APŽ i Glavi grad	broj korisnica/ka usluga savjetovališta	50 žena i mladih koristilo usluge savjetovališta, urađeno 10 biznis planova, osnovano 7 novih preduzeća	150 žena i mladih koristilo usluge savjetovališta, urađeno 30 biznis planova, osnovano 20 novih preduzeća	Izvestaj o radu
5.2.1.8.	Organizovanje okruglih stolova na temu ekonomskog osnaživanja žena	godisnja aktivnost	PKCG	Broj okruglih stolova, broj posjetilaca	Realizovana 2 okrugla stola sa 40 učesnika	Realizovana 6 okrugla stola sa 120 učesnika	Izveštaj PKCG

5.2.1.9.	Realizacija treninga za preduzetnice	godisnja aktivnost	PKCG	Broj treninga, broj obučeni preduzetnica	Razvoj trening programa za MSP u saradnji sa CEFTA/DIHK Održane 2 obuke, obučeno 20 preduzetnica	Održane 6 obuka, obučeno 60 preduzetnica	Izveštaj PKCG
5.2.1.10	Advice for Small Businesses - Savjeti za mala preduzeca (linija Women in Business - Zene u biznisu)	2018-2020	EBRD	Broj radionica za Žene u biznisu," Leadership in Action", "Enterprenuer to Enterprise" i različite temeBroj polaznica obuka, direktorica preduzeća obučeni kroz Women in Business na različite teme	20 direktorica prošlo četvorodnevnu obuku na temu "Leadership in action"	Organizovane najmanje 4 obuke za žene u biznisu Broj polaznica obuka, direktorica preduzeća obučeni kroz Women in Business na različite teme: do 120 obučeni žena	Operativni plan 2018-2020
5.2.1.11.	Unaprjeđenje postojećih/razvoj novih programa obuke UPCG za mlade preduzetnike i žene u biznisu i menadžmentu	2018-2022	UPCG	Broj programa obuke; Broj polaznika/ca obuke	100 polaznika/ca prošlo program obuke UPCG u okviru projekta "Mladi su budućnost Crne Gore"; 25 menadžerki prošlo program obuke UPCG u okviru projekta "Žene u menadžmentu u CG - Podrška liderstvu i karijernom razvoju žena"	Broj unaprijeđenih/novih programa obuke: 4. Broj polaznika/ca obuke: 100	Izveštaj UPCG
5.2.2.	M2 - Uvesti posebne programe mentorstva i savjetodavne podrške za žene, mlade i socijalne preduzetnike u svim fazama poslovnog razvoja						
5.2.2.1.	Savjetodavna podrška preduzetnicama na lokalnom nivou	2018	Opštine	broj preduzetnica	369	600	MLJMP i UNDP izvještaj (izvještaj o PAPRR-u)-
5.2.2.2.	Program "coachinga" i mentorstva za preduzetnice na lokalnom nivou	2018	Opštine	Broj opština	0	6 opština	MLJMP i UNDP izvještaj (izvještaj o PAPRR-u)-
5.2.2.3.	Vrsnjacko mentorstvo	godisnja aktivnost 2019-2022	UMPCG	broj mentora mladih preduzetnika, broj mladih ljudi koji su se prijavili za mentorstvo	Broj mentora mladih preduzetnika 0, broj mladih ljudi koji su se prijavili za mentorstvo 0	30 mladih ljudi koji su prošli obuke vrsnjackog mentorstva I 30 mladih preduzetnika koji su bili mentori	godisnji izvještaj UMPCG

5.2.2.4.	Program "coachinga" i mentorstva za preduzetnice na lokalnom nivou	2018	Opstine	Broj opstina	n/a	6 opstina	MLJMP i UNDP izvjestaj (izvještaj o PAPRR-u)
5.2.2.5.	Advice for Small Businesses - Savjeti za mala preduzeca (linija Women in Business - Zene u biznisu)	2018-2020	EBRD	Organizacija coaching program za Žene u biznisu Broj preduzeća koja su prošla coaching program	U 2017. godini aktivnost se nije realizovala	Broj preduzeća koja su prošla coaching program: do 5-6 preduzeća	Operativni plan 2018-2020
5.2.2.6.	Program mentorstva za 12 organizacija civilnog društva koje realizuju projekte u oblasti socijalnog preduzetništva	2018-2019	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)	Mentorska podrška uspješno realizovana	n/a	Uspostavljena komunikacija i saradnja između odabranih organizacija i mentora	www.iper.org.me
5.2.2.7.	Program mentorstva i edukacije "Biznis mladih"	2018	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)	Mentorska podrška za 18 mladih preduzetnika/ca uspješno sprovedena; organizovane obuke u skladu sa potrebama	n/a	Organizovano 8 treninga i 7 tematskih druženja u skladu sa potrebama mladih preduzetnika	www.iper.org.me
5.2.3.	<i>M3 - Unaprijediti sistem poslovnog informisanja i obezbijediti informacije o mogućnostima i modelima razvoja i ciljane podrške za žene, mlade i socijalne preduzetnike na nacionalnom i lokalnom nivou</i>						
5.2.3.1.	Unaprijediti Prvi Preduzetnicki portal Unije mladih preduzetnika Crne Gore koji nudi sve informacije, po filterima pretrage, o svim aktuelim finansijskim i nefinansijskim podrškama namijenjene mladim preduzetnicima i preduzetnicama do 35 godina	godisnja aktivnost	UMPCG	broj posjeta portala	30 hiljada pojedinačnih posjeta	60 hiljada pojedinačnih posjeta	godisnji izvjestaj, posjecenost portala, animiranost mladih ljudi

5.3.	Operativni cilj 3: Promocija, umrežavanje i zagovaranje interesa žena, mladih i socijalnih preduzetnika						
5.3.1.	M1 - Sprovođenje kontinuirane kampanje o značaju preduzetništva mladih i žena;						
5.3.1.1.	Rad Prvog Preduzetnickog bloga I Preduzetnickog portala umpcg.me namijenjenog mladim preduzeticama i preduzeticama i svim mladim ljudima koji su zainteresovani za preduzetnistvo (aktuelnosti o preduzetnistvu mladih, novi biznisi, trazenje biznis partnera, edukativni tekstovi, pozitivni primjeri)	godisnja aktivnost	UMPCG	broj posjeta portala, broj mladih ljudi koji su se direktno javili na drustv.mrezama	30 hiljada pojedinacnih posjeta, 2000 ljudi koji su direktno javili na drustv.mrezama	60 hiljada pojedinacnih posjeta, 4000 ljudi koji su se direktno javili na drustv.mrezama	godisnji izvjestaj, posjecenost portala, animiranost mladih ljudi
5.3.1.2.	Kontinuirana promocija, umrežavanje i zagovaranje interesa žena u biznisu.	godisnja aktivnost	APŽ	broj promotivnih događaja; broj ucesnika - zena preduzetnica;	5 događaja; 80 zena	15 događaja; 200 zena	Izvjestaj o radu
5.3.1.3	Kreiranje i realizacija programa kroz koje će mladi biti aktivni učesnici u promociji značaja preduzetništva	tokom čitave godine	Ministarstvo sporta	sprovedeno najmanje 10 projekata	sprovedeno 6 projekata	sprovedeno 6 projekata	zvještaj o realizaciji akcionih planova Strategije za mlade
5.3.1.4.	Nastavak redovnih aktivnosti promocije uloge i značaja žena u biznisu i menadžmentu i preduzetništva mladih	2018-2022	UPCG	Broj aktivnosti promocije, Broj projekata	Aktivnosti realizovane 2017. god u okviru projekata: "Žene u menadžmentu u CG", "Work - Family Balance", "Mladi su budućnost Crne Gore",	Snimljen dokumentarni film "Žene u menadžmentu u Crnoj Gori", Sprovedena minimum 3 projekta koji uključuju promociju žena u biznisu i menadžmentu i preduzetništva mladih	Izvještaj UPCG, Dokumentarni film UPCG
5.3.2.	M2 - Unapređivanje kapaciteta poslovnih udruženja žena i mladih i njihovog povezivanja i internacionalizaciji;						
5.3.2.1.	Medjunarodna konferencija o preduzetnistvu - konferencija koja bi okupila organizacije koje se bave pitanjem preduzetnistva mladih kako bi se na direktan nacin razmijenila iskustva mladih	2019	UMPCG	broj prisutnih organizacija, broj prisutnih preduzetnika	broj prisutnih organizacija, broj prisutnih preduzetnika	broj prisutnih organizacija, broj prisutnih preduzetnika	Godisnji izvjestaj

	preduzetnika na međunarodnom nivou						
5.3.2.2.	Organizacija konferencija u CG, kao i partnerstvo u organizaciji i/ili učešće na međunarodnim konferencijama za žene u biznisu i menadžmentu u inostranstvu, a u cilju podrške njihovom umrežavanju i internacionalizaciji	2018-2022	UPCG	Broj nacionalnih konferencija, Broj međunarodnih konferencija	Organizovana 1 nacionalna konferencija (100 učesnica/ka - Podgorica), Partnerstvo u organizaciji 1 međunarodne konferencije (600 učesnica - Zagreb), Učešće u 2 međunarodne konferencije (120 - Dubrovnik, 170 - Banja Luka)	Na godišnjem nivou: organizovana 1 nacionalna konferencija za žene u biznisu i menadžmentu; realizovano partnerstvo u organizaciji i/ili učešće na minimum 1 međunarodnoj konferenciji za žene u biznisu i menadžmentu	Izveštaj UPCG
5.3.3.	M3 - Unapređenje vidljivosti uloge i informisanja o mogućnosti socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori						
5.3.3.1.	Formiranje Smart Stat HUB-a, odnosno formiranje Help deska koji će pružati savjetodavne usluge organizacijama cilnog društva koje hoće da osnuju socijalno preduzeće	2018-2019	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)	Uspostavljen servis za pružanje informacija i podrške prilikom osnivanja socijalnih preduzeća			www.iper.org.me
5.3.4.	M4 - Promocija primjera dobre prakse kroz inicijative i projekte koji promovišu žensko preduzetništvo, preduzetništvo mladih i socijalno preduzetništvo						
5.3.4.1.	Nastavak projekta Promotivni film o mladim preduzetnicima "A sto ne bi mogli?"	polugodisnja aktivnost 2018	UMPCG	broj pregleda filma	broj pregleda filma	10.000 pregledanih filmova	godisnji izvjestaj, promo materijal
5.3.4.2.	Nastavak projekta - Sajam mladih preduzetnika Crne Gore	novembar 2018 (aktivnost koja se ponavlja svake godine)	UMPCG	broj izlagaca na sajmu, broj posjetilaca	35 izlagaca, 20.000,00 posjetilaca	40 izlagaca, 25.000,00 posjetilaca	godisnji izvjestaj, promo materijal

5.3.4.3.	Sprovođenje inovativnih programa za razvoj preduzetništva mladih u partnerstvu sa mladima i organizacijama civilnog društva	tokom čitave godine	Ministarstvo sporta	sprovedeno najmanje 20 projekata	sprovedeno 10 projekata	sprovedeno 10 projekata	zveštaj o realizaciji akcionih planova Strategije za mlade
5.3.4.4.	Promocije u okviru redovnih aktivnosti prezentiranja mehanizama podrške koje se odnose na kreditne linije za žene u biznisu i mlade	Tokom čitave godine	IRF CG	broj održanih prezentacija	25	100	Godisnji izvjestaj o radu
5.3.4.5.	Izrada publikacije o primjerima dobre prakse u oblasti socijalnog preduzetništva	2018	Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)	Publikacija pripremljena, štampana i distribuirana	n/a	Publikacija distribuirana zainteresovanim ciljnim grupama	www.iper.org.me
5.3.4.6.	Nastavak promotivnih aktivnosti o ulozi i značaju većeg učešća žena u biznisu i menadžmentu	2018-2022	UPCG	Broj aktivnosti koje doprinose većoj vidljivosti uspješnih žena u biznisu i menadžmentu	Sprovedena 3 projekta	Dodijeljeno 9 ravnopravnih nagrada UPCG "NAJ menadžerke u Crnoj Gori" u tri kategorije: Privreda, Javni sektor, Civilni sektor, Mediji. Realizovano minimum 5 medijskih nastupa (godišnje) koji uključuju promociju uspješnih poslovnih žena - preduzetnica i menadžerki	Izveštaj UPCG

ANEKS 1.

Definicija mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori

Prema Zakonu o računovodstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 052/16), pravna lica, razvrstavaju se na mikro, mala, srednja i velika, u zavisnosti od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne aktive, i to:

- **Mikro** pravna lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma:
 - prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini nije veći od 10;
 - ukupan prihod na godišnjem nivou ne prelazi 700.000 €;
 - ukupna aktiva ne prelazi 350.000 €.
- **Mala** pravna lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja zadovoljavaju dva od sledeća tri kriterijuma:
 - prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini je veći od 10, a manji od 50;
 - ukupan prihod na godišnjem nivou je veći od 700.000 € a manji od 8.000.000 €;
 - ukupna aktiva je veća od 350.000 € a manja od 4.000.000 €.
- **Srednja** pravna lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma:
 - prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini veći od 50, a manji od 250;
 - ukupan prihod na godišnjem nivou je veći od 8.000.000 €, a manji od 40.000.000€;
 - ukupna aktiva je veća od 4.000.000 €, a manja od 20.000.000€.
- **Velika** pravna lica su pravna lica koja na dan sastavljanja bilansa stanja ispunjavaju dva od sledeća tri kriterijuma:
 - prosječan broj zaposlenih u poslovnoj godini je veći od 250;
 - ukupan prihod na godišnjem nivou je veći od 40.000.000€;
 - ukupna aktiva je veća od 20.000.000 €.